קביעות ויחסיות

הבנת ענין קבע ועראי, קביעות ויחסיות, במציאות העולם ובחז"ל

שלום לאנגסאם

8452743516

shalomlangs@gmail.com

שער ראשון: קבוע ויחסי בעולם

פרק 1: כל אדם יש לו קבוע, ויש לו יחסי

לפני שאתה לומד קבוע ויחסי בעולם, או בתורה, מקודם תראה את עצמך.

כי כל אדם מרגיש בפנים – *שיש בו דברים שאינם משתנים*. אמונה פשוטה. אהבה לַילדים. פחד מִדברים מסוימים. ואלה – לא נבנו אתמול. לא יתבטלו מחר. הם *קבועים* .כמו סלעים במעמקי הלב.

ויש דברים אחרים – משתנים מִיום ליום, מִשיחה לשיחה, מהרגשה להרגשה. הבנה שפתאום משתנה. חיבה שמתחלפת בריחוק. רגש שנולד מתוך מפגש. כל אלה – *יחסיים* .כמו מים. כמו רוח.

וכשאתה לומד להבחין בזה– *שזה קבוע, וזה יחסי*– אתה מתחיל לראות את עצמך בבהירות.

ואז – כל מילה בתורה, כל הלכה, כל בריה בעולם– מקבלת פתאום פנים. יש בה נקודת קבע, ויש בה יחסים. יש בה גוף, ויש בה נפש. יש בה עומק, ויש בה תנועה.

ולכן מתחילים בזה. כי אם אתה לא מכיר את עצמך– לא תכיר את התורה, ולא תכיר את העולם.

אבל אם אתה לומד להרגיש: *מה בי קבוע, ומה בי יחסי* –תוכל ללמוד כל דבר שבעולם– לא כמו חיצוניות, אלא כמו חבר נפש.

ואני מסתכל בעצמי, ושואל: מה נשאר בי תמיד, ומה משתנה כל הזמן. יש בי איזה רצון, שאני מכיר אותו מאז ומתמיד. אולי אני לא יודע בדיוק מה הוא, אבל אני מרגיש שהוא שם.

ויש בי הרבה מחשבות, והרגשות, ומצבים – שבאים והולכים. יש לילות שאני שוכב ולא נרדם, רק בגלל שנראה לי שהשתניתי. שפעם הייתי כך, והיום אני כך.

אבל יש גם לילות שקטים. לילות שבהם אני יודע – שיש בי קו ישר, עמוק, שעובר דרך כל השינויים.

העולם קורא לזה "קבוע ויחסי", אבל אני לא קורא לזה כלום. אני פשוט מרגיש את זה. כשאני מדבר עם מישהו שאני מכיר שנים – אני לא צריך לחשוב הרבה, כי יש בי משהו קבוע מולו.

אבל כשאני נכנס לחדר חדש, ומסתכל על הפנים של אחרים – אני מיד משתנה. אני נעשה לפי מה שהם רואים, לפי מה שהם אומרים.

וכל מה שאני עושה – אני תמיד גם מתחשב במי שמולי, גם אם איני רוצה בכך. אני לומד לפי מה שמלמדים, מתפלל לפי מה ששומעים מסביב, חי לפי היחס.

אבל בתוך כל היחסים האלה – יש נקודה אחת שהיא שלי. לפעמים אני שומע קול בתוכי, שאומר: אל תשתנה עכשיו. זכור מי אתה. וזה לא קול של כעס, אלא קול פשוט, של מישהו שזוכר את עצמו.

•

גם הלשון שלי מתחלקת כך. יש לי דיבורים שאני אומר תמיד באותה צורה. אני יודע שאם אומר אותם אחרת – משהו יישבר. ויש לי דיבורים שאני משנה כל פעם לפי מי שמולי.

כשאני לומד, יש פעמים שאני מדייק כל מילה, כאילו אסור לזוז ממנה – ויש פעמים שאני מדבר חופשי, מסביר, נותן הרגש, בונה את הדברים מחדש.

וכל הזמן אני שואל את עצמי: עכשיו זה זמן קבוע, או זמן יחסי? עכשיו אני מוסר, או מקשיב?

•

אבל זה לא רק בי. ככה זה בכל דבר. אני רואה משהו – ואני לא רואה אותו סתם, אני רואה אותו *לעומת משהו אחר*. כוס – ליד שולחן. דלת – בתוך קיר. חיוך – על פנים. אין דבר עומד לבד. הכל נמצא *ביחס למשהו אחר*. העיניים שלי לא יודעות לראות דבר אחד לבד. הן רואות תמיד בתוך הקשר.

וזה פלא. כי מצד אחד – יש קבוע. יש אמת. ומצד שני – אני לא יכול להרגיש שום דבר בלי יחס. אני לא יכול לדעת שאני שמח – אם לא ידעתי עצבות. אני לא יכול להרגיש קדושה – בלי שידעתי חולין. וככה זה נבנה. הקבוע שלי – נבנה מתוך כל היחסים שהייתי בהם.

•

אני לא יודע להסביר הכל. אבל אני יודע, שאם אני לא מרגיש את הקבוע והיחסי בי –אני לא יכול להבין את התורה, לא את העולם, ולא את שום דבר אחר. כי כל דבר שאני רואה – אני רואה אותו דרך עצמי.

אז לפני שנתחיל ללמוד מהו קבוע ומהו יחסי בעולם – נתחיל מכאן. מהפנים שלי. מהשקט הזה שמזכיר לי – שיש בי נקודה קבועה, ושיש לי לב פתוח לכל היחסים שבעולם.

•

אם דבר זה מדבר אליך – נלך יחד, ונראה איך גם העולם, וגם התורה, וגם כל ההנהגות – כולן מדברות בלשון אחת: קבוע ויחסי.

פרק 2: הכל בנוי בשני דרכים

כשאדם יוצא מעצמו ומביט על העולם, הוא מתחיל לשים לב – שהכל בנוי בשני דרכים: דברים שעומדים וקיימים תמיד, ודברים שמשתנים לפי הזמן, המקום, והמצב.
יש הרים. הם לא זזים.
ויש עננים. כל רגע משתנים.
יש שמש – תמיד זורחת.
ויש צל – כל הזמן זז.

הילד רואה את זה כבר מהתחלה. הוא יודע מה זה "בית" – מקום קבוע, מקום שלא משתנה.
והוא יודע מה זה "טיול" – הליכה במקום חדש, תנועה, הפתעה.
הוא מרגיש מתי העולם מחזיק אותו – ומתי העולם פתוח לו ללכת.

•

גם בגוף – יש איברים שעומדים תמיד, בסיסיים, לא משתנים כמעט.
ויש תנועות, מצבים, תנוחות – שמשתנים לפי מה שהוא עושה.
השלד קבוע. ההליכה יחסית.
הראש קבוע. המבט יחסי.

כך בכל דבר.
השולחן – קבוע. הצלחת – נעה.
האדמה – עומדת. הצמח – צומח.
הספר – קבוע. הדיבור – נבנה לפי ההקשר.

וכל זה אינו משל בלבד. זה יסוד.
שהעולם עצמו נבנה משני כוחות:
כח הקביעות, וכח ההשתנות.

כח שמעמיד את הדברים על תוקפם, וכח שמאפשר לפעול, להרגיש, ללכת, לבחור.

•

וכשמסתכלים על העולם כך – מתחילים להבין יותר דברים.
למה שבת נקראת "מנוחה" – כי היא היום הקבוע.
ולמה ששת הימים נקראים "ימי המעשה" – כי הם יחסיים, משתנים.
למה הלבנה מתמלאת ונחסרת – והחמה קבועה.
למה התורה ניתנה בהר – ולא בענן.
למה בונים סוכה עראי – ולמה מקדש הוא בנין של קבע.

כל ההנהגה שבעולם, כל דיבור של חז"ל, כל דבר בתורה – יש בו צד שהוא קבוע, וצד שהוא יחסי.
צד שמעמיד, וצד שמגלה.

•

ויש אנשים שמרגישים רק את הצד הקבוע – כל דבר אצלם צריך להיות ברור, חזק, קבוע.
ויש שמרגישים רק את הצד היחסי – כל דבר זורם אצלם, משתנה, תלוי במצב.
אבל האמת היא – שהעולם בנוי משתיהן יחד.
והחכמה היא להרגיש מתי אני עומד, ומתי אני הולך.
מתי אני שותק – ומתי אני מדבר.
מתי אני שומר – ומתי אני נותן.
מתי קבוע, ומתי יחסי.

•

ובשביל זה אנחנו פותחים שער זה.
לראות את העולם – דרך העיניים של קבוע ויחסי.

לראות את הבניינים, את הזמנים, את ההליכות, את הלשונות, את כל סדרי החיים – לא כסתם מציאות, אלא כתמונה אחת, *שבה יש* נקודות קבועות, וקווים *משתנים*.

וזה יפתח לנו גם להבנת התורה.
כי התורה לא ניתנה על ענן, ולא על רוח.
ניתנה על עולם.

פרק 3: הקבוע והיחסי שבמציאות

כשאדם פוגש את העולם, תחילה הוא רואה תנועה. אנשים הולכים, מדברים, מחייכים. השמים משתנים, הרוח נושבת, הזמן זורם. הכול פועל, הכול עושה. הפעולה היא מה *שנראה* לעין *,verb* – תנועה, השתנות, התרחשות. אבל כל פעולה יוצאת ממשהו – מתוך דבר. מתוך עצם. מתוך *noun*.

כך נפתחת בנו ההבחנה בין *קבוע ליחסי*.

הפעולה היא תמיד זמנית. *משתנה*. תלויה בזמן ובתנאים. אדם אוכל – עכשיו. אחר כך כבר לא. אדם מתפלל – ברגע מסוים. כל פעולה היא *יחסית* .אין לה קיום עצמי. היא זקוקה *למי* שעושה אותה, לזמן *שבו* היא נעשית, להקשר שלה. הפעולה – *הערא׳*.

לעומתה, ישנו *שם־דבר* –העצם. הוא הקיום. הוא הישות *שאינה* תלויה בפעולה. *יש* שולחן גם אם אינו *משמש*. יש אדם גם כשאינו מדבר *.החפצא* –הוא *הקבוע* .הוא אינו נמדד על ידי זמן ותנאי פעולה. הוא נושא את הפעולה, אך הוא עצמו אינו פעולה. זו ההבחנה בין ***noun***ל־*.verb*

במונחי הדקדוק: *לשון הקודש מבחינה* בין *שם* ובין *פועל* .כל *שם־דבר* הוא ישות קבועה. כל *פועל* הוא יחסי – תנועה ביחס לדבר *מה*. ויש *שבעה*

בניינים לפועל – שבעה אופנים איך נבנית פעולה אל מול העצם .*פעל* – עשייה פשוטה .*פיעל* –בעוצמה .*התפעל* –עשייה מתוך עצמו .*הפעיל* – עשייה באחר .*הופעל* –נעשֶׂה. כל אלו אינם אלא דרכים שונות שבהם הפעולה מתלבשת בעצם. כל אלו – *שבעה גווני היחסיות.*

והרי עוד דבר: הפועל עצמו – אין לו זמן קבוע. הוא מתהפך בלשון לעבר, להווה, לעתיד .*past, present, future* – מעצם מהותו, הוא חולף, משתנה. מה שאין כן בשם – הוא עומד בפני עצמו, בלא זמן. השם אינו משתנה – הוא מצביע על ישות. הוא אינו נמדד לפי מתי נעשה או כמה פעמים.

ומכאן המפתח :העולם מלא בפעלים, כיון שהוא מלא יחסי. אך השורש – הוא השם, העצם, החפץ – והוא הקבוע.

מכאן נוכל להבין דברים רבים. כי כל מקום שבו האדם פוגש עולם – עליו לשאול: האם אני בתוך *פועל* ,או בתוך *שם* ?האם אני עוסק ביחסי – או בקבוע? האם אני חי את העראי – או מחפש את הנצחי?

וזה פתח לכל ההמשך: במחשבה, בדיבור, בחיים, בהלכה, ובכל התחומים – יש את החלק הקבוע, ויש את החלק היחסי. וההבחנה הזו – היא יסוד לכל חכמה.

פרק 4: הזמן והמרחב – הזמן הוא יחסי, והמקום קבוע

כל אדם ששם לב להרגשותיו, יודע שיש חילוק גדול בין זמן למקום. הזמן בורח. לא נאחז. אי אפשר להחזיק בו. אפילו אם תעמוד בשקט גמור – הזמן עובר. כל רגע עובר, גם אם לא עשית בו כלום. תשים שעון מולך, תביט בו – ותראה את המחוגים זזים, גם אם אתה לא זזת כלל. זה טבע הזמן: הוא הולך, לא מחכה, לא חוזר.

אבל המקום – עומד. אם תניח חפץ על השולחן – מחר תמצא אותו שם. אם בנית קיר – הוא יישאר. המקום מחזיק את מה שבתוכו. המקום שומר, המקום מציב, המקום נותן מסגרת. לכן אנחנו אומרים שדבר שהוא קבוע – הוא *מונח במקום*.

כלומר :הזמן הוא תנועה, והמרחב הוא מציאות .הזמן רץ – והמקום עומד.

והדבר הזה ניכר מאוד גם בלשון בני אדם. כשאומרים "כמה זמן זה לקח?" – שואלים לפי ההרגשה. יש מי שיאמר "זה היה נצח", ויש מי שיאמר "זה עבר כמו רגע". אין כאן מדידה ממשית, אלא תחושה. הזמן – הוא מה שאתה מרגיש. לפעמים רגע אחד נמשך לך שעה, ולפעמים שעתיים נראות כמו דקה.

אבל המקום – ברור. אתה גר בבית. יש לו כתובת. יש בו חדרים. אתה יושב בכיסא. המקום ברור, לא תלוי בהרגשה. ולכן הזמן נקרא *יחסי* –הוא תלוי באדם, הוא משתנה לפי מה שעושים בו, לפי מה שמרגישים בו. והמקום נקרא *קבוע* –הוא עומד, הוא ניכר, הוא נשאר.

לכן אומרים חכמים :**שבת – באה בזמן, אבל היא קובעת מקום** .הזמן – עובר. אבל השבת באה וקובעת את עצמה בתוך הזמן. ויהודי – קובע את מקומו, עושה לו בית, עושה לו תחום, עושה לו מקום לתורה ולתפילה. בזה הוא מוציא קביעות מתוך עולם חולף.

פרק 5: האטום – בין קבוע ליחסי

כשנכנסים לעולם המדע, נדמה לרבים שהוא עולם יבש, מתמטי, שכולו חוקים נוקשים. אבל כשמתבוננים בעומק המבנה, מגלים דווקא תנועה מתמדת, חיים עדינים, הקפה בלתי פוסקת של ניגודים. וכל תנועה כזו – יש בה קבוע ויש בה יחסי.

האטום, שהוא המרכיב הבסיסי של כל חומר בעולם, מגלה לנו תבנית זו בצורה הפשוטה ביותר. יש בו גרעין, ויש בו ענן. יש בו מקום קבוע – ויש בו תנועה מסובכת ובלתי ניתנת לחיזוי. הגרעין שבמרכז האטום – הוא המקום הקבוע. שם נמצאים הפרוטונים, בעלי המטען החיובי, והניטרונים, חסרי המטען. הם דחוסים יחד במרכז, אינם נעים כמעט, מחזיקים את עיקר מסתו של האטום. והם הקובעים מהו הדבר – האם זה חמצן, האם זה זהב, האם זה מימן. הגרעין הוא השם, הוא הקביעה. הוא נותן את הזהות.

לעומת זאת, האלקטרונים – בעלי המטען השלילי – אינם קבועים במקום. הם מקיפים את הגרעין, אך לא ככוכבים במסילה, אלא כאפשרויות של מציאות. תנועתם מתפזרת בענן הסתברות, אינם ניתנים לאחיזה, והם משתנים תמיד. הם אינם קובעים את מהות הדבר, אלא את יחסו – האם ימשוך אליו אחרים או ידחה אותם, האם יתחבר או יתפרק, האם יהיה יציב או יגיב. האלקטרונים יוצרים את האפשרות של קשר – הם היחס.

הרי לפנינו יסוד פנימי: הקביעות של הדבר תלויה בגרעין, והיחסיות תלויה בתנועה שמקיפה אותו. הקבוע הוא השם, הוא הזהות, הוא המרכז. היחסי הוא הסובב, הוא החיבור, הוא החיים. ואין קיום בלי הגרעין, ואין תנועה בלי האלקטרונים. שניהם נחוצים. מי שיש לו רק קבוע – קופא. מי שיש לו רק יחס – נאבד. אבל מי שיש לו גרעין מוצק בלבו, ונותן תנועה סביבו, הוא יציב ומתנועע כאחד. הוא חי.

הקבוע הוא החיובי, הפנימי, הבלתי משתנה. היחסי הוא השלילי, המקיף, המתהפך. וכשם שבאטום כך באדם – צריך הוא לעמוד על עיקרו, ולהניח לתנועות סביבו לפעול, לקשר, להשלים. כך נבנית מציאות, כך נברא עולם. קבוע ויחסי – גם באטום.

פרק 6: הארץ קבועה – השמש והכוכבים נעים

כשאדם מרחיב את מבטו ורואה את השמים ביום ובלילה, מה שהוא רואה הוא פשוט מאוד: הארץ עומדת, והשמש נעה. הארץ מוצקה, איתנה, היא לא זזה ולא רועדת. כל הרוחב של ההרים, כל קירות האבן, כל השדות והיערות – הכול עומד. הארץ היא הקבוע. ועליה אמר שלמה בתחילת קהלת" :**דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת** ".כך מרגיש כל אחד. אנשים באים והולכים, חיים מתחלפים, אבל הארץ נשארת. היא האיתן שבכל העולם.

ומעל הארץ – השמש. היא זורחת בכל בוקר, נעה על פני הרקיע, ושוקעת בערב. אין זה דבר מקרי, זו תנועה תמידית. ועליה כתוב" :**וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם. הולך אל דרום וסובב אל צפון, סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח** ".הפסוקים מציירים את התנועה הנראית לעין. השמש יוצאת לדרכה, הולכת במרחקים עצומים, חוזרת אל המקום שממנו באה, וחוזרת לזרוח שוב. זה מה שאדם רואה – תנועה סדורה, אין יום דומה לאחר, אבל הסדר חוזר תמיד.

וכשמגיע הלילה, נגלית התמונה הגדולה של הכוכבים. אז נראית הקביעות בשמים במלוא הדרה. אין הכוכבים נעים כמו השמש. הם עומדים, יציבים במקומם, ושבים להופיע כל לילה בדיוק באותו הסדר. אדם מרים את עיניו ורואה את קבוצות הכוכבים – עגלה גדולה, כסיל, כימה – כולן עומדות, אינן משתנות. נראה לעין כאילו הן קבועות ברקיע, תלויות במקומן, אינן נעות. כל הרקיע מסתובב יחד, כאילו גלגל אחד ענק סובב על הארץ הקבועה .**הגלגלים נעים – אבל הכוכבים שבתוכם נראים עומדים.**

וכך בימי קדם אמרו: יש שבעה כוכבי לכת שנעים בין הכוכבים – השמש, הירח, וכוכבי מאדים, צדק, נוגה, כוכב ושבתאי. אלו ניכרים לעין כי הם משנים את מקומם ביחס לשאר הכוכבים, ולפיכך הם היחסיים. אבל שאר הכוכבים – הם העומדים. כשהאדם מביט על השמים, הוא רואה את כל קבוצות הכוכבים סובבות יחד בכל לילה מסביב לארץ, אבל אלו אינם

משנים את הסדר הפנימי שלהם. נדמה כאילו הם רק נישאים בגלגל, כמו ציורים על תוף ענק שמסתובב מעל הארץ.

וזה ההבדל שהעין מרגישה:

הארץ – היא הקבועה מכל .היא לא זזה, לא נעה. היא עומדת, היא משענת כל חי.

הגלגלים – נעים יחסית לארץ, אבל בעיני האדם הם מסודרים בקביעות . הם סובבים יחד, תמיד באותו סדר.

השמש, הלבנה ושבעת כוכבי הלכת – הם היחסיים .הם משנים את מסלולם בין הכוכבים הקבועים.

ובסוד זה רואים אנו שלש דרגות:

1. הארץ – הקבוע המוחלט בעיני האדם.
2. הגלגלים – יחסיים כלפי הארץ, אבל קבועים מול תנועת כוכבי הלכת.
3. כוכבי הלכת – הנעים והמשתנים.

וכל זה – כך רואה האדם הפשוט. כך מרגיש ליבו. כך קובע עיניו. זו אינה שאלה של מדע, אלא של חוויה. העין רואה גלגלים עצומים נעים סביבו, אבל אינה חשה תנועה בעצמה. היא חשה שהארץ עומדת, שהשמיים מקיפים. ומכאן נולדה כל שפת הפסוקים, כל שירי השמים, כל ההרגש הפנימי של דור הולך ודור בא – והארץ לעולם עומדת.

פרק 7: קבוע מלמטה – יחסי מלמעלה

כשאדם מתבונן במה שסביבו, כשהוא עוצם עיניו ונוגע בלבבו פנימה, הוא מרגיש דבר אחד ברור :**מה שמתחתיו – הוא הקבוע. מה שמעליו – הוא**

הנע .עומק האדמה, היסודות שמתחת לרגליו, הם נקודת המשען של כל חייו. זו הרגשה פשוטה, הרגשה של בטחון, של יציבות. ואילו הרקיע שמעל, הרוח, השמש, הכוכבים – הם התנועה, הם הזרימה, הם ההרחבה והפתיחה.

וככל שהוא יורד למטה – כן מתגברת בו תחושת הקביעות. לב האבן שתחת האדמה, השכבות העמוקות, השורשים של האילנות – כל אלו מעוררים בלבו הרגש של יסוד איתן, שאינו משתנה. שם קבורות אמותיו, שם הונחו אבני הבית, שם ניטעו שורשי ילדותו. כל מה שבעומק – מעורר בו תחושת שייכות, קביעות, ועמידה.

ומאידך, ככל שעולה מבטו כלפי מעלה, מתפשט ליבו. הוא נפתח אל הרוח, אל האור, אל המרחבים. הוא חש שאין גבול לרקיע, שאין סוף לזרימה. ככל שעולה, הרגש נעשה יותר אוורירי, יותר קל, יותר נייד. שם המקום לשאול, לחפש, להשתנות. שם השמש נעה במסילותיה, שם הרוח סובבת, שם הכוכבים פורסים כנפיים של חירות. כל מה שמעליו – נושא עמו תנועה, שינוי, יחסיות.

כך הוא סדר הבריאה, וכך סדר נפש האדם.

העומק – הוא הקבוע. הרוחב – הוא היחסי.

וכך גם צורת האות ק', שאמרו עליה חכמים שהיא פתח החטא, וגם פתח התשובה. יש לה גוף עליון, כעין כ', אך נוסף לה קו אחד שיורד למטה, יורד לעומק. קו זה – איננו תוספת חיצונית, אלא גילוי של מה שבפנים. זה הרגש של העומק, של הקביעות הפנימית.

הקו הזה מראה שהקבוע אינו הנראה בחוץ, אלא הנסתר בפנים. שהיסוד האמיתי הוא מה שלמטה, מה שלב האדם לא עוזב לעולם. גם כשהמחשבות עולות, גם כשהתנועות משתנות – יש בתוכו קו אחד שיורד אל היסוד. זה

הקו שבונה את ה"אני" הקבוע. הקו שאינו משתנה, גם כשכל השמים נעים מעליו.

וכך בכל דבר שבעולם:
–הבית בנוי על אדמה, והאדמה אינה זזה.
–העץ צומח כלפי מעלה, אך חי משורשיו העמוקים באדמה.
–הרגש נפתח כלפי חוץ, אבל נבנה מעומק שלא משתנה.
–האדם מדבר, שואל, נע, אך ליבו מבקש את הקבוע, את האמת שבפנים.

והתוצאה – כל דבר שיש בו חיבור לעומק, נעשה קבוע. וכל דבר שאין לו חיבור לעומק, גם אם נראה גדול ורחב – הוא זמני, הוא חולף.

וזו ההבחנה:
הקבוע – הוא מה שמושך למטה, לעומק.
היחסי – הוא מה שנפרש למעלה, לרוחב.

ולכן גם בפשטות:
–אדם מרגיש בטוח כשהוא עומד על קרקע יציבה.
–מרגיש תלוש כשהוא תלוי באוויר.
–מרגיש שייך כשקברו את יקירו באדמה.
–מרגיש זמני כשהוא טס באוויר.
–מרגיש מחובר כשחוזר לעיר אבותיו, ששם האדמה מדברת אליו.

וזהו סדר הקבוע והיחסי שבנפש האדם – **הקבוע נמצא בעומק, בשורש, בקרקע.**
היחסי נמצא ברוח, בתנועה, במחשבה.

וכמו שהשמש נעה על פני השמים, אבל הארץ עומדת תחתיה – כך כל כוחות הנפש נעים על פני האישיות, אך העומק התחתון, היסוד, קבוע הוא ואינו משתנה.

פרק 8: דומם, צומח, חי, מדבר: סדר הבריאה ודרגות הקביעות

העולם נברא בשכבות. כל שכבה נשענת על זו שתחתיה. הדומם הוא התשתית, עליו צומח הצומח, בתוכו נע החי, ומתוכם מתגלה המדבר. כל מדרגה גבוהה יותר היא גם עדינה יותר, ניידת יותר, ופחות קבועה. ככל שאתה שוכן קרוב לארץ – אתה יותר יציב. ככל שאתה נישא וגבוה – אתה יותר משתנה. כך היא בריאת העולם, וכך גם מבנה הנפש והחברה.

הדומם הוא התשתית הברורה של הקביעות. הוא איננו נע. אין בו צמיחה, אין בו תנועה, אין בו דיבור. האבן תישאר באותו מקום אלפי שנים. הקרקע – עומדת לעולם. לא אכפת לה ממה שקורה עליה. הדומם הוא היסוד שניתן לסמוך עליו. וכך גם אצל האדם – כל קביעות מתחילה מן המקום הדומם שבנפשו. מקום שאינו מגיב, אינו נע, אינו מתרגש – אלא פשוט עומד. אם אין באדם נקודת דומם, אין לו יסוד.

הצומח מוסיף תנועה, אך תנועה סדורה. יש לו שורש קבוע. יש לו מקום בעולם. הוא לא נודד, לא בורח, אינו עולה. אך יש בו חיים, ויש בו גדילה. הוא מקבל מן השמש, מן האויר, מן המים – ומשתנה לאיטו. יש לו סדר, יש לו מחזור. אך כל תנועתו יוצאת מן הקביעות. וכך גם בנפש – יש באדם מקום של שורש קבוע, שמתוכו הוא גדל. השורש לא נע. אך אם הוא תקוע לגמרי – לא תצמח צמיחה.

החי נע ממקום למקום. אין לו מקום קבוע. גם אם יש לו קן, מכסה, גדר – הוא עצמו יוצא ובא, מחפש מזון, מתרחק ושב. יש לו גוף, יש לו חום, יש לו רצון. הוא מגיב למה שקורה סביבו. ולכן – הוא פחות קבוע. וככל שהאדם נע יותר, מגיב יותר, מחפש יותר – הוא מתקרב אל מדרגת החי. הוא פחות שייך למקום אחד. זו חיות – אבל גם פחות יציבות. גם החברה המודרנית כולה – נעשתה "חיה" יותר. פחות נטועה, פחות שייכת.

והמדבר – כל כולו תנועה. מחשבותיו נודדות, רגשותיו משתנות, והוא בונה לעצמו זהות מתוך אינסוף מילים. לשונו משקפת את חוסר הקביעות שבו. הוא יכול לדבר כך, ואחר כך אחרת. יכול להשתכנע, יכול לשכנע, יכול לתאר דבר שאינו. המדבר אינו חי בתוך טבע קבוע – אלא בתוך סיפור. הוא מספר לעצמו סיפור, ובונה את עולמו. אך העולם של סיפור הוא עולם משתנה. לא תמיד עומד. לא תמיד קיים. לפעמים הכול תלוי בדמיון.

וזו נקודת ההכרעה – ככל שהאדם מתרומם, כך גם יציבותו צריכה לבוא ממקום פנימי יותר. הדומם עומד מצד טבעו. הצומח עומד מצד שורשו. החי – מצד גבולותיו. אבל המדבר – אם אין בו נקודה של אמת – הוא נופל. הוא משתנה לפי מצב הרוח, לפי מה שאומרים לו, לפי הרוח החולפת.

ומכאן ההבנה הפשוטה – ככל שאתה רוצה לבנות דבר קבוע – תברר לעצמך: האם אתה עומד כמו דומם? האם אתה שורשי כצומח? האם אתה חי בגבול מסוים? או שאתה מדבר – אך בלי מקור, בלי עומק, בלי קרקע? הבניין האנושי מתחיל מלמטה – אך רק המדבר מסוגל לבנותו. ודווקא לכן – צריך הוא לבנות את הקביעות בתוכו.

פרק 9: ארבע יסודות – עפר, מים, רוח, אש – תנועת הקביעות והיחסיות

הבריאה בנויה מארבעה יסודות. כך קיבלו רבותינו וכך נראה בכל דבר שבעולם: יש בו חלק מוצק, חלק נוזל, חלק גז, וחלק של חום ותנועה. כל יסוד פועל לפי טבעו, וכל יסוד נבדל מחברו בתכונתו. וכשבאים להביט על יחס הקביעות והיחסיות – נמצא סדר ברור מאוד: העפר עומד, המים זורמים, הרוח נושבת, והאש עולה. כל דרגה פחות יציבה מן שלפניה. וככל שהיסוד גבוה יותר, הוא פחות קבוע.

העפר הוא היסוד הנמוך, אך גם הקבוע ביותר. הוא אינו שואף לזוז, אינו משנה מקומו, ואם לא יגעו בו – יעמוד לעולם. כך הם הסלעים, האבנים, הקרקע. כך הם הרי העולם. וכך גם העפר שבאדם – הצד היבש, השקול, שמחזיק מציאות, שאינו מתרגש. כשאדם בונה דבר מן העפר – הוא עומד. קיר, קרקע, בית, כלי. יצירה של קביעות. כל יציבות בנויה על יסוד זה.

המים מוסיפים תנועה. הם לעולם לא עומדים, רק אם יוחזקו בכלי. הם הולכים למקום נמוך, זורמים לפי פני הקרקע, מושפעים מכל גבעה וגומה. יש להם כח חיים, כח שינוי, כח התאמה. אך אין להם יציבות מצד עצמם. הם נדרשים לקרקע שתכילם, לכלי שיקבלם. הם רכים, מקבלים צורה, אך אין להם צורה משלהם. וכשמים שוטפים – הם שוברים את הקבוע. זו תנועה – אך אין בה קביעות.

הרוח היא כבר שלב אחר. היא בלתי נראית. היא נושבת פתאום, הולכת ונעלמת, חוזרת ממקום שלא חשבת עליו. לפעמים עזה, לפעמים קלה, ולפעמים שוקטת. אך טבעה אינו להיקשר. היא לא תישאר באותו מקום. אין לה שייכות לקרקע. הרוח היא יסוד של דיבור, של מחשבה, של תנועה שלא תלויה בצורה. ולכן – יותר קשה לאחוז בה, יותר קשה לשער אותה. היא היסוד השלישי – ושם כבר הקביעות כמעט איננה.

האש –יסוד רביעי, עליון. היא תמיד שואפת למעלה. אי אפשר לאחוז בה. היא משנה צורה, משנה צבע, משנה גובה. אך היא גם מאירה, גם מחממת, גם מחייה. יש בה תועלת – אך אין בה קביעות. היא אוכלת כל מה שתיגע בו. היא משנה את כל מה שנקרה בדרכה. וכשמדברים על אדם שכל כולו אש – מבינים שמדובר במישהו שאינו שייך לקביעות. הוא שורף, הוא בוער, הוא מתפשט. אך אין בו יציבות, ואין בו עמידה.

ולפיכך, בכל בניין אמיתי – מתחילים מן העפר. אחר כך מוסיפים מים – חיים, רוך, תנועה. אחר כך באה הרוח – דעת, תבונה, מילה. ולבסוף – אש. אש הקודש, אש הרגש, אש ההתלהבות. אך כל מי שמדלג מדרגות – האש

תשרוף אותו. ואם התחיל מרוח – הרוח תסחוף אותו. ואם התחיל ממים – יישטף ולא ישאר דבר.

וזהו סדר העולם: יסוד הקביעות נמצא למטה. יסוד התנועה נמצא למעלה. והשאלה שבאדם – היכן אני שוכן? במה אני בונה? האם יסודותי עפר? האם נשמתי אש? ואם כך – מי יכילני?

פרק 10: כוח המושך וכוח הדוחה – שורשי הקביעות והתנועה

כל דבר בעולם עומד בין שני כוחות: הכוח המושך, והכוח הדוחה. אלו אינם רק כוחות פיזיקליים – אלא יסודות בנפש, בתורה, בחיים, במציאות כולה. הכוח המושך הוא מה שמקרב, מה שמחבר, מה שמעמיד, מה שמייצב. הוא גורם לדברים לדבוק זה בזה, להישאר במקום, להיקשר זה לזה. הכוח הדוחה, לעומתו, הוא מה שדוחף, מה שמפצל, מה שמניע, מה שמרחיק. הוא גורם לתנועה, לשינוי, לפריצה, להתרחקות.

כוח המושך יוצר קביעות. הוא מושך כל דבר למרכזו, לשורשו, למקומו. בזכותו עומדים הדברים. הארץ שואבת את כל מה שעליה כלפי מטה. זו כח הכבידה. המים שואפים לרדת. האבן נופלת. הגוף שוקע. הכל נשאב לארץ, לחיים הקבועים. זהו הכוח שמושך כל דבר למקומו, ומעמיד אותו על קיומו.

כוח הדוחה יוצר יחסיות. הוא מה שפורץ את הגבולות, מה שמניע את האדם ממקומו, מה שמרחיק דבר מדבר, מה שמעורר חיכוך, תסיסה, תגובה, תנועה. בלעדיו לא היה תזוזה, לא היה גידול, לא היה שינוי. הילד לא היה גדל, האור לא היה מאיר, החיים לא היו נעים.

ולפיכך, כל הבריאה כולה פועלת בשני הכוחות גם יחד. אין דבר שנמשך בלבד, ואין דבר שדוחף בלבד. גם האבן שנמשכת לארץ – נדחתה תחילה

מהיד. גם הגוף שוקע במים – נדחף מלמעלה. גם האדם שחוזר לביתו – נשלח תחילה החוצה.

אבל השאלה העמוקה היא: מה שורש הקביעות, ומה שורש היחסיות. והתשובה היא: כוח המושך – הוא הקבוע. וכוח הדוחה – הוא היחסי. כי המשיכה היא תמיד זהה. משיכה אל המרכז. משיכה אל הקיום. משיכה אל המקום. זו תנועת קיום. אבל הדחייה – אינה קבועה. היא משתנה לפי עצמה, לפי כוח הדחיפה, לפי הכיוון, לפי המקום שממנו נדחה ולפי המקום שאליו נדחה.

למשל: אם תעמוד על גג גבוה, וכל דבר שתשליך – ייפול למטה. המשיכה – תמיד אותו דבר. תמיד למטה. תמיד אל הארץ. אבל ההשלכה – משתנה. כל אחד משליך מכיוון אחר, בעוצמה אחרת, בגובה אחר, במהירות אחרת. הדחייה – יחסית. המשיכה – קבועה.

וגם בלב האדם – הכוחות האלה פועלים תמיד. יש בו כח מושך – רצון לחזור למוכר, להתקבע, להיקשר, להתמיד. זו הנפש האלוקית. ויש בו כח דוחה – רצון להתחדש, להתפרץ, להשתנות, לברוח, להתנסות. זו הנפש הבהמית, או הנפש המתפרצת. והאדם כל ימיו עומד בתווך, בין משיכה לשורש ובין דחייה אל מה שמחוץ לו.

בתורה – אנו מוצאים את כוח המושך בכל מקום של קביעות: שבת קבועה, תפילה קבועה, סדרים קבועים, זמנים קבועים. התורה עצמה – היא קביעות גמורה. אין בה שינוי. אין בה תנועה. היא עצמה מושכת את הלומד אליה, והיא מתגלה רק מתוך התמדה. אבל כוח הדחייה – הוא מה שמוליד את התשובה. את החידוש. את הפריצה. את השבר. את העלייה מתוך ירידה. הוא כוח התנועה שבחיים.

ולכן – צריך האדם ללמוד לאחוז בשניהם. לא להיבהל מהכח הדוחה – הוא נותן חיים. אך להאמין בכח המושך – הוא נותן קיום. וככל שאתה רוצה להיות יציב – תתן מקום לכח המושך. וככל שאתה רוצה להתקדם – תתן

מקום גם לכח הדוחה. אך זכור תמיד – היחסי נמדד לפי מה שהתרחק מן הקבוע. וככל שתחזור למרכז, תבין: הכל נמשך, הכל שואף, הכל חותר – אל הקביעות.

שער שני: כל דבר קבועי – כל דבר יחסי

פרק 11: כל דבר קבועי – כל דבר יחסי

רבים רגילים לומר שאין קביעות בעולם, הכול משתנה, הכול תלוי, הכול יחסי. ואכן כן הוא – העולם מלא תנועה בלתי פוסקת, מזג האוויר משתנה, המצב הנפשי משתנה, הדעות משתנות, היחסים משתנים, ואפילו הזמן עצמו משתנה. דקה אחת יכולה לחלוף כהרף עין, ודקה אחרת תמשך כנצח. לפעמים שני מטרים נדמים כמרחק עולם, ולפעמים קצוות תבל נוגעים זה בזה. הכול משתנה, נזיל, תלוי. ובדור הזה, קשה בכלל להאמין שיש קביעות.

אלא שהמבט הזה נשען על טעות שורשית: כאילו כל דבר משתנה הוא מוכרח להיות נטול קביעות, כאילו אם הזמן תלוי בצופה הרי אין בו אמת, ואם התחושה נולדת מתוך הקשר הרי אין בה ממשות. וזהו שורש המהלך, לראות את היחסי כשלילה של הקבוע, ולא כהולדתו.

וכאן באה המהפכה הגדולה של המדע, כאשר הגיע איינשטיין, ואמר בפשטות ובבהירות: כל דבר הוא יחסי – אבל מתוך זה עצמו נעשית הקביעות. לא שאין קביעות, אלא שהקביעות היא בתוך המערכת. כל דבר נמדד מתוך מקומו, ודווקא משום כך – הוא נשאר קבוע. המרחק נשאר מרחק, בתוך מערכת מסוימת. הזמן נשאר זמן, בתוך מסלול תנועה מסוים. השם, הזהות, המשקל, האורך, התוקף – כל אלו קבועים בתוך יחס מוגדר. אין דבר קבוע מחוץ למערכת, אבל בתוך המערכת – כל דבר קובע את עצמו.

ומהפכה זו איננה שייכת רק לעולם הפיזיקה, אלא היא נוגעת ליסוד חיינו: אין אדם קבוע במצבו הנפשי, אבל יש אדם הקובע את עצמו בתוכו. אין

תפילה זהה, אבל יש זמן תפילה. אין חכמה קבועה, אבל יש לימוד קבוע. אין מקום קבוע, אבל יש בית. הקביעות איננה ניכרת רק בעצם הדבר, אלא גם ביחס הקבוע שבו נבנה הדבר.

וכך גם דרכו של הקב"ה בבריאה: לעשות שמים וארץ, שמים נעים וארץ עומדת, ולברוא בהם תנועה שיש לה חוק, תנועה שיש לה חזרה, תנועה שיש לה זמן. ומתוך כך – נולדת הקביעות. ומעל כל זה – לב האדם, לב שמרגיש, שמזהה, שמבחין, שיודע למדוד גם דברים יחסיים, ולקבוע מתוכם סדרים. וזהו שורש עומק: כל דבר בעולם נמדד לפי מה שלידו, לפי הזמן, לפי הקשר, לפי הרגש, ולמרות הכול – יש בו תוקף פנימי, חוק פנימי, קו פנימי.

ולכן האמת כפולה היא: כל דבר יחסי, וכל דבר קבועי. אין הבדל מוחלט בין קבוע ליחסי, אלא הקביעות עצמה באה מתוך היחס. אין מקום למבט של הפקרות מצד השינוי, ואין מקום לרדיפת נצח מצד הקביעות. אלא יש דרך אמצעית – לראות איך מתוך כל תנועה חוזרת נוצרת קביעות, ואיך כל קביעות היא תנועה שמצאה את דרכה.

וכך נוכל להתחיל שער חדש – שער של קביעות ויחסיות משתלבות, שער שבו לא נלחמים זו בזו, אלא מגלים איך היחסי עצמו נעשה קבוע, ואיך הקבוע – נבנה מתוך יחס.

פרק 12: עונות השנה – קביעות בתוך שינוי

עונות השנה הן אחת התופעות הברורות ביותר של קביעות. הקיץ בא, החורף בא, הסתיו והאביב באים, וחוזרים שוב ושוב. כל שנה, בלי הפסקה, בלי דילוג, בלי ערבוב. כל ילד בעולם יודע שהעונות מתחלפות, וכל ילד יודע שהן גם חוזרות. יש כאן חוק. יש כאן סדר. יש כאן קביעות.

אבל מצד שני – עונות השנה הן תנועה. הן משתנות בלי הרף. אין יום אחד שלם שבו אין שינוי. בכל בוקר הזריחה במקום אחר, בכל ערב השקיעה בזווית שונה. גם מזג האוויר נע ונד: חום ולחות, קור ורטיבות, רוחות וגשמים, אובך ובהירות. הכול זז. הכול משתנה.

ואף על פי כן – העולם יודע שזו עונת הקיץ. ואף על פי שהרוח שונה בכל יום – יודעים שזו תקופת החורף. ואף על פי שכל שנה נראית קצת אחרת – יודעים שזהו אביב. זה לא רק זיהוי, זו תחושת חיים. האדם חי בתוך העונה, חש את זמנה, את טעמה, את משכה. ובמילים פשוטות: גם התנועה יכולה להיות קבועה.

וזו נקודת המבט של התורה. כשחג השבועות חל בחג הקציר – אין הכוונה רק לזמן פיזי, אלא לתקופה שנולדת מתוך המציאות. כשתורה מדברת על תשרי, ניסן, סיון – היא איננה מדברת על תאריך בלבד, אלא על זמן שיש לו אופי. זמן שיש לו צבע. זמן שיש לו תחושת נפש. ולכן יש קדושת הזמן. כי הזמן איננו רק מדידה חיצונית – הוא ממשות פנימית, חיות שבאה בזמנה, קביעות שנולדה מתוך תנועה.

וזה שורש גדול להבנת הקביעות: איננה נולדת מהקפאה, ואיננה תוצאה של הפסקת השינוי, אלא היא נולדת מתוך שינוי שיש לו סדר. מתוך תנועה שיש לה תבנית. וכשם שכל יום שונה – אבל יש בו סדר יום, כך כל שנה משתנה – אבל יש בה סדר עונות. הקביעות איננה רק גוש סלע שאיננו זז – אלא היא מסלול של כוכב, דרך שיש לה הקפה, תנועה שחוזרת על עצמה.

ועל כן אדם לומד מתוך עונות השנה מהו סדר. לא רק מהו קיץ ומהו חורף – אלא איך מתוך שינוי קבועים הזמנים. איך מתוך רוחות גשמים וקרני שמש – נולדת תקופה. ואיך אדם, בתוכו, יכול גם הוא לחיות כך: להכיר את עונות נפשו, לחיות כל יום בתמורה – ובכל זאת לחיות בסדר פנימי. לדעת שיש תנועות חוזרות, ויש גלים קבועים, ויש ימות חמה וימות גשמים גם בלב פנימה.

וזו העבודה: לזהות את העונה. לא להילחם בשינוי – אלא להכיר את סדרו. וכשיש סדר – יש קביעות.

פרק 13: התמדה – איך קובעים דבר בעולם משתנה

העולם מלא תנועה. אין יום אחד דומה לחברו. אין רגש שחוזר בדיוק באותו אופן. אין אדם שחי פעמיים את אותו רגע. העולם נברא כך – תנועה מתמדת, מצבים משתנים, עליות וירידות, עונות מתחלפות, הלוך ושוב.

ובתוך כל זה – כל אדם מבקש קביעות.

אבל הקביעות שהאדם מבקש אינה לבטל את השינוי. היא אינה באה לשבור את התנועה, ואינה רוצה להקפיא את החיים. הקביעות אינה חיה בקיפאון אלא חיה בתוך החיים. היא באה *לקבוע בתוך השינוי* ,לבנות נקודה שאינה נעלמת גם כשכל השאר זז. היא באה לעשות מעשה ועוד מעשה ועוד מעשה – עד שמה שהיה יחס – נעשה קו.

וכך נולדה התמדה.

מהי התמדה? התמדה היא תנועה שחוזרת. לא תוקף, לא עוצמה, לא רעש, לא מהפכה – אלא פשוט חזרה. חזרה על אותו מעשה. לא מפני שהוא מרגש, אלא מפני שהוא מוכר. חוזר עוד פעם גם כשהלב לא מרגיש. חוזר גם כשאין הצלחה. חוזר גם כשאין סיבה ברורה. חוזר – כי בזה עצמו נבנית הקביעות.

כך הוא בלימוד תורה. מי שלומד רק כשיש לו חשק – חי מתוך יחס. התורה באה אליו רק כשהיא נוגעת. אבל מי שלומד בכל יום, בשעה קבועה, אפילו מעט – הוא קובע עיתים לתורה. מה שקודם היה תלוי, משתנה, מזדמן – נעשה כעת קבוע. לא מצד התורה, אלא מצד האדם. האדם נעשה אדם של תורה.

וכשחז"ל אמרו "אין לך קביעות אלא דבר החוזר ונשנה" – לא דיברו רק על דיני ראייה או טומאה וטהרה, אלא דיברו על חיים. הקביעות נוצרת בתוך היחסיות – מתוך החזרה.

וכן להבדיל – בכל מסחר. אדם פותח עסק. בהתחלה אין לקוחות. אחר כך בא מישהו, ונעלם. אחר כך עוד שבוע בלי כלום. ואם היה שואל: "האם יש הצלחה?" – היה נסגר. אבל אם שואל: "האם אני שם?" – אז הוא בונה קביעות. כל יום שהוא פותח את הדלת – הוא קובע מקום. כל יום שהוא מרים טלפון – הוא קובע קשר.

ואז מתחילה לבוא ברכה. לא מצד מה שמוכר – אלא מצד עצם העמידה.

כך הוא בכל תחום: בתפילה, בחינוך, בזוגיות, בחברות, בעבודה, בלב.

כשאדם מתמיד, הוא קובע. ולא קובע רק את מה שהוא עושה – אלא קובע את עצמו. נותן לעצמו צורה. נותן למקום הזה תוקף. נותן לנקודה הזו שייכות.

וזה שורש גדול: אין לך דבר שעומד מאליו. שום דבר איננו עומד מעצמו. כל דבר שיישאר – צריך שיהיה מי שקובע אותו.

ולפעמים אדם מחפש מה לעשות כדי להתקדם – ואין לו עצה. הוא רץ מחידוש לחידוש, מפתרון לפתרון, וכל פעם קורס מחדש. אבל אם רק יעמוד שוב, באותו מקום, באותו זמן – בלי רעש, בלי שינוי – אז יראה פתאום: היחסי הפך לקבוע. והמעשה הפשוט – הפך לשורש חיים.

פרק 14: קו וגל – תנועה שיש לה חוק

יש שתי תנועות בחיים: תנועה של קו, ותנועה של גל.

הקו הולך ישר. יש לו כיוון. הוא מתמיד. הוא ממשיך. כל נקודה על הקו היא חלק ממהלך אחד. כל המשך של הקו – מורה שיש לו התחלה, ויש לו דרך.

אבל הגל – עולה ויורד. לפעמים גבוה, לפעמים נמוך. הוא מתנפץ. הוא נסוג. הוא מתערבל. הוא לא הולך ישר, הוא רוטט.

ובכל זאת – גם לגל יש קו.

הגל אינו אקראי. יש לו חוק. יש לו תדירות, יש לו מחזור. יש גובה גל, יש עומק גל. הוא נע בעולם של חוקים – אבל החוק שלו אינו החוק של הקו הישר, אלא החוק של התנועה.

וכשמביטים כך – אין הבדל עמוק כל כך בין קו לגל. שניהם תנועה. שניהם מתמשכים. רק שהאחד – ישר, והשני – חוזר.

האחד נבנה מן הנקודות העוקבות, השני – מן השיאים והירידות.

וזה לימוד עמוק: גם תנועה של גל – היא תנועה של קביעות.

אדם חושב שאם הוא עולה ויורד – אין בו קביעות. שהוא משתנה. שהוא אינו בנוי.

אבל אם השינויים חוזרים – הם עצמם הופכים למבנה.

כמו שעונות השנה חוזרות, כמו שימים עולים ויורדים, כמו שלב פועם ונח – כל עוד התנועה חוזרת – יש כאן סדר.

וזה שורש ההבחנה: קו – הוא קביעות שממשיכה. גל – הוא יחס שחוזר.

ולפעמים צריך קו – להחזיק דרך, לבנות מסלול, לא לזוז. ולפעמים צריך גל – לדעת שהשינויים עצמם הם חלק מהתנועה.

ואם אדם לומד לראות את חייו כתנועת גל – הוא לא מתייאש מהירידות.

הוא לא שופט את עצמו רק ברגע. הוא יודע שיש גאות, ויש שפל, אבל שניהם חלק ממחזור אחד.

הוא יודע שגם הרגש משתנה – אבל כשחוזר ומתעורר – יש בו עומק נוסף.

הוא יודע שגם האמונה מתחלפת – אבל כששבה ומופיעה – היא נעשית חזקה יותר.

ובזה יש שורש גדול מאוד:

העולם לא בנוי רק מקווים, ולא רק מגלים.

העולם בנוי מתנועה שיש לה חוק.

תנועה שאינה קפואה – אבל גם אינה אקראית.

וכך גם חיי האדם: אינם קו – שאינו משתנה לעולם. ואינם גל – שנסחף בלי כיוון. אלא קו שבתוך הגל, וגל שיש לו קו.

וזה יסוד העמידה בתוך עולם משתנה: לדעת את הגל – ולגלות בתוכו קו.

פרק 15: סדר בתוך שינוי – הזמן כסדרה

הזמן הוא התנועה הגדולה ביותר של העולם. הכול משתנה – וכל שינויו נמדד לפי הזמן. אין רגע בלי שינוי, ואין שינוי בלי רגע. העולם אינו עומד, והזמן אינו חוזר.

ובכל זאת, בתוך כל שינויי הזמן – יש סדר.

השמש זורחת ושוקעת. הירח מתמלא ונחסר. הימים סובבים במעגלים. השבוע חוזר. החודש נולד. השנה שווה לחברתה. אין זה קו ישר, אבל גם אינו תנועה מפוזרת. זה סדר בתוך שינוי.

וזה פלא הזמן: הוא לא עוצר, אבל גם לא נעלם. הוא איננו גוף, אבל הוא ממשי. הוא נעלם, אבל הוא בונה. אין דבר בעולם שיכול להיאחז בזמן – ובכל זאת, הזמן עצמו מחזיק את הכול.

וכשאדם בונה סדרים בזמן – הוא אינו עוצר את הזמן, אלא יוצר בו קביעות. קביעות של סדר. כמו סדר יומי. כמו זמן קימה. כמו תפילה בשעות קבועות. כמו תחילת שבוע. כמו ראש חודש.

ואם כן, יש שני סוגי סדרים: יש סדרים בגוף – קביעות מקום. ויש סדרים בזמן – קביעות רגע.

וקביעות של זמן היא שורש עמוק מאוד. כי הזמן הוא מהות החיים. וכשקובעים בו דבר – נותנים לו ממשות. נותנים לו שם. נותנים לו תוקף.

ומכאן היסוד: סדר אינו הפוך משינוי. סדר הוא החוק שבתוך השינוי. סדר הוא תנועה שיש לה צורה. סדר הוא המעגל שחוזר, או הקו שמתארך – אבל הכול בתבנית.

ולכן כשאדם שומר סדר – אינו מתכחש לשינוי. אלא להפך: הוא מקבל את השינוי, אבל עושה בו מבנה. לא נותן לשינויים להנהיג אותו, אלא קובע להם סדר, קובע להם מועד, קובע להם הקשר.

ובזה מתגלה נקודת הקביעות בתוך כל עולם יחסי: לא תנועה בלי כיוון, ולא קו בלי גמישות – אלא סדר בתוך השינוי. עולם של זמן, שיש בו סדרי חיים.

פרק 16: מדידה – איך יוצרים יחידות קבועות מתוך חושים משתנים

כל אדם חי בתוך חושיו. מה שהוא רואה, מה שהוא שומע, מה שהוא מרגיש – זה מה שהוא יודע. אבל כל החושים – משתנים. יום מעונן נראה אחרת

מיום בהיר. קולות נבלעים ברעש. רגש אחד מבלבל רגש שני. וגם אם שומעים ומרגישים – אין דרך לוודא שמה שאני שומע היום, הוא אותו דבר כמו ששמעתי אתמול.

ובכל זאת, אנו מדברים בלשון ברורה: זה היה גבוה יותר. זה היה רחוק יותר. זה היה כבד יותר. זה היה חשוב יותר. איך אפשר לומר דברים כאלה – אם הכול משתנה?

כאן נולדה המדידה.

המדידה היא לא רק חכמה, אלא מהפכה. היא אומרת: אף על פי שהעולם משתנה, אנו יכולים ליצור יחידה קבועה, ולהחזיק בה. ליצור אמה. ליצור קילוגרם. ליצור דקה. ליצור כלים שכל אחד יכול להשתמש בהם, בכל זמן, בכל מקום.

וכך נוצרת מציאות קבועה בתוך עולם משתנה. לא בכך שהעולם חדל מלהשתנות – אלא בזה שאנו קובעים בתוכו קנה מידה.

וזה חידוש עמוק: קביעות אינה תלויה בכך שהדבר עצמו קבוע, אלא בכך שהיחס אליו קבוע. גם אם הידיים שלי לא מרגישות תמיד אותו משקל, אבל אם יש לי מאזניים – אני יכול לדעת. גם אם העין שלי לא בודקת כל אורך – אם יש לי סרגל, אני יכול למדוד.

ומכאן נולדה אפשרות הקיום המדעי, הטכני, המשפטי, ההלכתי – כל החיים הרגילים תלויים ביכולת למדוד. גם מוסר, גם אהבה, גם צדק, גם אמון – כולם צריכים מידה.

אבל יותר מזה: גם הקשר שבין בני אדם תלוי בזה. כי אין אדם יכול להבין את רעהו – אם אין להם קנה מידה משותף. איך יאמר אדם "פגעת בי", אם אין לשניהם מושג דומה מהו פגיעה? איך יאמר "אני עייף", אם אין מידה שמסבירה מהו עייפות? כל חיים משותפים – בנויים על יצירת יחידות מידה משותפות.

ומכאן נובע יסוד גדול: אפילו שהעולם מלא שינוי, אבל אם יש לאדם מדידה – יש לו קביעות. והמדידה אינה רק כלים ומספרים, אלא עצם היכולת לראות את השינוי, ולומר: בתוך השינוי – יש יחס קבוע.

שער שלישי: קבוע ויחסי בחיי האדם

פרק 17: הקביעות לעומת הבלבולים בחיי האדם

יש הרבה דרכים שאדם הולך בהן, הרבה מחשבות שהוא חושב, הרבה פנים שהוא לובש בכל מקום ובכל שעה. כך נברא האדם, בתנועה תמידית, ברצוא ושוב. לפעמים הוא מקיץ בבוקר עם חשק פנימי ועם תוכנית ברורה, ולפעמים הוא קם עייף, כבד, לא יודע מה מצפים ממנו. יש ימים שהוא מרגיש בטוח בעצמו, ויש ימים שאינו בטוח בכלום.

זהו טבעו של האדם – מהפך לבו בכל עת. אבל על גבי כל המהפכים האלו, אם אין לאדם נקודת קביעות אחת שבה הוא אוחז בכל מצב, הוא מתבזבז. הוא נעשה כלי ריק, מפוזר, נגרר אחרי כל רגש, כל דמיון, כל תנועה חיצונית, ואין לו מרכז, אין לו יציבות.

יש אנשים שנראים מאוד פעלתניים, זריזים, עושים הרבה דברים ביום אחד – אבל כששואלים אותם מה באמת אתה, מה השורש שלך, הם שותקים. אין להם נקודת קביעות. ואילו יש אנשים שהם איטיים מאוד, לא עושים הרבה, אבל כל מה שהם עושים יוצא מעומק אחד קבוע. הם שקטים, אבל הם בנויים.

הקביעות איננה רק התמדה. אדם יכול להתמיד בעבודה או בהרגל, ובכל זאת להיות מבולבל מבפנים. הקביעות האמיתית היא נקודה של בירור. אני יודע מה אני. אני יודע מה אני רוצה. אני יודע לאן אני הולך. ואם אשגה בדרך – אראה את זה, אחזור, אתקן, אבל לא אתבלבל מכל שאלה, מכל קושי, מכל רגש חולף.

חז"ל אמרו (אבות א, טו): עשה תורתך קבע. לא נאמר 'למד הרבה', אלא 'עשה קבע'. פירושו, שיהיה לך דבר אחד שהוא עיקר, שעל פיו כל שאר

הדברים נדחים. לא כאדם שיש לו אלף עיסוקים, וביניהם גם תורה, אלא אדם שיש לו עיקר אחד, והיתר רק טפלים לו. כל זמן שאין לו את זה – הוא בלבול אחד גדול.

הבלבול איננו טעות. טעות היא כשהאדם בוחר בדרך לא נכונה. בלבול הוא כשהוא לא בוחר בכלל. הוא חי בלי החלטה. בלי פנים. בלי גב. והוא מתענה מזה, כי נפש האדם צמאה למשהו שיהיה לה 'בית', שיהיה לה 'אני', שיהיה לה תוקף של זהות קבועה.

אפשר לראות את זה אצל ילדים. ילד שלא רגיל למנהגים קבועים בבית, לילקוט מסודר, לזמנים קבועים לשינה, לאכילה, ללימוד – גדל עם הרגשה שהעולם פתוח מדי, שאין מה שיגן עליו. הקביעות היא לא רק בשביל הסדר, אלא היא מגינה על האדם מן הבלבול, מן הטלטלה.

ולעומת זאת – גם גדול, גם זקן – אם לא עשה לעצמו דרך קבועה, ולו ברמז, ולו במחשבה – הרי הוא טלטול, והטלטול הזה ניכר בכל דבריו. אין דיבורו ברור, אין רצונו ברור, אין יראתו ישרה, אין הנהגתו שלמה. הוא משתנה לפי המקום והחברה.

ולכן כל אדם צריך לשבת עם עצמו, לשאול את עצמו – איפה אני קבוע. לא מה אני אוהב, לא מה אני מרגיש, אלא איפה אני קבוע. מה לעולם לא אעזוב. מה מחזיק אותי גם כשאין לי כח. אם ימצא תשובה לזה – כבר התחיל להיבנות.

הקביעות היא יסוד הנפש. היא הלב שמחזיק את כל הרגשות. היא השכל שמכיל את כל הרעיונות. והיא הבית שמחזיק את כל הבלבולים. לא מונע אותם, אלא מחזיק אותם בתוכו בלי ליפול מהם.

פרק 18: כוח הקביעות שבמנהג

ישנם הרבה גדרים בהלכה – דאורייתא, דרבנן, חומרה, סייג, תקנה. אך יש גדר אחד שאין לו זמן ולא שיעור – המנהג. ולפעמים הוא חזק מכל השאר. מנהג ישראל דין הוא. ופעמים שאין יודעים מניין נולד אותו מנהג, ומכל מקום אין לפקפק עליו, כיון שכבר נהגו בו הכלל. ואמרו חז"ל: *פוק חזי מאי עמא דבר*, צא וראה מה עושה העם.

המנהג הוא קביעות שעולה מן הארץ, לא יורד מלמעלה. לא כחוק הנמסר בסיני, ולא כתקנה שנאמרה בבית דין, אלא דבר שנעשה קבוע מכח רוב העם, מכח המציאות, מכח ההרגש. כיון שנהגו – נעשה זה קיים. ואם פסק אחד עומד לעצמו, והמון פסקים יש על פני כל סוגיה, המנהג מחליט בפועל. הוא המציאות.

וזה אינו רק בפסק הלכה. המנהג הוא טבע עמוק בנפש האדם. האדם זקוק לקביעות, ובכל מקום שהוא חסר תורה ברורה, הוא עושה לעצמו מנהג. כי מה עושים? איך נוהגים בזה? מה ראית אצל אבי? אצל זקני? אצל השכנים? – הנה כך. ויש בזה משהו מן הבטחון, מן המנוחה, מן החכמה שבציבור.

יש טעמים לכך: כי מה שעושים כולם – הרי זה לכאורה נבדק כבר. כל כך הרבה נוהגים כך, מסתמא אינו רע. כי מה שעושים כולם – נותן לך כח. אינך לבד. אינך תועה. יש לך גב. כי מה שעושים כולם – נותן לך קו. אינך צריך להחליט הכל לבד, אינך סומך רק על דעתך. אתה שייך לכלל, ועם הכלל תלך.

לכן טבעו של אדם להיקשר למנהג. קשה לשנות ממנהג, לא רק מחמת הקושי, אלא מפני שבלי מנהג – מרגיש עצמו תלוש. מרגיש שאין לו עוגן. כל שייך למקום ולזמן – זה מנהג. וכאשר אתה נוהג כמה פעמים דבר אחד – כבר קשה לך לעשות להפך, מפני שנטבע בך.

ולפעמים גם אדם שהוא מתנגד עקרוני לשטף הציבור, ואומר אני אלך בדרכי העצמאית, גם הוא לא שם לב שכל מה שהוא עושה הוא מנהג בפני עצמו. הוא מנהג־נגד־המנהג, אבל סוף סוף מנהג. כיון שעשה אותו כמה פעמים, וכיון שהוא קו פנימי שמחבר אותו לאיזה זהות, הרי הוא נעשה הקביעות של אותו אדם.

וזה עומק הענין – המנהג קובע את האדם יותר מן הרגש והסבר. הרגש עובר, ההבנה משתנה, אבל מה שנהגת אתמול תנהג גם מחר. לפעמים מרגיש האדם חולשה בעבודת השם, אין לו חשק, אין לו הבנה – אבל המנהג נשאר. בא לבית הכנסת, מתעטף בטלית, מדליק נר שבת, שותה יין בקידוש – כי כך מנהגנו. זה מה שמחזיק את היהדות לדורות.

ובדקות יותר: גם בתורת הקבלה והפנימיות רואים שהמנהג הוא אור מקיף. הוא מקיף את האדם מבחוץ, והוא קובע סדרים גם כשהאדם בפנים לא מרגיש ולא מבין. ויש בזה שמירה עצומה.

ואצל גדולי ישראל תמיד ראינו ענוה והקשבה כלפי המנהג. אפילו מי שידע תורה הרבה, ונראה לו שיש מקום לחלוק, אם נהגו העולם כך – נכנע. כי מה שהתקבל בכלל, יש בו שורש עמוק שאינו תלוי רק בלימוד, אלא גם במסורת החיים, במסירות הנפש, באור האבות.

וזה נכון גם בעולם – כל חברה יש לה מנהגים. כל לשון, כל לבוש, כל סדר עבודה – יש בהם מנהגא דעלמא. ואם תלוש אדם מכל זה – קשה לו להתקיים.

לפעמים שואלים – למה דווקא כך? למה לא אחרת? תשובת המנהג היא – כך נהגנו, ויש בזה קביעות.

ולסיום: לפעמים האדם טועה לחשוב שמנהג הוא דבר טפל. "העיקר הוא ההלכה", אומר לעצמו, "העיקר הוא ההבנה". אבל באמת – עיקר הקביעות

באה ממנהג. מה שאתה עושה כל יום, מה שאתה נוהג בלי שאלות, זה מה שאתה. ובזה כוחו.

פרק 19: אדם שנתגדל בשנות נעוריו בלי קביעות

יש דבר אחד שנשאר באדם כל ימי חייו, והוא הצורה שגדל בה בימי נעוריו. אפילו כאשר יעבור מדינות, אפילו אם ילמד חכמה ויתקדם בכל דבר, יסודו הפנימי בנוי על ימי הילדות, על שנות הנעורים, על הימים שטרם ידע לבחור בעצמו.

וכאשר גדל אדם בלי קביעות – בלי סדרי חיים קבועים, בלי מקומות קבועים, בלי אנשים קבועים, בלי הנהגה פשוטה שחוזרת על עצמה יום יום – הרי זה חסרון פנימי שלא יתמלא בנקל. חסרון שורש.

ילד שלא היה לו זמן קבוע לאכילה, למנוחה, ללימוד, למשחק, אלא גדל בתוך בלבול – פעם כך ופעם כך, פעם במקום הזה ופעם במקום האחר, עם אדם זה ועם אדם אחר – הרי שכל יסוד חייו עומד על רגליים מתחלפות.

ובשעה שיבוא לבנות בית, או לבנות סדר בחייו – ימצא עצמו כאדם שאין לו כלים. כיון שמעולם לא ראה דוגמה, מעולם לא נחקק בו מושג של "כך עושים תמיד", "כך נוהגים בביתנו", "כך זה קבוע". הכל חדש, הכל מוטל על הדעת, על הכוח, על הבחירה. וזה מכביד.

כי בחיים אי אפשר להחליט כל דבר כל יום מחדש. אי אפשר להניח שכל מעשה ייעשה רק מתוך השראה והבנה. צריכים קביעות. צריכים מקום שבו הנפש תוכל להניח את רגליה ולומר: כאן אני בבית.

אדם כזה שגדל בלי קביעות – פעמים שירגיש בכל ימי חייו ריחוף. ילך עם ספקות, ויעשה דברים טובים, ויהיה לפעמים אפילו עובד ה', אבל תמיד

יהיה בזה משהו מהזזוע. משהו מהשאול. לא ברור מהו מקומו. לא ברור לו בעצמו מי הוא.

ואף כשיבואו עליו חיים טובים, ואף אם יצליח בדבר מה – תמיד יהיה חסר בו אותו השורש: לא היה לי בית. לא היה לי סדר. לא ראיתי אדם עומד על מקומו.

ולפעמים החיסרון הזה יתבטא בדברים חיצוניים: אי סדר, רדיפת שינויים, שנאת מסגרות, קושי להתמיד. ולפעמים יתבטא גם בפנימיות: קושי לקבוע בלימוד, קושי לקבוע בתפילה, קושי להעמיד חיים יציבים.

ואף אם הוא עצמו יתעורר, וירצה מאוד לבנות בית של קביעות – יקשה עליו, כי אין לו ציור חי.

ואף אם לא יאמר דבר, ולא יבכה על זה – יישא בקרבו איזה עצבות שקטה, איזה געגוע למה שלא היה. כי הנפש זוכרת מה שהיה חסר לה.

וזה מחייב אותנו – כל אדם המחנך, כל אדם השם לב לילדיו או לאנשים שסביבו – שידע שהקביעות היא מתנה. מתנה פשוטה. שעה קבועה לארוחה. מקום קבוע לשינה. מסגרת פשוטה ליום. דרך פשוטה ללמוד בה.

לא צריך הרבה. לא צריך השראות. צריך חזרת דברים. צריך שמילים ייאמרו שוב ושוב. שיראה הילד את אביו הולך בשבת לבית הכנסת, יושב כל בוקר עם גמרא, מתעטף בטלית, מקפל, מדבר בנחת – כך חודרת הקביעות.

ומי שלא זכה לגדול בזה – יבקש נפשו להכלל למקום שיש בו סדרים, שיש בו קביעות. וזה יתקן.

ואם לא – אפילו תורה ומעשים טובים יהיו אצלו עראיים, עוברים, לא מחוברים.

וזה עומק הפסוק: *חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה* –כי הקביעות נקבעת בנפש, ואין לה תחליף אחר כך.

פרק 20: טבע הנפש – לבנות דבר על גבי דבר

טבע האדם הוא לבנות. לא מגדלים ולא בתים בלבד. אלא שכל ומחשבה, כל רגש, כל קשר, כל מבט – הכל הוא בנין. וכל בנין צריך יסוד. בלי יסוד אין קומה. בלי התחלה אין המשך.

וכך הוא האדם מעת יצירתו. תינוק נולד – אינו יודע הרבה, אבל יש בו חושים. מה הוא מרגיש? את הקירוב ואת הריחוק. את הקרבה אל אמו ואת ההתרחקות ממנה. את הזמן שאמו מחזיקה אותו ואת הזמן שהיא עוזבת אותו. את הרגע שנכנסת האכילה לפיו ואת הרגע שאין אוכל.

זהו יסוד הנפש. זהו הבנין הראשון. ומזה נבנים כל שאר הדברים. אותו קירוב ואותו ריחוק שנבלעו אז בעצמותו – ממנו יֵצאו כל קירוב וכל ריחוק של חייו. על אותו קרקע הוא בונה אחר כך אהבה, חיבה, מריבה, השתוקקות, פחד, אמונה.

וכך הוא הדבר במוחו. הילד הקטן רואה את ביתו, את קרקע הבית, את הפינה ששם אביו יושב, את שולחן השבת, את הספסל בבית הכנסת, את הדרך לחיידר – והשטחים האלה נבלעים בנפשו.

והיום, כשהוא גדול, כשהוא חושב, כשעולה בו רצון, לחשוב, להבין דבר – הרי הוא עומד שוב על אותם שטחים. עומד בנפשו, אפילו מבלי לדעת, באותם קרקעות שבלע בילדותו.

לפעמים בלילה, כששוכב על מיטתו – אפשר לקלוף את הלבושים של המחשבות, ויראה איך שורש כל המחשבות היא מקומות אלו. הבית של אבא. הספסל שליד החלון. הדרך מהבית לחדר. אותו עמוד באמצע בית

המדרש. החדר של הרבי. דברים שלא חשב עליהם באיתגליה זה זמן רב. והנה הם נפשטים לפניו ורואה איך זה השורש כל המחשבות, איך כולם בנויים עליהם.

ולכן הם עולים מפעם לפעם, וכשתשאל – למה הם עולים עכשיו? הלא עברו שנים רבות? התשובה: כי אתה עדיין בונה עליהם. כל מחשבה פנימית שעוברת בך – עוברת על גבי אותו שטח. כמו אדמה שנטמעה בלבך, ועליה אתה בונה כל רעיון.

ידוע מה שכותב החזון איש לרבי חיים נאה, שאין אדם יכול באמת לחלוק עם השני. כי כל אחד בא עם הקדמות אחרות. הקדמות שאינו יודע מהיכן באו, אבל הם מונחות בלבו, והם משמשות לו קרקע לכל דבר חדש.

וכל הרוצה להבין את האדם, להבין את עצמו, להבין את בניו – יידע: אין דבר אצל האדם שהוא פשוט. הכל בנוי ומורכב. כל הבנין – בנוי על יסודות קדומים.

ומכאן נבין עד כמה ימי הנעורים קובעים באדם. עד כמה אותם ימים שלא ייחסנו להם חשיבות – הם כל יסוד חיינו.

וכאן המקום להבין מהי קביעות. כי קביעות – אין פירושה רק שדבר חוזר ונשנה. קביעות פירושה שדבר נכנס ליסוד. שדבר הפך להיות קרקע. הפך להיות מה שאני עומד עליו.

ומי שזכה בימי נעוריו לקביעות טובה – לדיבורי אמת, לאהבת תורה, לאכילה בשולחן מכובד, לסדר יום פשוט, לפינות של קדושה – הרי לו יסודות טובים.

ומי שלא זכה – צריך עמל גדול, לבנות עכשיו קרקע חדשה, ולייסד בנפשו משהו שעליו יוכל להעמיד את מחשבותיו.

אבל לא די לדעת את זה בשכל. צריכים ליישב את זה בלב, לשוב ולראות את מה שראו עינינו בילדותנו. להבין שהילד של אז – הוא יסוד האדם של עכשיו.

ולכן, בכל קביעות שנעשה עכשיו – נחשוב גם על העתיד. נחשוב על הילד שבתוכנו. נחשוב על הנפש המבקשת יסוד.

פרק 20* הקביעות שנותנת חשיבות – בעיני הזולת

יש אנשים שמבקשים כבוד. רוצים שיכירו בהם, שיעריכו אותם, שיסתכלו עליהם בעין טובה. אבל אין להם דרך להגיע לזה. כיון שכאשר הם מנסים לומר משהו – לא מקשיבים. וכשמביעים את דעתם – השני מתנגד. וכשמבקשים להיות נוכחים – נדחים. ואז מתחילים להרגיש שאין להם מקום, אין להם ערך, אין להם מעמד. אבל האמת הפוכה: לא הכבוד מביא קביעות, אלא הקביעות מביאה כבוד. לא צריך לבקש שיכבדו אותך, ולא צריך להילחם על זה. רק תקבע. תעמוד באותו מקום. תעשה את אותו דבר. תחזור, בלי רעש, בלי התנצחות, בלי ויכוח. והחשיבות תבוא ממילא.

האדם שמתפלל בכל יום באותה שעה – אינו צריך להסביר מה חשיבותו. אדם שיש לו חברותא קבועה, אפילו אם הלימוד שטחי – נעשה ניכר כאיש של תורה. אדם שפותח את החנות באותה שעה, אפילו שאינו איש חרוץ – הרי הוא נקרא שותף נאמן. מי שמניח את סידורו בכל בוקר באותו מקום – כל רואהו מרגיש: יש כאן קביעות. מי שקובע לעצמו זמן לסעודה, או להרצאה, או לאמירת תהילים, או לכל עניין שבעולם – הרי הוא מתכבד. לא מפני מה שהוא עושה, אלא מפני שהוא עושה זאת בקביעות.

וזהו גם הסוד הגדול של כל מלמד בכיתה: איך ילד מתחיל להחשיב אותו? מה פתאום תלמיד מקשיב לו, מתרגל אליו, מתכופף אליו, נבנה ממנו? לא תמיד מפני שהמלמד יודע הרבה. לא מפני שהוא חכם. גם לא מפני שהוא רך

או קשה. אלא מפני שהוא קבוע. הוא בא בכל יום. הוא עומד במקומו. הוא לא משתנה. הוא לא מגיב לפי מצב הרוח של הילדים. הוא עמוד.

וזהו מה שקוראים היום בלשון זרה: דיסיפלין. דורות שואלים: מה סודו של דיסיפלין? למה הוא עובד? איך זה שילד מרגיש כלפיו יראת־כבוד? והתשובה – פשוטה מאוד: דיסיפלין הוא הקביעות. הדיסיפלין איננו קשיחות, איננו צעקה, איננו סדר גרידא. הוא פשוט הכח לקבוע דבר – ולהחזיק בו – בלי לנטות ימין ושמאל. כשילד רואה אדם עומד בקביעות – הוא מתחיל להחשיב אותו. גם אם לא מבין למה. הנפש הפנימית שלו מכירה: יש כאן משהו קבוע. והנפש מתכופפת לפני קביעות.

ולפיכך – כל מי שרוצה שיהיה לו השפעה, שיהיה לו מקום, שיהיה לו שם – לא יתאמץ להשפיע. לא יתאמץ להסביר. רק יעמוד בקביעות.

ובשלום־בית – גם כן: האברך החדש – יקבע זמני לימוד. יקבע סדרי ערב. יקבע קימה. האשה – תקבע דרכי הבית. דרכי החינוך. דרכי הנהגה. ולא צריך לבקש על כך כבוד. הקביעות תוליד את החשיבות. וגם אם השני אינו מסכים – אם אין מתווכחים, אין דוחקים, רק נוהגים כך בעקביות – אחרי שנה, אחרי שנתיים – נעשה הדבר מוחזק. ובלב השני – אף אם אינו מודה בפה – יש הערכה. יש כבוד. כי כל מה שנעשה בקביעות – נעשה חשוב. גם אם אינו יפה, גם אם אינו עמוק.

וזה מה שרואים גם בעולם הספרות: גיליון שיוצא כל שבוע, גם אם תוכנו קל – נעשה לנכבד. סופר שמוציא ספרים בעקביות – גם אם סגנונו חלש – נעשה מוכר, משפיע, נשמע. הקביעות מולידה מסה. והמסה מולידה משקל. והמשקל מוליד כבוד.

וזהו יסוד העולם: מה שאין לו תוכן – יקבל תוכן מן הקביעות. מה שאין לו איכות – יקבל חשיבות מן המסה. מה שאין לו ערך עצמי – יקבל ערך מהחזרה, מההופעה, מהסדר.

ולפיכך – אל תילחם על חשיבות. קבע את עצמך. ועם הזמן – הכול יסתדר. כי העולם מתכופף לפני מי שעומד. והלבבות נמשכים אחרי מה ששב ונשנה.

הקביעות שנותנת חשיבות – בעיני עצמך

ולא רק מהזולת. אלא גם בתוך עצמך. יש ימים שהאדם שואל את עצמו: מה ערך לי? מה אני שווה? לא הגעתי לשום דבר, לא הצלחתי במה שרציתי, לא התקדמתי, לא הברקתי. הלכתי, חזרתי, התחבטתי, דעכתי. ומה אני? האם יש בי ממש?

והתשובה הפשוטה היא: אם קבעת – הרי אתה. אין צריך יותר מדי חכמה, אין צריך התלהבות. אם עשית דבר אחד בקביעות – הרי אתה איש חשוב. לא חשוב רק בעיני אחרים – אלא חשוב בעיני עצמך. אם אתה כותב שורה אחת ביום – אתה סופר. אם אתה עונה "מודה אני" בכל בוקר – אתה יהודי. אם אתה מדבר עם ילדך בכל ערב – אתה אבא. אם את שוטפת את הבית בכל יום באותה שעה – את בעלת בית. אם אתה עושה התבודדות של חמש דקות כל ערב – אתה עובד השם.

גם אם לא הרגשת. גם אם היה לך קר. גם אם לא חשבת על כך. כי הנפש יודעת: מה שנשנה – נעשה קיים. מה שנעשה בקביעות – נעשה חלק ממני. ואם חזרת על דבר – אז הוא קנה שביתה בנפשך.

ויש בזה גם רפואה – למי שמרגיש אפס. מי שאומר בלבו: הכל נופל לי מהידיים, אין לי עמידה, אין לי נפש. ואם רק יאמר לו מישהו: תעמוד כל יום חמש דקות – וזה הכול – ויעשה כך שבועיים – ירגיש מיד: יש לי עמוד. יש לי תוקף. יש לי עצמי.

ולפעמים – אפילו כשאין לו שם, ואין לו תואר, ואין לו הבנה – אם הוא חוזר שוב ושוב על אותו דבר – נעשה הדבר שלו. נעשה הוא. לא מצד התוכן. לא מצד הסגנון. רק מצד הקביעות.

ולכן – הקביעות אינה רק שיטה. היא בריאה חדשה. היא בונה נפש. היא מחזירה את האדם לעצמו. ובפרט למי שאין בו כוח – היא הנחמה. ובפרט למי שיש בו רוח סוערת – היא היציבות. ובפרט למי שמחפש את מקומו – היא הבניין.

ולכן, אם אתה מחפש היכן להתחיל – אל תחפש רעיונות. תחפש קביעות. וממנה – תראה את עצמך עולה, לאט לאט, בלי רעש – אך בצמיחה שאין לה הפסק.

פרק 21: הצורך להיכלל – שורש הקביעות בנפש האדם

כל אדם בעולם מחפש שייכות. אפילו אם אינו אומר זאת, אפילו אם הוא נראה אדם בודד, מתבודד, נפרד – בלבו פנימה הוא מבקש שייכות. רוצה שיידעו ממנו. שיראו אותו. שיכירו בו. שיבינו אותו.

אבל העיקר אינו רק ההכרה. העיקר היא ההכללה. שהאדם ירגיש שהוא שייך. שהוא נוגע בכלל. שהוא חלק ממשהו גדול ממנו. שהוא בתוך חבורה, בתוך משפחה, בתוך עם, בתוך דרך.

וזהו דבר שאדם עצמו הרבה פעמים אינו עומד עליו. נדמה לו שהוא רודף אחר כסף, אחר כבוד, אחר הצלחה, אחר בריאות, אחר אהבה, אחר שלווה. אבל באמת – מתחת לכל אלו יש רצון אחד, עדין ועמוק – הרצון להיות שייך.

כי אדם שאינו שייך – כאילו אין לו מקום. וכשאין לו מקום, הרי הוא נע ונד, מתבלבל, מתפזר, עייף. כי כל חיותו של האדם היא כשהוא מרגיש שיש לו מקום בעולם. שיש לו עם, שיש לו שורש, שיש לו בית, שיש לו תכלית.

וככל שאדם חסר בדבר – חסר בכסף, חסר בכבוד, חסר בנחת – כך מתגבר בו אותו רצון סמוי: אולי אמצא לי מקום. אולי אמצא שייכות. אולי אשוב להיות בתוך הכלל.

והראיה לכך – מהלכות חרמות ושמתות. בזמנים עברו, כשאדם היה פורץ גדר, או פוגע בכלל, היו פוסקים עליו שמתא. חרם. פירושו, שהאדם נפרד מכלל ישראל. אין מדברים עמו. אין מברכים אותו. אין סוחרים עמו. אין מחתנים אותו. אין עוזרים לו.

ובזה, הוא נחשב כמי שאינו קיים. לא מפני שכוונתם להענישו, אלא מפני שבפועל – מי שנפרד מהכלל, הוא כאילו אינו. הוא כאילו מנותק מהחיים.

וכל אדם יכול לדמות בדעתו את המצב הזה: להיות לבד. ממש לבד. בלי שיושיטו לו יד. בלי שיזכירו אותו. בלי שיראו אותו. הרי זה מתקרב לגבול החיים ממש.

וכל זה למה? כי הכח של הכלל – הוא כח הקביעות. הכלל הוא הקיום. הכלל הוא המקום.

היחיד, מצד עצמו, אין בו קיום. אין לו קביעות. כל קביעות שאדם זוכה לה, היא מכח ההכללה. שהוא נכלל בכללים של העולם. שהוא נכלל בכלל ישראל. שהוא נכלל בדרך אבותיו.

ומכאן נבין דבר עמוק: אדם שמרגיש בלבו שאין לו קביעות – אין לו סדר, אין לו עמוד, אין לו שורש – ישאל את עצמו: האם אני באמת נכלל? האם אני מחובר עם אחרים? עם חברים? עם רבו? עם כלל ישראל?

והתשובה פעמים רבות – לא. הוא לעצמו. הוא שונה מכולם. הוא בעולמו. ואז, גם אם יש לו תורה, יש לו עבודה, יש לו פרנסה – הוא בכל זאת חסר קביעות. כי אין לו שייכות לכלל.

וכל אדם מוכרח לקשר עם הכלל. כי שם הקיום שלו. ושם תמצא מנוחתו.

ולכן, כל קביעות שבונים – תהיה מתוך הכללה. לא מתוך התבדלות. לא להיות "אני הקובע". אלא "אני נכלל בקביעות של כלל ישראל, בקביעות של הדרך, בקביעות של הדורות."

וזהו היסוד: הקביעות – אינה מתחילה מהאדם הפרטי. הקביעות מתחילה מהכלל. מי שמתחבר לכלל, מקבל מכחו את הקביעות. מי שנפרד – גם אם יתאמץ מאוד, לא יחזיק קביעות בידו.

ובזה ידע כל אדם: גם אם נראה שהעיקר היא עבודתו הפרטית – הצורך הראשון שלו הוא להיות שייך. להיות נכלל. להיות אחד בתוך כלל.

שער רביעי: קביעות חברתית־מדינית

פרק 22: המדינה כקבוע – האזרח כיחסי

המדינה, במהותה, מבקשת להיות קבועה. היא בונה לעצמה גבול, חוקה, זהות, דגל, שפה, חוקים, כסא שלטון – כדי שלא תשתנה בכל עת. האדם נולד אל תוך מדינה, וכבר בעת לידתו מקבל הוא אזרחות. הוא אינו בוחר את המדינה – אלא נקבע לה. המדינה קודמת לו. היא כבר קיימת, כבר עומדת. יש לה תקציב, יש לה משטרה, יש לה ממשלה, יש לה חוקים. והיא תעמוד גם כשאותו אדם ימות. לכן, מבחינת הרגש הפשוט – המדינה היא הקבוע, והאדם, האזרח – הוא היחסי. אדם יכול לעבור מדינה, להחליף אזרחות, להתנגד לשלטון – אבל המדינה עומדת.

וזה פלא גדול. כי באמת – המדינה היא יצירה של בני אדם. לא נולדה מן השמים, ולא גזרה טבעית. אבל כשבני אדם מתאחדים ומחליטים – ונשארים באחדותם – אז נעשה הדבר לקבוע. ככל שיותר אנשים שומרים על אותה מסגרת – כך היא נעשית למציאות. וככל שהיחיד כפוף למערכת – כך הוא מרגיש קיום הקבוע שבה.

וזה מתגלה בכל יום ויום. המדינה מחוקקת חוקים. היא שולטת בכח. היא גובה מסים. היא מחנכת את הדור הבא. האדם, כל זמן שחי – חי בתוך יחס איתה. ולכן כל כך חזק הרגש הזה, שהמדינה קובעת – והאדם כפוף.

אבל באמת, ככל שמתבוננים – רואים שגם המדינה היא יחסית. היא תלויה ברצון הציבור. היא נופלת כשהציבור מתפרק. ולכן, כל קביעותה – יחסית היא. אבל לעין האדם – קבועה היא. כי הוא קטן, והיא גדולה. הוא אחד, והיא רבים. הוא זמני, והיא נמשכת.

וזה היסוד: הקביעות בעולם אינה דבר עצמי – אלא הרגש. מה שנתפס כקבוע – הוא מה שקדם לאדם, או גדול ממנו. ומה שנתפס כיחסי – הוא מה שהאדם בוחר, משנה, חווה מחדש בכל פעם.

פרק 23: חוקי המדינה – הקביעות המוכתבת

החוק הוא הפלא. הוא נכתב על נייר, או נשמר בקובץ דיגיטלי, אבל ברגע שנקבע – נעשה לחיים שלמים. החוק אומר מה מותר ומה אסור, מה נחשב ומה בטל, מה מועיל ומה פוסל. ומכאן ואילך, כל דבר שבחיים הפרטיים, האישיים, הכלכליים, הרפואיים – נמדד לפי החוק. אדם יכול לאהוב או לשנוא את החוק, אבל כל זמן שחי במדינה, החוק שולט עליו.

ולכאורה, החוק הוא המציאות הקבועה ביותר. הוא לא משתנה כל בוקר. הוא כתוב, מפורש, מוחלט. הוא נמסר לשופטים, לשוטרים, לבית המשפט, לכנסת או לפרלמנט. הכול נמדד לפי החוק. זהו הקבוע של הקבועים. כי גם המלך אינו יכול לשנות כל חוק מיד. גם העם כפוף לו. כל דבר נידון: האם הוא תואם את החוק.

אבל כל חוק – התחיל מרעיון. מוויכוח. מהצעה. כל חוק עבר דרך סנאט או פרלמנט או אסיפה. כל חוק ייתכן שישתנה, יבוטל, יוחלף. ובכן – החוק הוא יצירה יחסית, שהתקבלה בקביעות. היחס נעשה לקבוע, כיוון שנחתם ונשמר ומוגן.

וזה היסוד של כל חוק: הוא קביעות יחסית. זה לא טבע, לא גזירת שמים, אלא הסכמה אנושית שהקפיאו אותה, שמרו עליה. ולכן כל חוק הוא פלא – מפני שהוא מציג את עצמו כבלתי ניתן לשינוי, אף שבשורשו אינו אלא תוצאה של יחסי כוח, שיח ציבורי, תנועות של הדור.

וכאן באה השאלה – איך הופך החוק למציאות, איך נעשה לשלטון על הגוף, איך נעשה לקביעות חיה. והתשובה היא: כפייה. שוטר עוצר. שוטר שואל.

שוטר דורש תעודה. ואם אין – עוצר. אם מתנגד – כופת. ואם נלחם – יורה. הכול לפי החוק. גם השוטר עצמו אינו פועל כרצונו, אלא כפי שהחוק גופה מורה לו. איך לעצור, מתי מותר לאיים, מה מותר לחפש, מה אסור להחזיק. החוק קובע את צורת הכפייה, ומי שמפר את צורת הכפייה – גם הוא עובר על החוק.

וזו התמונה השלימה של החוק: הוא נולד מדיבור, מתקבל בהסכמה, מתקדש במסמך, מקבל חיים בבית משפט, מקבל גוף ושיניים דרך השוטר, ולובש לבוש של כפייה. לא מפני שהשוטר רע, אלא מפני שזה טבע החוק – להישמר לא על ידי אמונה, אלא על ידי כוח. והכוח הוא תמיד מדוד. לא חזק מדי – פן יחשבו שהחוק הוא דיקטטורה. לא חלש מדי – פן יזלזלו בו. החוק חייב להופיע כקבוע שאינו זז, ודווקא מפני שהוא נולד מן היחסי – עליו להתייצב היטב בכל פינה: באולמות המשפט, ברחובות, בתחנות המשטרה, בשפת הציבור, בידיעות החדשות, ובספרי הלימוד.

ובכן, חוק המדינה – הוא צורת קביעות מופלאה. לא כהר טבעי, ולא כרגש פנימי – אלא כהסכמה ממוסדת, שהפכה עצמה לקיום מוחלט. והאדם עומד מולה, מתפעל מן הקבוע, ומתחת לפני השטח – יודע שגם זה יכול להשתנות. אבל כל עוד לא השתנה – הוא שולט עליו.

פרק 24: המלך, הסענאט והשרים – קביעות היררכית

כל דבר שיש בו שלטון – יש בו סדר. ואין שלטון בלי היררכיה. לא ייתכן כלל ציבור שלם בלי שיהיו לו ראשים. צריך מלך, צריך סענאט, צריך שרים, צריך מושלים ופקידים, צריך מחלקות וראשי מחלקות. צריך מי שיאמר מתי להתחיל, מי שיכריע מה חשוב, ומי שיאמר למי להקשיב. וכך העולם עומד, וכך המדינה מתקיימת – לפי דרגות של שליטה. המלך למעלה מכולם. כל עוד דעתו נחשבת – דעתו היא הקובעת. אפילו אם אין לו כח בפועל, עצם מעמדו קובע. הוא הפנים של המדינה. הוא הכתר. מתחתיו

באים שרים, יועצים, סענאטורים, כל אחד לפי מדרגתו, כל אחד לפי הקביעות שנקבעה לו. ובתוך המנגנון – כל דרגה מקבלת תוקף רק מפני שיש דרגה שמעליה. כך עומד העולם של הממשל. הירככיה גמורה. כל אחד נמדד לפי מקומו. כל תוקף נובע מתוקף שמעליו.

וזה פלא. כי כולם יודעים שהמלך הוא בן אדם, כמו כולם. השר הוא אדם, היועץ הוא אדם. לא גבוהים הם בגופם, ולא נולדו עם זכויות יתר, ולא יש להם שכל מיוחד, אלא פשוט – קיבלו מינוי. ובכל זאת, המינוי עצמו – קובע. האדם הזה נעשה ראש, והאדם ההוא נעשה מפקד. ועל פיהם נמדדים כל הדברים. והסיבה לכך – מפני שקביעות צריכה הירככיה. כדי שהחוק יעמוד – צריך שיהיו מי שמגבים אותו, מי שאוכפים אותו, מי שמדברים בשמו. והאדם מבין ומתרגל לכך.

ובתוך עומק הנפש – מבין כל אדם, אפילו אם אינו אומר בפה, שהירככיה מוכרחת למדינה. אי אפשר בלעדיה. אין חוק בלי מדרגות. אין סדר בלי סמכויות. אלא שכל אדם, בתוך לבו, היה שמח אילו היה הוא עצמו גבוה בסולם ההירככיה. היה רוצה להיות ראש, או לפחות שיחשיבו את דעתו כקובעת. אך עם זאת, הוא מבין. ובאמת מסכים. וזהו כוח ההירככיה – מה שבעומק כולם מסכימים, מבינים, ורוצים בזה. כי אם לא כן – אין כלל מדינה. אין ציבור. אין חוק.

לכן עושים משטרות. לכן יש ראשי עיר. לכן יש חותמים, מאשרים, ממנים, ומדרגים. וכל זה, לא כדי לרדות, אלא כדי להעמיד דבר קבוע. סדר שאין בו הירככיה – נופל. כי כשאין מעליי מישהו, ואני מעל מישהו אחר, אין למה להיכנע, ואין את מי לשמוע. וממילא, הכל מתפרק. והאדם בנפשו – יודע זאת היטב.

הוא עומד לפני ראש ממשלה, או אפילו לפני שוטר – ומרגיש כובד. לא מפני שהאדם הזה חזק או חכם, אלא מפני שיש עליו תוקף. יש בו ייצוג של מעלה. יש בו סמכות. ולכן הוא ייראה. ולכן ייכנע. ולכן יתכופף.

וזהו פלא ההיררכיה: היא יוצרת קביעות מתוך יחסיות. כל אדם בפני עצמו – יחסי. אבל כששמים אותו במקום גבוה, הוא נעשה קבוע, ולפחות כך מרגישים. וככל שההיררכיה עמוקה יותר, ככל שהדרגות ברורות יותר – כן הקביעות מתקבלת יותר, והשלטון מתייצב. והאדם נכנע. ומרגיש שיש סדר.

פרק 25: מדינה נגד מדינה – הקביעות הלאומית

במבט פשוט, נראה שהמדינה היא הקבוע מכל קבוע. אדם נולד במדינה. מקבל תעודת זהות, דרכון, כתובת. כל חייו נעים בתוך מסגרת מדינית, והיא מה שמעניק לו הכרה בעיני אחרים. שואלים אותו: מאין אתה? והכוונה היא – איזו מדינה עומדת מאחוריך. לא המשפחה, לא השבט, לא העיר, אלא המדינה. היא המסגרת הכוללת, השם הגדול, הבניין אשר בתוכו אתה נתפס כאדם ממשי.

אבל מהו עומק קביעותה של מדינה? האם היא עומדת מצד עצמה? האם היא נמשכת מקדמות הימים? והרי כולנו יודעים – מדינות קמות ונופלות. עמים נולדים ונעלמים. כל קביעותה של מדינה תלויה בכך שיש לה גבול מוכר, שיש לה שם מוסכם, שיש לה ממשלה חזקה, ובעיקר – שיש לה קשרים. מדינה אינה רק מה שבתוכה, אלא בעיקר יחסיה עם מדינות אחרות. מהי במפה. מהו דגלה. מיהם שכניה. עם מי היא בברית. עם מי במלחמה. מי תומך בה. מי מכיר בה.

והקביעות של מדינה נולדת מתוך אותם קשרים. והקשר החזק מכולם – הוא הברית.

ברית, איננה רק הסכם. ברית היא שבועה. שבועה בין שני גופים, שתי אומות, שתי קבוצות. יש בה קשר עמוק של אחריות. זה לזה. זה בעד זה. וזה איננו דבר פשוט. חז"ל אמרו שכל הבריאה מתקיימת על שבועה. וכאשר האדם מפר ברית – כאילו מפר את יסוד העולם. כל הבריאה מגנה

את זה. עצם הבריאה כאילו אינה סובלת מי שמפר ברית. כי ברית היא קביעות. אולי איננה עצם. אולי אפשר לבטלה. אולי היא רק מילה או נייר. אבל בתוך האדם, בתוך התרבות, בתוך ההכרה האנושית – ברית היא דבר תקיף וחזק מאוד. אפילו הסכם קטן שחתמו שני בני אדם, נייר פשוט – הרי שהחברה כולה תובעת לקיים אותו, בתי משפט קיימים בשביל זה, שופטים, חוק, משטרה – והכל נובע מן התביעה הפנימית לקיום ברית.

קל וחומר בין מדינות. ברית בין מדינות היא דבר כביר. היא יוצרת קביעות שאי אפשר לבטלה בקלות. התורה מלמדת כמה וכמה פעמים שבני ישראל לא יכלו לפגוע באומה פלונית, לא יכלו לכבוש ארץ מסוימת, כיון שהייתה ברית קדומה – ברית אבות, ברית עולם, או אפילו ברית מוסתרת. זהו כח הברית. היא יוצרת קביעות. ואם היא נפרת – יש תביעה. לא רק מצד המדינה. מצד העולם כולו. מצד ההכרה האנושית.

ולכן – כל מדינה שמכבדת את עצמה, מנסה בכל כוחה לקדם את קביעותה. שיהיה לה דגל. שיהיה לה חוקה. שיהיה לה יום העצמאות. שיהיה לה שפה רשמית, היסטוריה מוסכמת, גבולות ברורים. זה שבח המדינה. זה השפיץ שלה. הקביעות. ככל שהיא קבועה יותר – כן היא נחשבת מדינה ממש. וככל שהיא רופפת – נחשבת היא בעיני אחרים כמדינה זמנית, כמדינה לא־ברורה, והיחס כלפיה מתרופף.

היחסיות – הוא קלקול המדינה. מדינה שאין לה גבולות ברורים. שאין לה שלטון ברור. שאין לה שפה אחידה. שאין לה בריתות ברורות. מדינה כזו נחשבת רופפת. הכל משתנה בה. הכל נזיל. וממילא אינה נתפסת בעיני העולם כמדינה חזקה. כי הקביעות – היא יסוד המדינות. וכשם שבני האדם מבקשים קביעות – כך גם המדינות עצמן רודפות אחר קביעות. מבקשות שיכירו בהן. מבקשות בריתות. הסכמים. מבקשות שיודפס שמן במפות. שיופיעו בדוחות של האומות המאוחדות. שיכירו בגבולות שלהן. שיראו את חייליהן. שיתכבדו במוסדותיהן.

כי בזה כל הקיום המדיני עומד. אין לה קיום עצמי. אין לה נשמה נצחית. אבל היא יוצרת עצמה על ידי קשרים. והקשר – הקובע מכולם – הוא הברית.

פרק 26: קביעות מדינית כאימפריה – השאיפה לנצח

כל מדינה מתחילה כיחסית. קמה מתוך מאבק, מתוך היסטוריה פרטית, מתוך צורך. מקבלת שם, גבול, ממשלה. אבל אינה מסתפקת בזה. כל מדינה שמכירה בכחה – רוצה לגדול. רוצה להתקיים. רוצה לשרוד דורות. רוצה קביעות. רוצה נצח.

ומכאן באה השאיפה להיעשות אימפריה.

אימפריה אינה רק מדינה גדולה. אימפריה היא מושג של קביעות מדינית ברמה הגבוהה ביותר. מדינה שאינה רק קיימת – אלא שהיא מקיימת אחרים. כובשת, מושלת, מפזרת את שפתה, את חוקיה, את תרבותה, בכל העולם. היא אינה רק עם אחד. היא הופכת למסגרת־על. כוללת עמים, לשונות, יבשות. כל דבר נכלל תחת שמה. תחת דגלה. תחת חוקתה. היא נעשית קבועה במובן עמוק. ככל שמתרחבים גבולותיה – כך מתייצב שמה. כך מקבלת תוקף חדש. היא נעשית מציאות.

וכל אימפריה יודעת – שמה שמחזיק אותה אינו החרב בלבד. לא רק הכח, לא רק הכיבוש. אלא התודעה. החינוך. ההסכמה. ההרגל. הקביעה. היא מנסה לקבוע את עצמה בלבבות. לקבוע את שמות הערים. את הלשון. את חוקי המטבע. את בתי הספר. את סדרי הממשל. הכל הולך ומתאחד. כך נעשית היא קבועה.

ויש באימפריה משום פלא. מצד אחד – היא מלאכותית. מעשה אדם. פרי היסטוריה, מלחמות, הכרעות, אינטרסים. ומצד שני – היא פועלת על בני אדם תחושת נצח. רומא, פרס, בבל, יון – כל אחת נצרבה בדמיון האנושי כמשהו שלא יימחה. כאילו היא עצם. כאילו היא קבועה בעצם.

ויש גם סכנה. כי כשנעשית האימפריה קבועה יותר מדי – מתחילה ליפול. אין דבר קבוע לגמרי חוץ מהבורא. וכל מה שמתיימר לקביעות עליונה – מתנפץ בסופו של דבר. מפני שתחושת הנצח שייכת רק לאמת הפנימית של הבריאה, ולא לשלטון של אדם.

ובכל זאת – אין להכחיש את העוצמה. אימפריה פועלת על הדמיון, על ההיסטוריה, על הרגש. כל אדם שייך לה – מרגיש שהוא חלק ממשהו גדול. שהוא בן־ברית לשם שקיים דורות. שזכויותיו שמורות, שמעמדו קיים, ששפתו תשמר. הוא מרגיש קבוע. יש לו כתובת. יש לו מלך, יש לו דגל, יש לו חוקה. זה הקבוע שלו.

וכך נסגר המעגל. מן האדם היחיד – אל החוק, אל העיר, אל המדינה, ואל האימפריה. הכל בנוי על אותה תשוקה פנימית – להיות שייך למשהו קבוע. לא להיות לבד. לא להיות חולף. להיות חתום בתוך קשר. להיות בן־ברית. לחיות בתוך סדר. ללכת עם הדורות. להיות – חלק ממערכת.

פרק 27: הרקע – קביעות הנפש ביחסי בני אדם

כאשר אדם פוגש אדם, הפגישה אינה מתחילה מן הרגע הזה. כל אחד מביא עמו עולם שלם. לא רק גוף, לא רק מילים, אלא רקע. עומק של חיים. שורשים, שמות, מקומות, קשרים. וכשפוגעים באדם, או מדברים אליו, או מתחילים לשוחח עמו – פעמים רבות לא מתחילים מיד בעצם הדבר, אלא שואלים אותו מיהו, מאין בא, למי הוא שייך. זה טבע האדם, וזו דרכו של עולם.

השאלות באות בזה אחר זה, ונדמות כאילו הן שוליות, אבל באמת הן נוגעות בשורש. איך קוראים לך? מי המשפחה שלך? מה שם משפחתך? באיזו קהילה אתה חי? איזו מדינה? במה אתה עוסק? מה הילדים שלך עושים? איפה למדת? אתה מכיר את פלוני? אולי אתה קרוב של ההוא,

שהוא חבר של ההוא, שהוא בעצם בן דוד שלי? פתאום, דרך השאלות הללו, נבנה קשר אחר, רחב, שורשי יותר, קבוע יותר.

כי האדם מרגיש קביעות כאשר הוא נוגע ברקע. הפגישה הראשונה – היא יחסית. באקראי. מקרית. זמנית. אבל ככל שמתחילים להכיר את הרקע – הפגישה נהפכת לעמוקה יותר, קבועה יותר, קיימת יותר.

הרי זה כמו אבן שנחה על גבי מים – היא צפה, זזה, נוגעת ולא נוגעת. אבל כשיש לה שורש – כשנכנסת אל הקרקע – אז היא נעשית שייכת. נעשית חלק מן הקרקע. חלק מן הארץ. זה הרקע. זה הקביעות.

ולכן, בכל מקום שיש יחס בין בני אדם – מחפשים את הרקע. לא די לי שפגשת אותי, אני רוצה לדעת גם את השורשים שלך. מאין באת. אל מי אתה שייך. אם אתה קרוב שלי באיזה דרך. אולי אתה דומה לי באיזה פינה. אולי דרכינו כבר נפגשו בעבר, אפילו בלי שידענו. ואפילו אם לא אתה – אולי אביך, אולי מוריך, אולי קהילתך, אולי שפתך.

כל פגישה נעשית רחבה יותר כשפוגשת לא רק את האדם – אלא את עולמו.

וזה גם סוד הקביעות. כי ככל שיש לאדם יותר קשרים רקעיים – כך הוא נעשה קבוע יותר בעיני עצמו ובעיני זולתו. אדם שאין לו שייכות לשום דבר – קשה להתחבר אליו באמת. הוא חופשי, אמנם, אבל גם מרחף. הוא יחסי. אבל אדם שיש לו רקע – יש לו מקום, יש לו שורש – נעשית הפגישה עמו בעלת ממשות.

וככל שנכנסים פנימה – כן מתגלה רגש עמוק. יש בני אדם שיכולים ללמוד יחד שנים, לשבת יחד, לעבור דברים יחד – ואינם יודעים כלום על הרקע אחד של חברו. יש בזה מעלה. יש בזה טהרה. לא צריכים לבנות שייכות על רקע – אלא על עצם הקשר. עצם החיבור. עצם הלימוד. כמו צדיקים שנפגשים בנשמותיהם, בלי לדעת זה את ביתו וזה את משפחתו.

אבל טבע רוב העולם – ששואל. שמתעניין. שאוהב להכיר. לא מצד חטטנות, אלא מצד הרצון להעמיק את הפגישה. שהפגישה לא תהיה רק רגעית, אלא תחזיק שורש. תהיה קבועה.

וגם זה פלא. שאדם אוהב שמכירים את הרקע שלו – אבל לא יותר מדי. אוהב שישאלו קצת, יתעניינו, יתנו מקום. אבל אם יתחילו לחטט בכל פרט ופרט, לפתוח כל חדר וכל שם – מרגיש כאילו גזלו ממנו משהו. כאילו הפכו את הקביעות שלו – לקניין זר.

הרי לי די בעצמי. מדוע כל פגישה צריכה להיות מפגש בין כל עולמי לעולמך? מדוע כל קשר צריך להיות קשר של רקע לרקע, שורש לשורש, בית לבית? לפעמים די בנגיעה אחת. פגישה פשוטה. מילה טובה. בלי כל הסביבה.

ובכל זאת, כאשר הרקע מתגלה – והפגישה נבנית עליו – יש בה חוזק. יש בה תוקף. היא מקבלת אורך. מקבלת שורש. כי קביעות הנפש – אינה רק בתוך האדם, אלא גם בין אדם לחברו, בין לב ללב, בין עולם לעולם.

פרק 28: היחיד והכלל – טבעם של יחסי כובד

בדרך הטבע, היחיד בטל אל הכלל. זה לא דין. זה לא חק. זה פשוט טבע המציאות. זה כמו שמים שנשפכים אל הים. כמו עלה שנושר אל פני הרוח. כמו קול בודד שנבלע בתוך המון קולות. הכלל – הוא תמיד יותר כבד, יותר רם, יותר קבוע. הוא קיים עוד קודם, והוא נשאר גם אחר כך. והיחיד, אף אם הוא חי, אף אם הוא רגיש, אף אם הוא יודע שהוא יחיד – הוא חש בעצמו כדבר קטן, קל, מתנדנד. מרגיש ריקנות.

וכל יחיד מרגיש – שהכלל גדול ממנו. שהוא צריך את הכלל. שהוא נצרך לאחרים. שהוא תלוי. תלוי בחברה, תלוי במשפחה, תלוי באנשים שיקבלוהו, שיבינו אותו, שייתנו לו מקום. היחיד מרגיש שהוא איננו מספיק

בכוחות עצמו. הוא לא מחזיק מעמד אם יהיה מנותק. אין לו קביעות. הוא חי – אבל באופן יחסי. חי מתוך קשר, חי מתוך תלות, חי מתוך הכלל.

ולכן כלל הוא – שהיחיד תמיד לוחם את מלחמתו של היחיד. לא כדי להיות לבד, אלא כדי לא להיעלם. הוא לא רוצה להיבלע בתוך הכלל. לא רוצה להיהפך לאות אחת בתוך מכתב כללי. הוא רוצה שיראו אותו. שיכירו בו. שיתנו לו שם. שיכירו במציאותו הייחודית. שידעו שיש גם אני.

ואף על פי שהוא מבין – שהכלל חזק יותר ממנו, שהוא נמשך על פי הכלל, שהוא חי מכח הכלל – בכל זאת יש בו צעקה פנימית: אני אינני רק חלק. אני אינני רק גוון בתוך ציור. אני אדם. אני נשמה. אני אני.

ויש אנשים – שזעקת היחיד שלהם חזקה מאוד. יש בהם קביעות של עצמיות. יש להם צורה ברורה. מבנה ברור. תוקף. אלו לוחמים יותר עם הכלל. לא לוחמים מתוך מרד, אלא מתוך זהות. הם רוצים שיתנו מקום גם להם. הם דורשים. הם מרגישים שאם לא ידרשו – יתבטלו. יתמוססו. ייעלמו לתוך המון־העם.

ויש בני אדם – שמרגישים עצמם יותר תלותיים. פחות מעוצבים. פחות קבועים. הם אינם רוצים להילחם כל כך. הם מעדיפים להתמזג. להיטמע. לא בגלל שהם חלשים – אלא כי הם חפצים בחום. חפצים בהשתייכות. והיחידיות מכאיבה להם. היא מכבידה עליהם. הם שואפים להתבטלות, כדי למצוא מנוחה.

וכל זה הוא טבע – לא חטא. זו תכונה שבנפש. יש יחידים שנולדו עם קביעות יותר גבוהה. עם תודעה עצמית ברורה. עם גבול ברור. ויש שנולדו עם לב פתוח. עם רוך. עם חפץ חיבור. עם רגישות לעודף תיחום. ושתיהן דרכי חיים.

אבל לעולם – גם האיש הכי קהילתי, רוצה לדעת שהוא קיים. וגם האיש הכי עצמאי – יודע שהוא שייך. וכל האדם בנוי מן המתח הזה, מן היחס הזה: בין הכובד של הכלל לבין התוקף של היחיד.

והעולם צריך שניהם. צריך את קביעות הכלל, וצריך את הקביעות של היחיד. וכאשר היחיד עומד – עומד מתוך הכלל, אך אינו נבלע בו – אז יש קביעות שלמה. לא קביעות של גוף בלי נשמה, ולא נשמה בלי גוף. אלא קביעות של מבנה – שבו כלל ויחיד שוכנים יחד.

פרק 29: רשות היחיד ורשות הרבים – עולמה של שבת

המושגים רשות היחיד ורשות הרבים אינם רק מונחים טכניים. הם בניין חיים. הם מגלים את תחושת המקום של האדם. את מקומו. את גבולו. את שייכותו.

בשבת – לא יוצאים מרשות היחיד לרשות הרבים. ולא מכניסים מרשות הרבים לרשות היחיד. מדוע? מפני שיש בזה שינוי שייכות. יציאה ממקום פרטי, שקט, סגור – למקום הפקר, מרחב, ציבור.

בששת ימי המעשה האדם חי בעולם של תנועה, עירוב, פיזור. הוא יוצא החוצה, מתערבב.

אבל בשבת – האדם שובת. שובת במקומו. שובת ברשות היחיד שלו. הוא מקבל עליו את הקביעות. חוזר לשורשו. שומר על גבולו. הגדרת רשות היחיד בשבת – כל מקום מוקף מחיצות, גבוה עשרה טפחים, ורחב ארבעה טפחים.

יש לו שם. יש לו צורה. יש לו קיום. הוא מקום.

רשות הרבים – רחבה, פתוחה, משמשת לרבים. אין לה גבול קבוע, אין לה בעלות פרטית.

הרבים הולכים בה. עוברים בה. נוסעים בה. אין לה שקט. אין לה שייכות. היא לא שייכת לאף אחד – ודווקא משום כך היא שייכת לכולם. ומכאן עומק האיסור לטלטל בשבת בין רשות היחיד לרשות הרבים – זהו חילול הגבול. פיזור הזהות. איבוד הקביעות.

העולם נחלק: מקום שיש לו קביעות – ומקום שאין לו קביעות. יש אדם שחי כל השבוע ברשות הרבים – רק בשבת הוא נזכר שיש לו רשות היחיד. ויש מי שכל חייו הם רשות היחיד – גם כשנמצא ברבים.

פרק 30: רשות היחיד – דבר מלא

רשות היחיד, כפי שמבואר בהלכות שבת, אינה רק מקום פיזי. היא מקום שיש לו גבול, מחיצה, בעלות, הגדרה. יש בו קביעות. יש בו 'אני'. ובמילים של חז"ל – ביתא כמאן דמליא דמי – אפילו אם הבית ריק, הוא נחשב מלא. מדוע? כי עצם קביעותו ממלאת אותו. עצם היותו מקום תחום ומוגדר, מקום של שייכות, של יישוב, של שם – די בזה שיהיה מלא. לא עוד – רשות היחיד עולה עד לרקיע. גם אם אדם שם חפץ על עמוד גבוה, כל עוד הוא בתוך רשות היחיד – הרי זה שייך למקומו. רשות היחיד אינה רק שטח פיזי – היא מהות. היא תוקף של מקום. היא תוקף של שייכות. היא אומרת: יש כאן מקום. יש כאן מי שממלא.

לעומת זאת, רשות הרבים – אין לה קירות, אין לה גבול, אין לה שייכות אישית. היא מקום מעבר. אדם נכנס בה ויוצא. אין בה לא 'אני' ולא 'אתה'. אין בה שייכות, אלא רק תנועה. אין בה קביעות, אלא רק זרימה. ולכן אינה עולה עד לרקיע, ואינה אוחזת בחפץ באופן מוחלט – היא מקום של רשות, אבל לא של יחיד.

ולפי זה מתבאר גם דין הספק בטומאה: ספק טומאה ברשות הרבים – טהור. ספק טומאה ברשות היחיד – טמא. ולכאורה תמוה – הלא ספק הוא ספק.

למה ברבים נאמר טהור, וביחיד טמא? אך עומק העניין – שהספק שייך לרִיק, לחוסר קביעות. כשאין מקום, אין חפץ. כשאין שייכות, אין אחיזה. רשות הרבים עצמה היא מציאות של פיזור, של ערעור, של אי־בהירות. היא לא מחזיקה את הספק, ולכן הוא נטהר. אבל רשות היחיד – יש לה כח להחזיק. היא אוחזת גם במה שעדיין לא ברור. היא קובעת גם את הבלתי־מוחלט. ולכן גם הספק שבתוכה – נחשב ודאי. היא עצמה קובעת את הספק ומעמידה אותו. מה שמקום קובע – נחשב קיים.

ולפי זה מובן עוד: שקביעות – היא כח מהותי. מקום שיש בו קביעות, יש בו ממש. מקום שאין בו קביעות, כל מה שבתוכו מתנדף.

פרק 31: טומאת אוהל וקביעות הטומאה מכח הגג והאויר

כאשר אדם מתבונן בדיני טומאה, הוא מוצא דבר פלא. אין הטומאה שורה אלא במקום שיש לו גבולות. כל עוד הדבר פרוץ, הטומאה הולכת לפי מגע, לפי משא. אבל כאשר יש אוהל, יש גג, יש תחום – הרי זה נעשה מקום מקבל טומאה מעצם מציאותו. הגג הוא לא רק מחיצה עליונה. הוא יוצר רשות. הוא קובע. הוא מאהיל. והאוהל הזה אינו רק מקום מגורים. הוא דבר מהותי. הוא מושך את האויר להיות קבוע, להיות תחום.

ובעצם, זה הפלא שבתורת הטומאה – שהיא מלמדת את כוחו של תחום, של שם מקום. הרי המת מונח בקרקע, או במיטה, והאוהל מעליו – אבל הטומאה מתפשטת בכל האויר שמתחת לגג. למה? כי הגג סוגר. הוא דוחק. הוא קובע שהכל שתחתיו – הוא תחום אחד, רשות אחת, מקום אחד. אפילו אם המת מונח בפינה אחת של החדר, כל החדר נטמא. אין כאן מגע, אין כאן משא, אין כאן נגיעה פיזית. יש כאן קביעות של מקום.

ובכך מתגלה דבר עמוק: כשיש גג – האויר נעשה קרקע. כל החלל שתחת הגג – נחשב כמציאות ממשית אחת, כרשות, כתחום. והטומאה, שהיא כח מציאותי, לא כח רעיון בלבד – שורה במציאות ממש. לא בחלל תיאורטי. אלא במקום שיש בו גבול. וזה יסוד – שהאוהל אינו רק חפץ. הוא מהות. הוא שם. הוא יוצר תוקף. והמת, כשהוא שוכב שם – שורה טומאתו על כל אשר בתוך התחום. כאילו המת "תופס" את כל האוהל, את כל האויר, את כל המקום. הטומאה שלו מתפשטת לכל מקום שיש לו שייכות באותו התחום.

והרי זה ממש כמו שדה – אם יש מת קבור בשדה, ואדם עובר למעלה ממנו, אפילו אינו נוגע – הרי הוא נטמא באוהל. כי הגג של העגלה, או של הבית, או של הסוס המכוסה – ממשיך את התחום של המת. וכשהאדם נכנס תחת הגג – הרי הוא נכנס לרשותו של המת, לרשות הטומאה.

ומכאן רואים איך כל מושגי התורה – מגע, אוהל, טומאה – הם לא רק עניינים טכניים. הם עניינים של שייכות, של רשות, של קביעות. איפה שיש רשות – שם שורה המציאות. איפה שיש תחום – שם מתקיימת ההגדרה. וממילא הטומאה, שאינה רק מצב רוחני אלא גם מציאותית, יודעת להתפשט ולהתייצב רק במקום שיש לו קביעות. ולכן דווקא כשיש אוהל – נוצר מקום לטומאה לשכון.

פרק 33: רשות היחיד בסוטה ובאיסור יחוד

עיקר כל ענין סוטה ואיסור יחוד הוא *סתירה*. אין כוונתנו לסתירה של מלים, אלא הסתתרות. *זיך באהאלטן*. עצם ההעלם. מקום שנסתרו בו איש ואשה – אין זו רק שאלה של מה עשו, אלא מה נברא באותה פגישה. *האם זה מקום של קביעות*, או שזה מקום של עראי?

היסוד הוא פשוט: *סתירה יכולה להיווצר רק מתוך קביעות*. רק כאשר יש דלת סגורה, שהמקום נעשה *שייך* להם, פרטי, יציב – יש כאן סתירה. אם המקום פתוח – אין זה הסתתרות, אין זה יחוד, אין זה סוטה. אבל אם זהו חדר פרטי, מקום פנימי, זמן מתמשך – אז נוצרה הסתירה. נבראה קביעות בין איש לאשה.

וכל דיני איסור יחוד באו להקדים ולהזהיר: אל תבנה קביעות בינך לבינה, אלא אם כן הקשר מותר. כי *עצם הפגישה הפרטית, כשנעשתה קבועה, סגורה, שייכת* – היא כבר בונה דבר. גם אם לא נעשה דבר, היא כבר יצירה.

ולכן נאמר בגמרא שיחוד אסור אפילו כשהדלת פתוחה אם אין תנועת רבים. כי פתיחה לבד אינה מספקת. נדרשת גם *חוסר קביעות*, חוסר שייכות, אווירה של מעבר, לא של פגישה.

בדיוק זהו דין סוטה: נאסרה מפני שנסתרה – כלומר שהייתה הסתתרות, נבנתה קביעות, והקשר יצא מכלל עראי.

ומכאן יסוד עמוק מאוד: איסור יחוד אינו רק "שמא יבוא לידי עבירה", אלא *שמא ייבנה קשר*. שמקום נעשה פרטי, שרשות נעשתה אחת.

כי כשמקום נעשה רשות היחיד, והוא כולל איש ואשה – נוצרה רשות. ואם אינה רשות המותרת מן התורה – הרי זו סתירה. וכל הסתירה – מחמת הקביעות.

זו הסכנה, וזה האיסור, וזה הדין.

פרק 34: דרך ונסיעה – מן הקביעות אל התנועה

החיים מתחילים בבית. בבית יש קביעות. יש קירות, יש שולחן, יש גבולות. האדם יודע היכן כל דבר מונח, ויודע היכן מקומו. זהו רשות היחיד, וזה נותן מנוחה לנפש. יש לו את השם שלו, את הדלת שלו, את המקום הקבוע

שלו בסלון, את המיטה שלו. כל אלו קובעים לו רשות, נותנים לו זהות. אבל כאשר יוצא לדרך, משתנה הכל.

הדלת נפתחת, והוא עובר מרשות היחיד לרשות הרבים. פתאום אין לו מקום קבוע, אין לו שולחן שלו, ואין לו שֵׁם שהוא שולט עליו. הדרך פתוחה, מלאה באנשים שונים, בעגלות, ברכב, באוטובוס, ברכבת, במטוס, בספינה. פתאום, גם אם יישב ברכב פרטי – אין לו באמת רשות קבועה. הוא עובר במקומות של אחרים. הוא נודד, הוא חולף.

הנסיעה מטבעה היא דבר יחסי. הנוף משתנה, הזמן משתנה, התחושות משתנות. רואים הרים, רואים שדות, רואים ערים אחרות, רואים מדבריות, רואים עננים, רואים אנשים. כל אדם שנראה – אין עליו קביעות. לא מכירים את שמו, לא את ביתו, לא את מקומו. הוא חולף, כמו שהכול חולף. ועם זאת, יש קסם בדרך. האדם נפתח. מוחו מתרחב. נפתחות לו מחשבות חדשות, ראיות חדשות, התבוננויות שלא היו לו בבית. הדרך מחייה את הרוח, מעוררת את הדמיון, מגלה אופקים חדשים.

אבל במקביל, הדרך גם מעייפת. כי אין בה קביעות. כל דבר זמני, כל דבר מִתחלף. קשה לדעת מה יבוא, ואין ביטחון. הדרך נחשבת רשות הרבים – מפני שהיא שייכת לכולם, ולכן אין בה מקום שממש שייך לך. והאדם מרגיש זאת. הוא מתאמץ, הוא ערני, הוא על המשמר. כל יציאה מן הבית יש בה יציאה מן השלווה.

זהו טבע הדברים. הדרך מרחיבה, מפתחת, פותחת. אבל גם שוברת, מעייפת, מערערת. היא עולם של יחסיות. והאדם לומד לנדוד, אך גם משתוקק לשוב אל קביעותו. כל יציאה מהבית היא מין גלות קטנה. וכל חזרה היא מין גאולה. ודווקא בזכות הדרך, הוא יודע להעריך את הבית. דווקא על ידי היחסיות, הוא שב ומתחבר לקביעות.

פרק 35: התחנות שבדרך – הילוך רגלי, רכיבה ונסיעה

הדרך עצמה היא תנועה, אבל לא תנועה רצופה. תמיד יש בה תחנות. לפעמים זו תחנה בפועל, עוצרים לקנות משהו, לעצור, להחליף כיוון. ולפעמים זו תחנה בנפש – רגע אחד שבו האדם מפסיק לחשוב רק על ההגעה, ומתחיל לראות את הדרך עצמה. עצם המושג תחנה מגלה שיש חלקים בתוך הדרך, יש קביעות קטנה בתוך התנועה. רגעים של מנוחה, של מעבר, של עצירה כדי להמשיך.

כך גם בכל צורת הילוך – הילוך רגלי, רכיבה על חמור או סוס, נסיעה במכונית או רכבת – כל אחת מהן מגלה יחס שונה בין קביעות ליחסיות.

בהילוך רגלי, האדם מרגיש את הדרך בעצמו. כל צעד הוא ממנו. רגליו נוגעות באדמה. יש קושי, יש איטיות, אבל יש גם קִרבה. הוא מכיר כל שלב. הוא בוחר כל פנייה. הוא נושא את עצמו. זהו הילוך של אדם שיש לו קביעות פנימית. הוא נודד, אבל נשאר עם עצמו. אין לו תלות בכלי אחר, אין לו מַכונה שנוסעת בשבילו.

ברכיבה – על חמור, פרה או סוס – האדם מתרחק מעט מן האדמה. הוא תלוי ביצור אחר. יש לו מהירות יתרה, הוא נוסע, אבל אינו שולט בכל פרט. הוא כבר יושב על דבר אחר, על יצור חי שיש לו דעת. יש בזה קצת קביעות – יש לו רכוב קבוע, יש לו אוכף – אבל גם הרבה תלות. הוא נעשה חצי־נוסע, חצי־נישא. הדרך כבר איננה רק הוא.

ובנסיעה ממוכנת – במכונית, באוטובוס, ברכבת או במטוס – הולך ונעלם קשרו עם הדרך. הוא יושב בתא, מופרש, כמו קופסה נוסעת. הנוף עובר, אבל הוא לא עובר את הנוף. הוא בתוך כלי. הכביש סלול, החלונות סגורים, והמהירות רבה. יש בזה ביטחון, יש נוחות, אבל יש גם ריחוק. הוא פחות רואה את הדרך, פחות מרגיש אותה.

ככל שהכלי מהיר יותר, גדלה התחושה שהדרך היא משהו חיצוני. וככל שההילוך איטי יותר, מרובה בתחנות, כך האדם מרגיש יותר את עצמו בתוכה.

וכמו שהרב רבי צדוק הכהן אומר – הדרך היא ההכנה, וההכנה יש לה עצמות. גם התחנות, גם ההליכה עצמה, הם חיים. וצריך ללמוד להרגיש – מתי אני בתוך הדרך, ומתי הדרך רק עוטפת אותי. מתי אני מהלך בה, ומתי היא מוליכה אותי. מתי אני בוחר, ומתי אני נישא.

וכך, גם בשבת – הילוך ממקום למקום מוגבל. אין רשות הרבים אלא אם כן יש מהלך של ט"ז אמה. ואין אדם רשאי לצאת מרשותו אל תחום אחר. כי השבת היא קביעות, ואין בה תנועה ללא גבול. ואילו הדרך – היא תנועה. והתנועה – אין בה קביעות, אבל יש בה מגעים, יש בה תחנות, יש בה פגישות. והיא מחזירה את האדם – אם ידע להתבונן – אל המקום שממנו יצא, במבט חדש.

פרק 36: רכב ואוטובוס – השיוך החברתי שבנסיעה

יש נסיעה שהיא של אדם יחיד, ברכבו האישי, ויש נסיעה שהיא של ציבור שלם – באוטובוס, ברכבת, במונית שירות. כל אחת מגלה יחס אחר בין היחיד לרבים, בין הפרט לכלל, בין קביעות של זהות לבין השתייכות אל ציבור.

כשהאדם נוסע ברכבו, יש לו מרחב פרטי. המכונית היא מעין בית קטן נע. הוא בוחר את הדרך, את השעה, את הקצב. הוא שומע את מה שהוא רוצה, הוא לבד עם מחשבותיו, או עם משפחתו, או עם רעהו הקרוב. גם כשהוא נוהג על דרך ציבורית, הנסיעה עצמה היא פרטית. הוא הרכב היחיד. זהו מקום של שליטה, של זהות, של קביעות. גם אם הדרך משתנה, גם אם מתבלבלים – הרכב נשאר הוא.

אבל באוטובוס – הכל משתנה. כאן אין שליטת היחיד. השעה קבועה, התחנות קבועות, המסלול נקבע מראש. אתה לא נוהג – אתה מובל. אתה לא שותק – אתה עם אנשים. האוטובוס מבליט את הציבוריות. אתה בין אנשים, לפעמים בלית ברירה, לפעמים מתוך רגש של שייכות. יש קודים של התנהגות באוטובוס, שפת גוף מיוחדת, מרחב פרטי מצומצם. אתה עם מסכת פנים, אתה לא בוחר את החברא.

מכונית – מקום של זהות. אוטובוס – מקום של שייכות.

וההבדל הזה הוא עמוק מאוד. כי יש נסיעה שהיא המשך של הקביעות, של הבית – ואתה לוקח את עצמך הלאה. ויש נסיעה שאתה מוסר את עצמך לציבור – ונעשה חלק ממשהו רחב ממך.

לכן דווקא באוטובוס רואים יותר את החסדים. מישהו מוותר מקום, מישהו מביא עוד ילד לחיקו, מישהו מסייע לעלות. כי יש תחושת ציבור. דווקא מתוך חוסר הבחירה – נעשה מקום לראיית הזולת.

ויש בזה גם הבדל חברתי עמוק. במדינות שונות, רכב הוא סמל של עצמאות, של כוח, של זהות. ואוטובוס – סמל של תלות, של עוני. אבל בציבור של תורה, רואים אחרת. החכם רואה באוטובוס דרך ללמוד על הדור. הרב שומע שיחה של אברכים, מבין משהו על התקופה. כי באוטובוס – כולם יחד.

השיוך החברתי שבנסיעה, הוא חלק מתנועת החיים. יש נסיעה שבה אתה לבד. יש נסיעה שבה אתה שייך. והאדם בוחר – מתי להיות ברכב, ומתי באוטובוס. מתי לסגור את החלון, ומתי לשמוע את נשימות הציבור.

הדרך – היא תמיד בית־ספר. והנסיעה – היא תמיד בירור: לאן אתה שייך? מה אתה מחפש?

ואם נרצה לבנות על זה עוד – נוכל להוסיף פרק על נסיעה ברכבת, כמסלול קבוע שבו איש אינו בוחר אלא זורם עם המהלך הגדול. ופרק על מטוס, כסמל הקפיצה מעל הדרך, עקיפת התחנות.

ואם תסכים – נבנה אותם כסדר.

פרק 37: רכבת – תנועה קבועה בתוך מסילה

הרכבת איננה רק כלי תחבורה של ציבור, ואיננה רק תנועה במסילה – אלא גילוי עז של קביעות. יושב האדם בתוך תא סגור, כמעט בלי שליטה על מהלך הדרך, בלי שינוי, בלי סטייה, בלי אפשרות לפנות ימין ושמאל. אין לו רכב משלו, אין לו שליטה על ההגה, אין לו גם בחירה מתי לעצור. הוא יושב על מקומו, לעיתים שעות ארוכות, ואינו זז כלל.

הרכבת נעצרת בתחנות, אבל הוא עצמו לא עוצר. הרכבת נעה קדימה, אבל הוא עומד. הגוף בתנועה, אבל האדם כולו בקביעות. אין בזה דינמיקה אישית. אין בזה החלטות. אין פניות. אין מפגש עם הדרך. רק ישיבה קבועה במקום אחד – בתוך קופסה.

ובעצם, זו קביעות חדשה. זו אינה קביעות של בית, של קירות, של חדרים מוכרים – אלא קביעות של הכנעה. קביעות של מי שנמסר למסלול. ובזה יש צד חזק – כי אין בלבול. האדם יודע שאין לו ברירה. הוא נשען אחורנית, פותח ספר, שוקע במחשבות, אין צורך להסתכל ימינה ושמאלה, אין התלבטות.

אולם גם צד אחר יש כאן – כי זו קביעות בלי שייכות. קביעות של נוכחות בלבד, אבל לא של זהות. האדם נמצא, אבל לא פועל. וכך הרכבת מגלה רובד עמוק של קביעות – קביעות של מקבל. של יושב במקום אחד, מקבל את הדרך, את הזמן, את החברה, את היעד – בלי לשאול, בלי לבחור, בלי להחליט.

יש בזה שלווה – כי אין מה לעשות. ויש בזה צמצום – כי אין מה לעשות. וכאן עומד האדם לפעמים מול עצמו – בלי רשות הרבים, בלי עיסוק, רק עם עצמו. וזה פלא: הקופסה הנוסעת הופכת להיות המקום הכי קבוע, הכי שקט, הכי ברור.

ומי שמרגיש זאת, יכול להפוך את הרכבת לבית. לא לבית של חפצים, אלא לבית של הקשבה.

פרק 38: מטוס – ההפשטה המוחלטת של הדרך

הנסיעה במטוס שונה מכל אמצעי התחבורה האחרים. ברכב, באוטובוס, ברכבת – רואים את הדרך. רואים את הארץ, את התחנות, את התחנות האיטיות, את ההרים ואת הבקעות, את הערים ואת הכפרים. מרגישים את המעבר. מרגישים את התנועה.

אבל המטוס חותך את כל זה. עולה לשמים. עובר על כל הדרכים. קופץ מן הארץ אל מקום אחר – בלי לעבור את מה שבאמצע.

כאן נעשית הדרך להפשטה. אין דרך. אין קרקע. אין מסילה. אין כביש. יש רק אוויר, עננים, מרחק.

והתחושה הפנימית – שאין מקום. אין רצף. אין תהליך. אין מעבר רגשי.

האדם עולה על המטוס, עובר בידוק, נכנס לקופסה מתכתית, מתיישב על כיסא, והנה אחר כמה שעות – הוא בארץ אחרת. בשפה אחרת. בזמן אחר. בגשם אחר.

אבל הלב לא הספיק לעבור. הראש עדיין שם. הגוף עדיין מחפש את הארץ הקודמת.

וזו נקודת השבר: שהמקום מתחלף, אבל האדם לא התחלף. התודעה עוד לא הספיקה לזוז.

בדרך רגילה יש מעבר, יש זמן, יש תנועה פנימית. אבל המטוס עוקף את כל זה.

וממילא – התחושה שאין מקום. אין תחושת קרקע. אין שייכות. אין קביעות.

לכן רבים מהיושבים במטוס מרגישים ריקנות. תלישות. אי נוחות. לא מפני שזה לא נוח – אלא מפני שזה לא שייך.

ומצד שני – זהו גם פתח להתבוננות אחרת. כשאין קרקע, אין בית, אין תחנות – האדם שב לעצמו.

ולעתים, דייקא על המטוס, בין שמים לארץ, בין מקום למקום, נפתח לאדם עולם חדש של שאלה: היכן אני? מי אני? מהי התחושה של מקום?

וזהו תהליך פנימי עמוק. כי ברגע שאין קביעות – מתגלה השאלה על עצם הקביעות.

פרק 39: ספינה – בית צף בתוך אין־סוף

הנסיעה בספינה היא מהלך אחר לגמרי. אין כאן קפיצה פתאומית ממקום למקום, כמו במטוס. ואין כאן תנועה קבועה במסילה, כמו ברכבת. אלא משהו שבין לבין.

הספינה נעה על פני מים שאין להם קביעות, אבל היא עצמה נעשית למעין בית.

יש בה חדרים, מיטות, אולמות, מסעדות, מסדרונות.

חיים בה אנשים יחד, ימים ולילות. אין יציאה החוצה, אין עצירה פתאומית, אין תחנה שאפשר לרדת בה.

והחידוש: שהמים עצמם הם לא־מקום. אין בהם שביל, אין בהם דרך, אין בהם גבול. הים אין־סופי, אינך יודע היכן אתה. לא יודע כמה התקדמת, לא יודע מה יש ממול.

ובכל זאת – בתוך הספינה יש קביעות. זוהי קביעות נישאת. קביעות שאין לה בסיס. בית על מים.

זו תחושה עמוקה: אתה נע בתנועה מתמדת, ובו בזמן – אינך זז. שוכן במקום שאינו מקום.

ומכאן העוצמה של הספינה: היא מלמדת שהקביעות אינה תלויה בקרקע. היא תלויה במבנה. באנשים. בסדרים הפנימיים. גם אם הכול נע סביבך – אתה יכול להיות קבוע, אם יש לך מקום פנימי, מבנה פנימי, תנועה מסודרת.

ולכן, במסעות ימיים ארוכים, נבנים קשרים עמוקים. האנשים שגרים יחד על פני מים, נפתחים זה לזה. יש בהם פנימיות. מתרחקים מן הארץ, מתרחקים מן הרעש, ומתקרבים לעצמם ולשכניהם.

הספינה איננה מקום כמו הבית. אבל היא בית בתנועה. ולעתים, זהו המקום הכי פנימי שיכול להיות: בית שאין לו קרקע – ובכל זאת הוא שייך.

וזה ממשיך גם בדיני התורה: הלכה אומרת שאין תחומין בספינה – כיון ששטה, אין לה קביעות. היא מתנודדת עם המים, ואינה נחשבת כאדם שעמד במקום מסוים. היא כל כולה תנועה, כל כולה חוסר קביעות – ואף על פי כן, בתוכה יש מקום.

וזה הסוד: קביעות פנימית בתוך תנועה חיצונית. מה שמבנה הקרקע אינו נותן – נותן המבנה הפנימי. לא המקום קובע את הקביעות, אלא האדם והסדר שבתוכו.

שער חמישי: קבוע ויחסי בביזנס וממונות

פרק 40: מלאכה ופרקמטיה – קביעות העשייה מול תנועת העסק

יש מי שעיקר פרנסתו מן המלאכה. הוא קם בבוקר, לובש בגדי עבודה, הולך לאותו מקום, עושה את אותם הדברים, יום אחר יום. יש לו כלים, יש לו הרגלים, יש לו סדר יום. לא בכל יום מרוויח הרבה, ולא בכל יום יש הצלחה גדולה, אבל הוא פועל בהתמדה. קובע עצמו למלאכה. זו דרכו, זה גופו, זה חייו.

ויש אחר – שכל פרנסתו היא מן הפרקמטיא. הוא אינו קם לעשות דבר מסוים, אלא מחפש הזדמנויות. יום אחד מוכר, יום אחד קונה. יום אחד נוסע לעיר אחרת, ויום אחר מחכה בבית לטלפון. אין לו סדר יום אחד, אין לו מקום עבודה אחד. כל פרנסתו – לפי הפגישה, לפי השוק, לפי הפתיחה שנפתחה.

וההבדל ביניהם – הוא ההבדל שבין קבוע ליחסי.

המלאכה – יש בה קביעות. לא מצד הרווח, אלא מצד האדם. האדם קובע את עצמו, מוסר את גופו, מתמיד. הוא עושה גם כשאין הצלחה, גם כשאין השראה. הוא פועל מצד עצמו. הוא בונה עולם.

והפרקמטיא – היא יחסית. לא מצד שהיא קלה יותר, אלא מצד עצם טיבה. היא תלויה בזמן, בשוק, באנשים, בנסיעה. היא נעשית רק כאשר נפתח פתח, כאשר נמצא קונה, כאשר יש קריאה. היא חיה על הזדמנויות, ולא על עמידה.

וזו הבחנה עמוקה: לא כל מה שמרוויח הרבה – הוא קבוע. ולא כל מה שהוא שקט – הוא קבוע. אלא הקביעות היא מצד האדם. אם הוא בונה דרך, קובע מקום, חוזר ופועל – הוא איש מלאכה. ואם הוא נע ונודד, מתעורר רק לפי ההקשר, וניזון מן השינוי – הוא איש פרקמטיא.

ולכן אנו מוצאים גם בהלכה עצמה הבדל ברור. בערב שבת – אסרו חכמים לעשות מלאכה אחר מנחה קטנה, כדי שלא ייכנס לשבת מתוך עסקיו. אבל פרקמטיא – לא נאסרה באותה מידה. כי פרקמטיא אין לה קביעות, אין בה שייכות של ממש, אין בה אותו כובד ראש שגורם לאדם לשקוע ולשכוח את השבת. וכן מצינו בחול המועד – שמלאכה גמורה אסורה, אבל פרקמטיא פעמים רבות מותרת, לפי הצורך. כי אין בה שם מלאכה מצד עצמה, אלא רק יחס, מגע מסחר, שאין בו קביעות הגוף.

וכך גם בלשון הגמרא: "פרקמטיא אין לה שיעור" – כי אינה קבועה, אינה מדודה. וגם בסדרי צדקה, בתרומות ומעשרות, בנדרים – משתנים הדינים לפי קביעות ההכנסה. הפרקמטיא – אין בה ממשות גמורה. היא יחס. היא מקרה. היא גיחה רגעית אל עולם המסחר.

וכל זה ניכר גם בנפש. אדם שטרוד כל ימיו בפרקמטיא – הוא כל הזמן נע, מחפש, חושש, מקווה, תולה עיניו לחסדי השוק. אין לו קרקע יציבה. לפעמים הוא מרוויח – אבל אינו בונה. אבל מי שבחר לו מלאכה, גם אם אינה גדולה, ואינו מרוויח הרבה – הוא בונה עצמו. הוא נעשה בעל אומנות. יש לו שם. יש לו מקום. יש לו תוקף.

ולפיכך – גם כשחכמים דיברו על דרך האדם, אמרו: "אהוב את המלאכה". לא אמרו 'אהוב את ההזדמנות', אלא את המלאכה עצמה. עצם עשייה קבועה, עצם התמדת הידיים, עצם זה שאתה שייך לדבר, שבונה אותך, שהוא אתה.

וכשנביט אל עולם הביזנס – נוכל להרגיש: יש מהלכים של מלאכה, ויש מהלכים של פרקמטיא. יש מבנים, ויש קפיצות. יש יגיעה, ויש מזל. אבל

אם רוצה האדם לבנות בית איתן – עליו להחזיק במלאכה. לא לבטל את ההזדמנות, אבל לא לבנות עליה. כי כל פרקמטיא – אם אין לה שורש של מלאכה – היא קצף על פני המים. פעם כאן, פעם שם.

וזהו שורש קביעות האדם: מלאכתו. לא במה הוא מתפרנס – אלא במה הוא קובע את גופו.

פרק 41: מלאכה ופרקמטיה – קביעות ויחסיות

יש הבדל עמוק בין שני יסודות היסודיים שבבניין העולם – מלאכה ופרקמטיה.

מלאכה יש לה צורות קבועות. התורה מונה ל"ט מלאכות. כל אחת מהן היא דרך מסודרת, צורת פעולה קבועה, שבה האדם מתקן את העולם. חורש – פותח את הקרקע. זורע – נותן חיות. קוצר – אוסף. טוחן – מפריד. לש – מחבר. אופה – מעבד. כל אלו הם מעשים מדודים, מסודרים, שיש להם דרך איך להיעשות – יש בהם הלכה, יש בהם שיעור, יש בהם גדרים.

כל מלאכה היא מין גשר מן הטבע אל האדם, ומן האדם אל השימוש, צורה מסודרת איך לגלות כוחות הבריאה לצורך האדם.

אבל **פרקמטיה** ,כלומר עסק, מסחר, סחר־מכר, שוק, קניין והפצה – אין לה בהכרח צורה אחת. היא אינה בנויה על פעולה אחת שנעשית בידיים, אלא על מערך שלם של קשרים, מעברים, תנודות, מו"מ, שווי שוק, מצבים משתנים. אם תרצה – היא עולם של תנועה, לא של בנייה. עולם של יחס, לא של תיקון. עולם של זרימה, לא של יצירה.

אין לפרקמטיה 'צורת מלאכה'. היא לא שייכת לל"ט מלאכות. היא לא בגדר 'עושה דבר מסויים' אלא 'משיג תוצאה מסויימת' – אם קנית בזול ומכרת

ביוקר, הרווחת. אין בזה צורה של פעולה עצמית, אלא תנועה בין שני מקומות. ובכך היא שונה מן המלאכה.

המלאכה היא כוח ההולדה. היא הדרך שבה האדם מוציא את הכוחות הגנוזים מן האדמה, מן החומר, מן הבריאה. היא צורת גילוי. בכל מלאכה האדם לוקח מציאות גולמי, ומביא אותה אל גמרה. הזרע שבאדמה מוציא לחם. הגיזה מן הצאן יוצרת בגד. הלבנה – קיר. הברזל – כלים. יש כאן ממשות חדשה שצמחה. שנעשתה ממך, על ידך, ובתוך רשותך.

ולכן, **המלאכה יוצרת קביעות** .כי מה שהופעל ונעשה – עומד. מה שיצא מן הכח אל הפועל, הוא שלך, הכנסת בו את עצמך. יש בו קביעות עצמית, קנין עצמית. עצם היש שבו – הוא ברשותך.

אבל **הפרקמטיה** –היא מהלך אחר. פרקמטיה איננה יוצרת יש חדש. היא איננה מולידה דבר שלא היה. היא עוסקת בתנועה. איך להעביר דבר ממקום למקום. איך למשוך אותו מהשוק, מהזולת, מהעולם. איך לסובב את מה שיש. אין בה בריאה, אלא משיכה. אין בה גילוי כח, אלא שינוי מקום.

ולכן **הפרקמטיה כולה בנויה על יחסיות** .היא עומדת תמיד ביחס בין שני מקומות, שני זמנים, שני שווקים, שני בני אדם. היא תלויה במה שזול כאן ויקר שם. במה שהיום נדרש ומחר כבר פג תוקפו. מה שמשכת היום – אולי תוכל למכור מחר, ואולי לא. כל כולה יחס. היא מצליחה כשיש תנועה. כשהמצב משתנה. כשהשוק זז.

וזהו ההבדל היסודי לעניין קביעות ויחסיות:

- **המלאכה** –מוציאה כח גנוז אל הפועל. מה שהיה סתום – נהיה גלוי. זו קביעות.
- **הפרקמטיה** –משנה את היחס בין גלויות. אין כאן כח חדש, רק מהלך בין מקומות. זו יחסיות.

ולכן:

- העוסק במלאכה – מקיים את העולם.
- העוסק בפרקמטיה – נע בתוכו.

שניהם נצרכים, ושניהם מתקיימים זה עם זה. אבל כל אחד עומד על יסוד אחר–
זה קובע דבר במציאות. וזה נע עם יחסיה.

פרק 42: עובד ומעביד – הקביעות שבמעמד, והיחסיות שבפועל

כל אדם שמעסיק אחרים – נקרא מעביד. וכל מי שנשכר לעבוד תחת אחר – נקרא עובד. אלו שני שמות פשוטים מאוד, שגורים מאוד, אבל כל אחד מהם קובע מעמד. לא רק תיאור מעשי, אלא יחס. כיוון שאחד נותן, והשני מקבל. האחד מושך – והשני נמשך. האחד אומר – והשני עושה. האחד עומד למעלה – והשני עומד תחתיו.

וזה יחס עמוק מאוד. כי הקביעות – נמצאת אצל המעביד. הוא בעל הבית. הוא זה שקובע את הגבולות. הוא זה שאומר מתי לבוא, מתי ללכת, כמה לשלם, מה לעשות. הוא מקים את המקום, הוא שוכר את העובדים. אף אם משתנה העסק, אף אם משתנה המקום – הוא נותר בעל המעמד. הוא הקבוע.

אבל העובד – הוא היחסי. כל עבודתו תלויה בזמן, בשכר, ברצון, בצורך. כל רגע יכול הוא ללכת, כל רגע יכולים לפטרו. גם כשהוא חוזר כל יום לאותו מקום – הוא שייך לשכר יומי, או לשכירות לשנה. הוא לא מקים את העסק. הוא לא קובע את מהותו. הוא פועל – מתוך יחס. מתוך שייכות זמנית. מתוך שירות.

ולכן – כל עולם העובדים מלא תנועה. מתחלפים, נעים, עוזבים, באים. ואף על פי שיש בהם קביעות מעשית – אין בהם קביעות פנימית. הקביעות

נמצאת במי שמעליהם. מי שיכול להעסיק אחרים – יש לו קיום. מי שצריך להישכר – חי בתוך יחס.

וזה מתבטא גם בהלכה. כל דיני שכירות פועלים – אינם כקניין רגיל. שכיר אינו נקנה בקניין כספי, אלא בזמן. "פועל – ידו כיד בעל הבית", אינו קונה קביעות, אלא עושה בשליחותו. ואפילו אם קיבל דינר – אינו עבד. הוא אינו שייך, אלא זמני. כל דיני גזל, פשיעה, שמירה, שבת – משתנים לפי האם אדם פועל בשל עצמו או בשל חברו. וביסוד הכל – שאלת הקביעות. האם אתה בעל דבר – או רק נוגע בו.

ומכאן גם שאלת האחריות. המעביד – אחראי על העסק. עליו האחריות. הוא נושא בשכר. הוא עומד מאחורי המעשים. אבל העובד – עושה כפי שנצטווה. כל אחריותו – בתוך הגבולות שנמסרו לו. וכל מה שנמצא חוץ לזה – אינו קבוע עליו. כיון שאין הוא הקובע.

ואף על פי כן – יש עובדים שנעשים כקבועים. משרתי ציבור. עובדי מפעלים ותיקים. וככל שהעובד שוהה יותר זמן, מקבל יותר סמכות, נעשה שותף – כן הוא נחשב קבוע. ואף במדינה – יש עובדים ששייכים למוסד, ונעשו חלק ממנו. ויש להם זכויות, יציבות, שם. וזה מחזיר את הקביעות אליהם.

אבל כל עוד הוא פועל חיצוני, מזדמן, זמני – הרי הוא בגדר יחסי. כולו שייך ליום, לשעה, לשכר, למעמד. זה שורש החולשה של העובד, וזה שורש הכח של המעביד.

ולכן בכל מקום שיש עבדות, יש תביעה אל החירות. ובכל מקום שיש שכירות – יש תביעה אל העצמאות. כי האדם, מצד עומק נפשו, אינו רוצה להיות רק יחסי. הוא רוצה קיום. הוא רוצה קביעות.

והדרך לבנות קביעות – היא להפוך את עבודתו לדבר שיש בו שייכות. לא רק למלא הוראות, אלא לבנות דבר. לא רק לעבוד בשביל כסף, אלא לעבוד

מתוך נשמה. וכשנעשית העבודה לעיקרו של אדם – שוב הוא אינו רק פועל. נעשה הוא שייך. נעשה הוא בונה. נעשה הוא קבוע.

ולפיכך – השאלה איננה רק האם אתה עובד או מעביד, אלא האם אתה קובע או נגרר. האם אתה רק ממלא תפקיד – או חי בתוך יגיעה שלך. האם אתה פועל לפי גבול – או בונה את הגבול בעצמך.

והאדם, גם כשהוא עובד – יכול לעשות עצמו קבוע. אם הוא נושא בעול. אם הוא עומד באמת. אם הוא לוקח אחריות. ואז נעשה הוא בעל המלאכה. בעל המעמד. בעל השם. כי הקביעות – אינה תלויה רק בכסף, אלא במקום שהלב מונח בו.

פרק 43: דרגות הקביעות שביחסי העבודה

כשאדם נחשב עובד – אין הכוונה שיש לו רק תפקיד, אלא שיש לו יחס. יש לו שייכות מסוימת אל גוף אחר, אל מעביד, אל מוסד, אל מסגרת. אבל השייכות הזו – יש לה דרגות רבות מאוד. וכל דרגה – נמדדת לפי הקביעות.

ביסודה של עבודה – עומדת העבדות. זו הקביעות המוחלטת. עבד קנוי לגמרי. אין לו עצמיות. גופו קנוי. לא רק פעולתו, אלא מהותו. הוא עובד – לא לפי זמן, לא לפי משימה, אלא בתור מהות. כמו כלי של אדוניו. כמו קרקע. אין לו הפסקה, אין לו ימי מנוחה מצד עצמו. כולו שייך. כולו בתוך רשות זולתו. זהו עבד כנעני. אם לא יצא לחירות – הרי הוא עבד לעולם. זו השייכות המלאה, שהיא גם ביטול עצמי.

ויש עבד עברי – שונה לגמרי. אין גופו קנוי, אלא זמנו. שייך הוא לאדוניו רק לשש שנים. או עד היובל. ולפי מה שקנה הוא עצמו בעבודתו – כן הוא משתחרר. יש לו נפש. יש לו חירות. אך הוא מוסר עצמו לשעבוד. מתוך צורך, מתוך גזירה, מתוך תיקון. ולכן גם יש לו יציאה. יש לו חזרה. הוא

יצור עצמאי שהכניס את עצמו לתוך קשר – אך אין זה כל מהותו. זהו חצי-קביעות. עבודה קבועה – אבל זמנית.

ויש שכיר לשלש שנים – זה כבר אדם שמוסר עצמו לעבוד למען מישהו, אבל אינו עבד. הוא שומר על אישיותו, שומר על כבודו, יש לו מועד יציאה. אך מצד המוסד – הוא קבוע. מכירים אותו, סומכים עליו, נותנים לו אחריות. אם יתחייב בדבר – ייתכן שאחריותו גבוהה. כיון שהוא חלק מן המערכת.

ויש שכיר לשנה – והוא פחות קבוע. באותו מקום, באותה מסגרת – אך אינו נתפס כבריה עצמאית של העסק. הוא משובץ. הוא מצטרף. אין לו קביעות, אבל יש לו שם. יודעים שהוא בא השנה. אולי יחזור, אולי לא. אין לו קביעות פנימית. רק תקופה.

ויש שכיר יום – שמוחזק להיות הפחות קבוע מכל. כל יום הוא שוכר את עצמו מחדש. כל יום בא, כל יום יכול ללכת. יש לו שכר לפי פעולה, לפי שעות. ולפעמים כלל לא יודע אם יקראו לו מחר. כל יום מחדש – נכנס ליחס חדש. אין לו בית. אין לו שם. הוא עובד – אבל כולו יחסי.

ואף יותר קל מזה – הוא הקבלן. שהוא שוכר את עצמו לעשיית מלאכה מסוימת. לא להיות עובד אצל אדם – אלא לבצע פעולה. יש לו אחריות, יש לו שם, יש לו מוניטין – אבל הוא לעצמו. יש בו קביעות מצד אישיותו, אבל לא מצד השייכות למעביד. אין לו שעות, אין לו מבנה – יש לו משימה.

ובתוך כל אלו – עוד אין מספר. יש פועל שבונה עם אחרים, ויש מנהל עבודה. יש שליח חיצוני, ויש עובד קבוע שכבר נעשה כבן בית. יש מי שיש לו מנעול, ויש מי שמקבל מפתח. יש מי שנכנס דרך הדלת, ויש מי שנכנס דרך המייל. וכל דרגת קביעות – נמדדת לפי קרבתו למקום, לפי רציפות זמנו, לפי מידת ההזדהות שלו עם המעשה.

ולכן – כל דיני הלכה משתנים לפי זה. קניין, שמירה, שכר שבת, שכירות, ביטול מלאכה, אונס, אחריות – הכול לפי סוג השכירות. אין דין עבד כדין שכיר, ואין דין שכיר כדין קבלן, ואין דין פועל יומי כדין פועל קבוע. אפילו בהלכות שבת – אם עושה מלאכתו לשם עצמו, או לשם אחר. ואם שכירו קבוע – או מזדמן.

והשאלה הגדולה שבכל זה – אינה רק משפטית. היא שאלה של קיום: איפה האדם נמצא. האם הוא חי בתוך עצמיותו – או שמסר עצמו לגמרי? האם הוא קובע – או רק משלים? האם יש לו בית – או שהוא עובר בין מקומות?

וכאן גם נבחן כבוד האדם. מי שיש לו מלאכה קבועה – יש לו שייכות, יש לו שם, יש לו עמידה. ומי שנע ממקום למקום – כל פעם מחדש צריך להוכיח עצמו. כי אין לו מקום בעולם.

ולכן הדרך לברר את קביעות האדם – היא לשאול: איפה אתה עומד. כמה זמן אתה כאן. כמה אתה שייך. לא לפי השכר – אלא לפי העומק.

וזה שורש החיים: לבנות לעצמך קביעות. גם אם העבודה משתנה, גם אם הפרנסה משתנה – תבנה לעצמך מקום, דרך, אחריות. ואם תעמוד בתוכה – גם אתה תהיה קבוע.

פרק 44: מוחזק בשוק, ונכנס מחדש – הקביעות שבמעמד, והיחסיות שבניסיון

בכל שוק שבעולם – יש מי שמוחזק בו, ויש מי שנכנס אליו מחדש. יש בעלי דוכנים קבועים, בעלי חנויות, בעלי שם, שיש להם כבר מקום, הכרה, מעגל לקוחות, סדרים ידועים. ויש אחרים – שמגיעים לראשונה. אולי יש להם סחורה טובה, אולי יש להם רעיון חדש, אבל הם לא מוכרים כאן. אף אחד לא יודע מי הם, אין להם שייכות למקום. כל מה שיש להם – הוא הניסיון.

וזהו ההבדל בין קבוע ליחסי: הקבוע – כבר קנה לו שם. הוא עומד. הוא חלק מן השוק. הוא לא צריך להציג את עצמו בכל פעם. די שיראו את פניו – ומזהים אותו. השולחן שלו קבוע, מספר הדוכן רשום, החשבון מסודר. אפילו כשהוא שותק – מכירים אותו. עצם נוכחותו מדברת בעדו.

אבל הנכנס מחדש – כל כולו יחס. אין לו תוקף מצד עצמו. הוא צריך להוכיח את עצמו. להציע, להסביר, לשכנע, למשוך לבבות. כל תנועה שלו – שאלה. כל פנייה – התחלה. כל יום – ניסוי. הוא לא עומד עדיין בשוק, אלא מבקש להיכנס לתוכו.

וזה ניכר גם ברגש של בני אדם. כשאתה קונה מאדם מוכר – אתה רגוע. גם אם הסחורה איננה מושלמת – אתה יודע שיש אל מי לחזור. יש שם. יש קביעות. אבל כשאתה קונה ממי שזה עתה הגיע – אתה בודק שבע פעמים. כי אין לך במה להאחז. כל דבר – חשוד. כי לא נקבע עדיין.

וכן להיפך. מי שמוכר ואינו מוחזק – צריך להתאמץ. כל מבט של קונה – הוא בחינה. כל מילת שיווק – חצי תחינה. והוא נבחן לא רק על סחורתו, אלא על עצמו. האם הוא רציני. האם הוא נשאר. האם הוא קבוע.

וזה נוגע גם להלכה: כל המוחזק – נאמן. מי שדרכו בכך, מי שהוא בר־סמכא בתחום מסוים, מקובל עדותו, מתקבל פסקו, סומכים עליו גם בלי בירור מלא. כי הקביעות עצמה – עושה אותו נאמן. אבל מי שאינו מוחזק – צריך הוכחות, צריך שטרות, צריך תעודות. כי אין בו קביעות.

וכן מצאנו – שמי שמוחזק בקרקע, אינו מוציאים אותו אלא בראיה. וכן בממון – המוחזק בידו, ידו על העליונה. כי כל קביעות – עושה את עצם המצב ליסוד. ואילו שינוי – צריך הסבר. וכל חדש – צריך לבסס עצמו.

ולכן – כל מי שנכנס לעסק חדש, לשוק חדש, צריך זמן. צריך שהות. לא כדי למכור – אלא כדי לעמוד. כדי שיכירו אותו, שיסמכו עליו, שיראו

שהוא כאן. שרגליו נטועות. שהוא לא עובר אורח. ואחרי שיש לו מקום – אפשר לבנות.

וזהו גם שורש ההצלחה: לא מי שמוכר הכי הרבה, אלא מי שעומד. מי שנשאר. מי שבונה קביעות. לא הקפיצה, אלא ההחזקה. לא ההתרגשות, אלא היסוד.

כי שוק – בנוי מקביעות. גם אם הוא סוער, גם אם הוא משתנה – יש בו יסודות. וכל מי שרוצה להשתייך – צריך להפוך את עצמו ליסוד.

פרק 45: קביעות שם (ברענדינג) – קניין של קביעות בעולם יחסי

פרסומת פשוטה – מטרתה פשוטה. שידעו שיש חנות. שיידעו שאפשר להשיג דבר מסוים אצל פלוני. שכשמישהו יחפש מברג – יידע לאן לפנות. שכשמישהו רוצה לאכול – יעלה לו בראש שם של מסעדה. זה הכול. פרסומת – היא כמו מנופף ידיים. אומר: אני פה. אני קיים. בוא תראה.

אבל ברענדינג – הוא מהלך אחר לגמרי. הוא לא רק מודיע – הוא קובע. לא רק מושך עין – אלא תוקע יסוד. הוא לא שואל אם תבוא היום – אלא אם תדע שאני קיים גם מחר. הוא לא בא לשכנע אותך בקניה אחת – אלא שתרגיש בלבך שיש כאן קיום. שיש כאן שֵׁם. שיש כאן מקום.

ברענדינג הוא לא "בוא תקנה", אלא "זה שייך לי". זו הדרך שהאדם, או החנות, או הרעיון – קונה לו מקום בשוק. לא מצד הסחורה, אלא מצד השֵׁם. לא מצד המחיר, אלא מצד הזהות. כמו אדם שמבסס את עצמו – כך העסק מבסס את שמו.

ולכן, כל עסק שמבין שוק – לא רק מוכר. הוא בונה שֵׁם. שם שאומרים אותו בלי לחשוב. שם שנכנס לראש של האנשים. שם שנמצא שם גם כשלא זוכרים למה. שם שנעשה קבוע.

וזה יסוד עצום: בעולם שכל הזמן משתנה, אין קניין אלא למי שקנה קביעות. וכל הקביעות הזו – אינה באה רק מהמוצר, אלא מהשם. מהעיצוב. מהשפה. מהתחושה. מהצבעים. מהצלילים. מהקשר הנפשי. זהו ברענדינג.

ומכאן נבין – שהשוק היום, יותר מתמיד, בנוי מיחס קבוע לדימוי. החברות הגדולות ביותר – אינן מוכרות סחורה. הן מוכרות את עצמן. הן לא חזקות רק במפעל, אלא בזהות. הן בנו את עצמן בתודעה – עד שאינן זקוקות לשכנע. כל אדם קונה מהן – לא כי זה זול, לא כי זה בהכרח טוב, אלא כי זה הוא. זה המוכר. זה הקבוע.

ולכן, ברענדינג – הוא פעולה של קביעות. לא של קניה. פעולה של "הנה אנחנו בעולם". לא של "יש לנו מבצע". הוא דומה לשלט שתול. הוא נוגע בשורש החיים. גם אם המוצר השתנה – השֵׁם נשאר.

ובזמן שכל דבר בעולם נהיה מזדמן, כל יום בא משהו חדש, כל עסק קטן מופיע ונעלם – אז דווקא ברענדינג נעשה הקביעות. זה מה שמחזיק. זה מה שנשאר.

וזו הסיבה שעולם השוק כולו עומד היום על מלחמת שמות. לא על ייצור בלבד, אלא על תודעה. לא על האיכות בלבד, אלא על קביעות הדימוי. ובמלחמה הזו – מי שאין לו שֵׁם, נעלם. ומי שיש לו שֵׁם, עומד. גם אם פחות טוב, גם אם פחות יעיל – הוא קבוע.

פרק 46: קביעת שם (ברענדינג) – לקנות קביעות בעולם יחסי

יש פרסומת פשוטה. תולה שלט, משדר תשדיר, שולח דוא"ל. הוא רוצה שיידעו: החנות פתוחה, יש מבצע, כדאי לבוא. כל כוונתו – שייכנסו. אולי יקנו. אולי יראו. אולי יזכרו. זהו פרסום של רגע. כמו לנופף ידיים בשוק, כמו להרים קול: "אני כאן."

אבל *קביעת שם* –*מה שנקרא בלשון העולם ברענדינג* –אינה נועדה למכור מייד, אלא לבנות קביעות. לא לגלות את המוצר – אלא לקבוע את השֵם. לא להשפיע על פעולה אחת – אלא ליצור שייכות מתמשכת. לא לפתות – אלא לנטוע.

זהו יסוד עמוק: שֵם קובע. בעולם נוזלי, משתנה, מוצף – השֵם נעשה הקרקע. כשיש לאדם שם, או לעסק שם, או לרעיון שם – הוא נעשה קבוע. גם אם יש עוד כמוהו, גם אם המוצר משתנה – השֵם עומד. כי הקביעות בעולם לא נובעת מן המעשה, אלא מן התודעה.

וברענדינג – פירושו: לקבוע את השם בתודעת השוק. לא רק שהקונה ידע שיש כזה מוצר, אלא שירגיש שזהו המקום, שזהו הגוף, שזהו הקו. וזה נעשה על ידי שפה, צבע, אריזה, קול, לוגו, מראה, תחושה. לא רק מסר – אלא זהות. זהו שורש קביעת השֵם: שהעסק נעשה כמו בן־אדם. יש לו פנים. יש לו קול. יש לו דרך.

לכן, כל פרסום אמיתי בדור הזה – אינו רק שכנוע. הוא בניית זהות. והזהות הזו – היא שנשארת. גם כשאין מבצע. גם כשיש תחרות. גם כשמשתנים התנאים. כי הקונה אינו שייך רק למוצר – אלא לשֵם. לרגש הקבוע שנקבע בו.

וזה מה שרואים בכל השוק: חברות שקנו להן שֵׁם, אינן צריכות להסביר הרבה. די שיאמרו את שמן – וידעו מה הסגנון, מה האיכות, מה המעמד. הן קנו קביעות. קנו מקום. לא בקרקע – אלא בלב האנשים.

ומכאן עומק ההבחנה: פרסומת – היא יחסית. שֵׁם – הוא קבוע.

קביעת שֵׁם – אינה מכירה, אלא בניין. היא מהלך איטי, עקבי, מתמיד. כמו נטיעת עץ. כמו הקמת אוהל. כמו ביסוס בית. ומי שרוצה להישאר – צריך שֵׁם.

וזה יסוד לחיים: גם לאדם פרטי. גם לעסק. גם לתנועה. לקנות שם טוב. כי בעולם יחסי – הקביעות האמיתית היא *השם* – מי שאין לו שֵׁם, נעלם. ומי שיש לו שֵׁם, עומד. גם אם פחות טוב, גם אם פחות יעיל – הוא קבוע.

וכך חוזר כל שוק אל אותו יסוד: *קביעות מול יחסיות.* ומי שקונה לו שֵׁם קבוע בעולם – כאילו קנה לו קרקע בתוך שוק מתנודד.

פרק 47: ירושה וקנין – שייכות טבעית, מול רכישה מעשית

כל מה שיש לאדם – או שהוא ירש, או שקנה. לפעמים הוא נולד לתוך שייכות. הבית היה של אביו. השם ידוע במשפחה. השדה כתובה בתורה של הדורות. אין צריך לקנותה – היא באה אליו. ולפעמים – הפך הוא בעלים על ידי פעולה. לקח כסף, נתן, עשה קניין, רכש חפץ. אין לו שייכות קודמת – רק מה שעשה עתה. זו ירושה, וזהו קנין.

וההבדל ביניהם – הוא ההבדל שבין קביעות ליחסיות.

הירושה –קבועה. היא באה מצד עצם האדם. הוא בנו של פלוני. הוא שייך לבית הזה. הוא עומד תחת אביו. לא משום שהחליט – אלא משום שנולד.

לא צריך קניין, לא צריך רשות. הוא לא נוגע בדבר מבחוץ – אלא שייך לו מבפנים. הוא יורש.

הקנין –יחסי. האדם נוגע בדבר שאינו שלו. רוכש, קונה, עושה פעולה. הוא הופך את החפץ להיות ברשותו, אבל כל קניינו – יחס. כי לפני רגע לא היה שלו. כי כל כולו בא מתוך תנועה. הוא עשה אותו שלו, אבל איננו שייך לו בעצם.

ולכן, הירושה – תוקפה חזק. אפילו אם האב לא נתן, אפילו אם לא נכתב שטר. אם מת האב – הבן קם תחתיו. אפילו לא עשה כלום – הרי הוא הבעלים. אין צריך מעשה. יש לו קביעות. אבל בקנין – אין קניין בלי פעולה. אין בעלות בלי הוכחה. אין שייכות בלי תנועה. רק כאשר נתן, רק כאשר קיבל, רק כאשר נעשה דבר – יש קניין.

וזה שורש ההבחנה: הקבוע – אינו נולד מהתנועה. הוא עומד מעצמו. היחסי – בא מתוך תנועה, תלוי בה, נמדד בה.

ויותר מזה: בירושה – האדם יורש גם את מה שלא בחר. גם חובות. גם אחריות. גם שם. כי איננו קונה דבר אחד – אלא נכנס תחת מקום. תחת זהות. תחת שייכות. מה שאין כן בקנין – האדם בוחר מה לקנות, ובמה לשאת. אין הוא מקבל דבר שלא נגע בו. כל יחסי – תחום. כל קנין – מדוד.

ולכן, בחיי אדם – הירושה היא חזקת המקום. הבית שבו נולד, הדרך שקיבל, אפילו הפנים שלו – שייכים למה שקדם לו. לא מה שבחר – אלא מה שנמסר לו. זה קבוע. זה בתוכו. זה הוא.

אבל כל מה שהוא קונה – הוא דבר שבחוץ. הוא כלי. הוא נכס. הוא דבר שאפשר לתת ואפשר להפסיד. ואפילו אם יאהב אותו – הוא בא אליו מבחוץ. הוא נשאר בגדר יחס.

והעולם המודרני – כמעט כולו קניין. הכל לפי מה שעשית. מה שבחרת. מה שקנית. אין בית אבות, אין שדה ירושה, אין מסורת קבועה. הכל לפי תנועה. לפי חוזה. לפי חוזק. לפי קנייה.

ולכן כל דבר נעשה הפיך. כל שייכות נעשית יחסית. כל דבר תלוי.

אבל דווקא לכן – חשוב להבין מהו קביעות. ומהי שייכות שנולדים איתה. כי אין אדם יכול לעמוד בעולם – אם כל מה שיש לו הוא רק קניין. כי אז כל דבר יכול להיגזל. כל דבר יכול להימכר. כל דבר יכול להילקח.

והלב מבקש משהו קבוע. משהו שהוא *שלי באמת*. לא מצד הכסף. לא מצד השוק. אלא מצד שאני שם. מצד שאני שייך. מצד שזו ירושתי.

וזו נקודת העומק: הירושה – היא הקביעות. הקנין – הוא היחסיות.

ומי שרוצה קביעות – לא די שיקנה. עליו להכיר בירושתו. להחזיק במה שנמסר לו. להרגיש מהו שלו גם אם לא בחר בו. כי בזה קונה הוא מקום בעולם.

פרק 48: קביעות בתוך הקניין – מה מחזיק ומה תלוי

אף על פי שהקניין הוא פעולה יחסית – אינו הפקר. לא כל קניין הוא קניין סתם. יש קניין שמחזיק, ויש קניין שאינו נקבע. יש דברים שאפשר לקנות, ויש דברים שאי אפשר לקנות. וכשחכמים אמרו "אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם" – לא אמרו רק דין. אמרו טבע. שאין קביעות אלא במה שכבר יש לו ממש.

כי קניין – אינו רק שייכות רגעית. הוא אמור ליצור קביעות. וכדי שתהיה קביעות – צריך שתהיה מציאות. אם אין דבר מסוים – אין קביעות. ואם אינו ברשותו – אין בידו להקנות. ואם אין בו ממשות – אי אפשר להעמיד בו קניין.

למשל: אדם שמוכר פירות שלא צמחו עדיין – לא קנה הקונה. כי אין הדבר בא לעולם. אין כאן על מה שייקבע הקניין. כי קביעות – צריכה אחיזה. ואפילו אם יקרא לזה בשם, ויכתוב עליו שטר – כל זמן שאין גוף לדבר – אין תוקף לדבר.

וכן מי שמוכר דבר שאינו ברשותו – כגון השוכר שמוכר את השדה שכיר בה – אינו יכול לקבוע קניין ברור. כי אין לו עליו שליטה. אין לו קביעות בעצמו – אין בידו לקבוע באחר.

וכן מי שמקנה דבר שאין בו ממש – דיבור, ריח, שם, מוניטין בלבד – גם בזה קשה לקבוע קניין ברור. כי אין גוף שמחזיק את השייכות. אולי אפשר למכור השפעה, למכור הסכם, למכור מותג – אבל הקניין שבזה נמדד לפי מה שיש בו ממש.

ולכן – אפילו כשאדם קונה דבר מסוים, צריכים לו שלשה דברים:

1. *שיהיה גוף לדבר* –ממשות, נראות, אחיזה.
2. *שיהיה ביד המוכר* –רשות, זכאות, קניין מקורי.
3. *שיהיה שֵׁם ברור* –שיהיה ידוע מה קונים.

אם אחד מהם חסר – אין כאן קביעות גמורה. אולי יש הבטחה, אולי זכות עתידית, אולי קירוב – אבל אין קניין של ממש.

וזהו ההבדל בין קניין שלם – לבין סיכום. בין חוזה מחייב – לבין מו"מ. בין נכס – לבין רעיון. ככל שהדבר עצמו יותר קיים, יותר אחוז, יותר מסוים – כן הקניין יותר קבוע. וככל שהדבר יותר עתידי, מופשט, תיאורטי – הקניין גם כן תלוי.

ומכאן גם באות מחלוקות גדולות: האם קניין בדבר שלא בא לעולם תופס מדרבנן? האם אומדנא מספיקה לקביעות? האם התחייבות נחשבת קניין? וכל השאלות האלו נובעות מיסוד אחד: עד כמה הדבר ברור, עד כמה האדם שייך אליו, ועד כמה יש בו ממשות שמחזיקה קניין.

וגם בלב האדם – כל קניין כזה ניכר. כשאתה קונה בית, רכב, ספר, שדה – אתה מרגיש שזה שלך .אתה מחזיק. אתה עומד עליו. אבל כשאתה קונה מניה, הבטחה, רעיון – הקניין נרגש כיחסי. אתה יודע שזה לא גוף. שזה תלוי.

ואף בכלכלה – קניינים קבועים נחשבים חזקים יותר. קניין בקרקע – קשה להפקיעו. קניין בגוף מלאכה – מבוסס. אבל קניין עתידי, או טכנולוגי, או מבוסס־הסכם – הוא קניין על תנאי. הכל תוסס, הכל נמדד לפי השוק, הכל משתנה.

ולפיכך – קניין אמיתי, קניין שמחזיק – צריך שיהיה בו קביעות. ואם אין – הרי הוא תלוי. ואם נפל התנאי – נפל הקניין.

וזה שורש פשוט: גם בתוך העולם היחסי של הקניין – יש מדרגות של קביעות. והחכם – יבחר במה שאחוז, במה שמוחזק, במה שקיים. כי לזה תובעת הנפש – תוקף, ממשות, קיום.

פרק 49: שמירה ופשיעה – הקביעות שבאחריות, והיחסיות שבמגע

אדם ששומר חפץ – האם הוא נחשב בעלים? ודאי שלא. הוא רק שומר. הוא מחזיק את החפץ בשביל אחר. אין הוא משתמש בו, אין הוא נהנה ממנו, אין לו שייכות – רק אחריות. אבל גם האחריות הזו – יש לה דרגות. וגם בשמירה – ההבדל בין קבוע ליחסי – הוא שמוליד את כל דיני התורה.

אם אדם רק נוגע – אינו שומר. אם קיבל ביד – תלוי לשם מה. אם לקח אל ביתו – אולי הוא שומר חינם. אם קיבל שכר – הרי הוא שומר שכר. ואם התחייב על הכל – הוא שואל. ואם משתמש בו – דינו שונה. וכל אחד – נמדד לפי הקביעות.

כי מה עושה את האדם *שומר* ?רק זה: שיש לו קביעות ביחס אל הדבר. שהוא מחזיק אותו זמן מסוים, באחריות מסוימת, במקום מסוים. לא מספיק מגע. צריך שייכות כלשהי. וככל שהשייכות מתגברת – גם האחריות מתגברת.

שומר חינם – אינו לוקח שכר, והוא שומר כטובה. אינו פושע אלא אם עבר. שומר שכר – כבר מקבל תועלת, וצריך להיזהר יותר. שואל – כולו משתמש, כולו נהנה, וכל הנאה – מביאה עמה אחריות. והשוכר – אמצע. יש לו גם תועלת וגם תשלום, אך השימוש חלקי. והכל לפי הקביעות שבאחיזה.

וזה ניכר גם בעולם. מי שנושא מפתח – נחשב אחראי. מי שרק נוגע בחפץ – אינו נחשב שומר. מי שמקבל דבר לביתו – נחשב מחזיק. מי שמסכים לקחת אחריות – נחשב קשור. ומי שמתנער – נחשב כאינו נוגע. כל האחריות – לפי הקביעות.

ומנגד – **הפשיעה** היא תולדה של חוסר תשומת לב בתוך קביעות. כשהאדם שייך לדבר, והיה צריך לשמור – אך הזניח, שכח, לא טרח. אז הוא פושע. כי הפשיעה נמדדת רק כשיש קביעות. רק מי שאחראי – יכול להיפשע.

אבל אם אין לו קביעות, אם לא קיבל עליו שמירה, אם לא היה לו יחס ברור לדבר – אינו נקרא פושע. לכל היותר – מזיק. לכל היותר – אשם קל. אבל אין עליו שם של שומר שפשע. כי לא היה שומר כלל.

ולכן – גם בבית הדין, גם בלב – כל טענה נבחנת לפי :*מה היה יחסו לדבר* . האם אחז בו קביעות? האם התחייב עליו? האם נשא אותו דרך קבע? או רק אחז בו לרגע? רק בא במקרה?

כי כל שמירה – קובעת אחריות. וכל אחריות – נולדת רק מתוך קביעות. והיחסי – אין בו קיום, אין בו תביעה, אין בו חיוב גמור.

וזו מידה גדולה: אם קיבלת על עצמך שמירה – תקיים. ואם לא קיבלת – אל תתיימר. כי ככל שהקביעות עמוקה יותר – גם הדין עמוק יותר. וכל אדם נבחן לפי כמה הוא שייך למה שבידו.

פרק 50: שמירה כקביעות הדעת, פשיעה כהפקרת הרשות

שמירה – אינה רק תפקיד. שמירה – היא יחס. לא רק מי שנשכר להיות שומר – שומר. גם הבעלים – שומר. גם האב על בנו – שומר. גם האיש על ביתו, והאדם על גופו, והחכם על תלמודו. שמירה – פירושה שאתה *קובע את דעתך* על דבר. שאתה קשור אליו. שאתה עומד עליו, שאתה אינך עוזב אותו לנפשו.

וזה שורש פנימי: שמירה היא ביטוי של קביעות. לא מצד מעשה – אלא מצד העול. מי שנושא בעול דבר מה, מי שאינו שוכח אותו, מי ששייך אליו – הרי הוא שומר. אפילו לא נגע בו, אפילו לא קרב אליו. אם דעתו עליו – הרי הוא שומר.

ולכן גם בלשון חכמים – "דעת שומרת". אם דעתו של אדם על פירותיו – הרי הם שמורים. ואם הסיח דעתו – הרי הם כהפקר. כי מה עושה את השמירה? לא המנעול בלבד, לא הגדר בלבד – אלא *הדעת*. אם דעתו פרודה – החפץ הפקר. ואם דעתו קבועה – החפץ שמור.

וזהו סוד גדול: גם אם הדבר אינו בידך, גם אם הוא בחוץ, גם אם הוא רחוק – כל זמן שדעתך עליו, כל זמן שאתה נושא בו אחריות – הוא שלך. אתה שומרו. אתה אחראי לו. אתה מחזיק בו מן הרחוק.

וזה מתגלה גם במידות. אדם שנושא בעול ילדיו – גם אם הם רחוקים, גם אם אינם ברשותו – הרי הוא שומרם. ואילו אדם שאינו שם לב – אף אם הם בביתו – כאילו הפקירם. כי השמירה – בלב. השמירה – בדעת.

ולכן גם הפשיעה – אינה רק הזנחה פיזית. פשיעה – היא עזיבה. היא ויתור על הקשר. אדם שפשע – לא רק שלא נעל, אלא *הפסיק להיות שייך* .הוא הניח. הוא אמר בלבו: זה כבר לא עליי. ומרגע שבלבו עזב – כבר אינו שומר. וכיון שאינו שומר – שוב אין עליו הקביעות, ואין עליו האחריות.

ועל זה בא כל דין התורה: האם עדיין דעתו עליו? האם הסיח דעתו? האם הפקיר בלבו? כי זה עיקר ההבדל בין שמירה לפשיעה. השומר – נושא. הפושע – עוזב.

וממילא – כאשר האדם עוזב, ממילא מתחיל הכל להתפזר. הדברים יוצאים מן הרשות, מתרופפים. ממילא באים לאבידה, לשבירה, לקלקול. לא מפני שהזיק בידיים – אלא מפני שהפסיק להחזיק. הרשות נעשתה רפויה. הידיים נעשו פתוחות. הכל נמס.

וזה עומק הפשיעה: הוא לא עשה רע – הוא *לא עשה טוב* .הוא לא הזיק – אלא הפסיק להיות שייך. וברגע זה – הכל התחיל ליפול.

ומכאן יסוד גדול לכל החיים: כל מה שאתה שומר – חי. וכל מה שאינך שומר – נופל. ואפילו תורה, ואפילו קשר, ואפילו ממון – אם אינך נושא בעולו, אם אינך קובע דעתך עליו – הוא הולך לאיבוד. והאדם – נבחן לפי מה הוא שומר. לפי מה שהוא באמת עומד עליו, באמת זוכר, באמת נושא. שם הוא נמצא. שם הוא קיים.

פרק 51: קרקעות ומטלטלין – קביעות המקום מול תנועת הרכוש

יש הבחנה יסודית בתורת הממון, בין קרקע למטלטלין. היא חוזרת שוב ושוב: קרקע אינה נגזלת, קרקע נקנית בכסף שטר וחזקה, אינה ניתנת ללקיחה ביד. לעומת זאת, מטלטלין – כלים, בגדים, חפצים – נקנים במשיכה, נגזלים בידיים, מתניידים ממקום למקום. ההבחנה הזו אינה רק

משפטית – היא מגלה עיקרון עמוק: יש דברים קבועים, ויש דברים יחסיים. יש מקום, ויש תנועה. יש נקודת שורש, ויש מעגל סובב. הקרקע – היא נקודת השורש.

הקרקע אינה הולכת. גם אם אדם יוצא ממנה – היא נשארת. גם אם הוא מוכר – היא במקום. גם אם היא בידי אחר – היא קבועה. אפילו הניסיון לגזול קרקע – אינו גזל ממש, אלא חמס, או הוצאה. כי אין דרך לקחת קרקע. היא אינה מתרוממת מן מקומה. היא נושא נבדל. ועל כן דיני הקרקע אחרים: אין בה גזילה כשם שיש במטלטלין, יש לה דיני חזקה ארוכים ונפרדים, וקנייניה מתבצעים דווקא במה שמעיד על שייכות, כמו חוזה או פעולה ממשית עליה.

ולעומת זאת – מטלטלין הם כל דבר הנע. כל מה שיכול לעבור מיד ליד, ממקום למקום. כל דבר שאינו קבוע בעצמו, אלא תלוי באדם. הוא נקנה במגע, במעשה, בהגבהה או משיכה – כי עצם טבעם הוא תנועה. כל עיקר קניינם הוא: מי מחזיק עכשיו.

וכאן ניכר היסוד של קביעות ויחסיות: הקרקע – היא מקור. כל הנעשה עליה – משתנה, מתחלף. אבל היא עצמה – איננה משתנה. לכן אומרים חז"ל: "קרקע לעולם עומדת". גם אם משתנים הבעלים, המשתמשים, הזכויות, הבניינים – המקום אינו זז.

וממילא, בקרקע – יש קביעות שורשית. כל חוזה, כל חזקת בעלות, כל סכסוך ירושה – סובבים סביב הקרקע. כי בה טמון עיקר היציבות. קרקע היא לא רק רכוש, אלא היא מסגרת הקיום. יש מושג של "אדם בלי קרקע", כאילו אין לו איפה להיות, אין לו איפה לעמוד. זה יותר מחוסר נכס – זה חוסר שייכות למציאות.

ולעומת זאת, מטלטלין – נעים. הם זמניים, זמינים, משתנים. לכן קל למכור אותם, לגזול אותם, להעביר אותם. השוק בנוי עליהם. רוב העסקאות הן

במטלטלין. הם מצויים, גמישים, מהירים. אבל גם קלים לאיבוד. כי התנועה אינה יציבה. ואפילו כאשר אדם מחזיק בהם – תמיד הם זמניים.

ולכן חכמים הבחינו: בקרקע יש "חזקה", דהיינו שהחזקה מעידה על בעלות מתמשכת. אבל במטלטלין – אין חזקה, אלא אם כן יש ראיה אחרת. כי במשהו שזז, אינך יודע ממתי הוא אצלך. רק מה שנמצא במקום – אפשר להעיד עליו בקביעות.

וכך גם בחיים: יש דברים שדומים לקרקע – בית, משפחה, קהלה, מקום תפילה, סדר חיים. ויש דברים שהם מטלטלין – כסף, כלים, סחורה, מזון, חפצים. והאדם צריך לדעת לחלק ביניהם. מהו המקום שממנו הוא חי, שבו הוא נושא אחריות, שבו הוא קבוע – ומהם הכלים שהוא רק עובר דרכם, משתמש בהם, ואין להם יציבות מצד עצמם.

וזה יסוד חשוב גם להנהגת אדם: לא לתלות את עצמו בדברים מטלטלים. לא לבנות את חיותו על דבר שהוא זז. לחפש את הקביעות, לחיות עם קרקע – גם אם שאר ענייניו חולפים. וכשם שאין אדם גוזל קרקע באמת – כך גם הקביעות הפנימית אינה נגזלת. מי שמחובר לקרקע – שורשו קיים לעולם.

פרק 52 גידול בהמות – המקנה, העדר, ועשתרות קרניים

יש הבדל עמוק בין מקנה לבין שאר רכוש. מטבע הדברים, מקנה – צאן ובקר – הוא רכוש חי, נושם, מתרבה, הולך ממקום למקום. הוא נע ונד, דורש מרעה, שתיה, הגנה. הוא רכוש, אבל גם חיים. ולכן נושאים בו פנים רבות, הן בדיני ממון והן בלשון המקרא.

המילה *מקנה* מורה על קניין. והרי פלא: למה נבחר דוקא שם הקניין – לקרא בו את הצאן? התשובה פשוטה: כי זהו עיקר הקניין הקדום. לפני שוק הכסף ולפני בניין קרקעות, האדם היה נקרא "בעל מקנה". שם נמדדה

עושרו. ככתוב: "ואברהם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב". המקנה הוא הקניין החי, הקניין ההולך, הקניין המתפתח. וזהו קניין ממש – לא לפי טבלאות הבנק, אלא לפי חיות.

אבל הוא אינו קניין של עצמים דוממים. הוא קניין מתרבה. ולכן חז"ל אמרו (תנחומא): *עשתרות – אלו בהמות שמעשירות את בעליהן*. הן נקראות בלשון עושר, "עשתרות קרניים", כי מהן באה הגדלה. לא רק שהן שמורות – הן מפרנסות, מתרבות, מולידות, נותנות חלב, נושאות משאות, נמדדות לשדה, לעבודה, ולרכוש עצמו. ויש בהן כח פנימי של חיים.

וממילא יש בהן צד של קביעות – כי המקנה הוא רכוש מתמשך, לא כמו מטלטלין אקראיים. יש בו גידול, יש בו שייכות. אבל יש בו גם צד של תנועה – כי הם יוצאים למרעה, נודדים, אובדים, נשחטים. הם חיים – וחיים נעים. לא כמו קרקע קבועה. ולכן הם תמיד באמצע: לא קבועים כמו קרקע, לא חולפים כמו כלי.

ומשום כך נוצרו הלכות מיוחדות למקנה: דיני מעשרות בהמה, בכורה, פדיון פטר חמור, שמירה על בהמות, בור ומזיק, ארבעה שומרים – כל אלו מתגלגלים סביב ענייני המקנה. כי יש בהם תנועה, אחריות, וגם יחס. כשם שהבהמה עצמה נעה – כך גם יחס האדם אליה נע. לפעמים היא כלי, לפעמים היא חלק ממשפחתו.

וזהו שנאמר בגמרא (חולין קכד ע"ב): *בהמה מעשרת את בעליה*. היא אינה רק מתעשרת – אלא גם מעשרת. דהיינו: כאשר בהמותיו מתרבות, והן מגיעות לעשר – חייב להפריש מהן מעשר. הבהמה, בגידולה, גורמת חיוב לבעלים. היא מושכת אותו לקדושה, כי קביעותה מתגלה מתוך הריבוי. ככל שיש יותר – נעשה הדבר יותר קבוע, יותר מחייב. ואז כבר אינו רק רכוש – אלא שותפות בקיום, ודרישה מן הבעלים.

ולכן המקנה נזכר שוב ושוב בתורה ובברכה: בברכות אבות, בברכת יעקב, בברכת יוסף, בחוקי הערים, בשבטי ראובן וגד שביקשו נחלה כי *מקנה רב*

היה להם. הם לא ביקשו אדמה – אלא מרעה, תנועה. וזהו גם צד של קביעות – אבל קביעות מסוג אחר: קביעות נעה, מחייבת, מלאה חיים.

פרק 53: נכסי צאן ברזל – הקביעות שבמקנה

המושג "נכסי צאן ברזל" נכנס ללשון ההלכתית, ומשם ללשון הכללית, ככינוי לנכסים שאינם מתכלים. כלומר: הם נכסים שנמסרים למישהו לשם שימוש והנאה, והוא נחשב כאילו קנאם – אך הערך הראשוני נשאר שמור. ואם יאבדו – חייב לשלם. לא כתפקיד של שומר בלבד, אלא כבעלים גמורים על עצם הדבר, בתנאי שישיב לבעלים את שווי הקרן.

ובפשטות, מהיכן בא השם הזה? למה נקראו "צאן ברזל?"

כי המקור לכך היה בצאן ממש. וכך הוא דרך המשנה והגמרא: כותבים לאשה בכתובתה *נכסי צאן ברזל* – היינו, שהנכסים שהיא מכניסה לבעלה יישארו שייכים לה, אבל הבעל יוכל ליהנות מהם, ואם ייאבדו – ישיב את ערכם.

ודייקו הראשונים: למה נקראו בשם זה? כי *הצאן* הוא הדוגמה. בזמן חז"ל, עיקר הנכסים של אשה היו צאן – והצאן הזה היה "ברזל". לא מצד חומרו, אלא מצד קביעותו. כי גם אם ילך וישחט או יימכר – חייב הבעל להשיבו. יש כאן התחייבות על הקיום, לא על הדבר עצמו אלא על עצם עצמותו, על הקרן.

ובכך מתגלה יסוד עמוק: הצאן – בהמה חיה, נעה, חולפת – נעשה יסוד של קביעות. *נכסי צאן ברזל* – הצאן עצמו הוא הברזל. לא שניתן ברזל במקום צאן, אלא הצאן נעשה דבר שאפשר לסמוך עליו. וזה פלא. איך דבר נודד, מרעה ומזוז, הפך לברזל?

התשובה היא: כי הוא מבוסס. הצאן נותן צמר, חלב, בשר. הוא מתרבה, מחזיר השקעה, ואינו נפסד אלא בידיעה וברצון. זה לא סחורה נמסה – זה רכוש בר־קיום. ולכן נעשה כלי מרכזי בעסקי התקופה: מעבירים צאן, מחליפים צאן, משקיעים בצאן, מפקידים צאן – וכבר במשנה מסכת בבא מציעא (פרק השואל) יש עשרות דינים בזה.

ולא רק במסחר, אלא גם במשפחה: אשה מביאה צאן מבית אביה – והבעל מנהל אותו. זה חלק מן השידוך, מן הקשר הכלכלי, מן הביזנס הקדום. וכשכתבו כתובה, דייקו לכתוב :*נכסי צאן ברזל* –כדי לשמר את הקרן מצד אחד, ולתת לבעל זכות להרוויח מצד שני.

נמצאנו למדים: המושג 'צאן ברזל' הוא יותר מסוג קניין. הוא יסוד בחשיבה הכלכלית של הקדמונים. החיפוש אחרי *נכסים שאפשר לסמוך עליהם* ,שיהיו ניידים אבל יציבים, שיעשו רווח אבל יישארו בתוקפם. וזה היה בצאן. כי צאן – הוא ברזל.

פרק 54: זהב וכסף – מי מהם קבוע, ומי עראי

זהב וכסף – שני יסודות כלכליים, שני סַמָּנֵי ערך, שני כוחות בתוך האדם והחברה. שניהם נמדדים, נסחרים, נחשבים, נמסרים ומתקבלים. אבל האחד – קבוע. והשני – עראי.

וכבר העירו חז"ל שבזהב יש משהו נשגב, מושך, שקט, מלא הדר. ואילו הכסף – פועל, זורם, מתרוצץ. הכסף קונה, הזהב רק מסמל. הכסף חי בכל שוק, בכל בית, בכל יום. הזהב – נח, מרומם, בא לעיתים רחוקות.

דינר של כסף – זה המטבע החריף, השימושי, שעליו בנויה כל התנועה היומיומית של ממון. ודינר של זהב – הוא המושג הנעלה, התוספת, התכשיט. הוא בא בלב שמחה, בלב יראת כבוד, בלב הוד.

וכך תראה: המנורה בבית המקדש – אפשרית גם מכסף. אבל עיקר כל הכלים – הכלים המקודשים – מזהב. כי הזהב אינו דבר המעשה. הזהב הוא דבר השייכות. החפץ עצמו. הזהות. ולכן הקריבו זהב בתרומת המשכן, והזהב היה כתר המלך. כי בזהב – יש קביעות.

ומי הוא העראי? הכסף. הכסף משמש, נע, הולך, קונה, מחליף, נמסר. אין בית שאין בו כסף. אין יום בלי כסף. כל יחיד חי עם כסף, אך לא עם זהב. הכסף מצוי, פעיל, מוכרח. ומצד זה – הוא עראי. כי מה שמוכרח – הרי הוא משתנה, תלוי, נרקב, נאבד, נמדד.

ומה שנסמך – קבוע. זהב אינו מאבד צבעו. גם כשמוצאים אותו מתחת לאדמה – מאיר. אינו נעשה שחור, אינו מחליד, אינו מתבלה. יש בו קביעות עצמית. אינו שייך לעבודה – הוא שייך להוויה.

ולכן דווקא הזהב, שהוא פחות נחוץ, פחות מעשי, הוא הנחשב ביותר. כי הדבר הכי פחות שימושי – הוא הדבר הכי סמלי. והוא נקנה בעמל רב, והוא נשמר, והוא עובר מדור לדור. הוא לא קונה – הוא *מקבע*. כל עיקר תוקפו – שהוא מקבע את הערך.

בנק מרכזי – מהו בסיסו? לא כמות המטבעות. אלא עתודת הזהב. כל המדינה, כל הכלכלה, נשענת עליו. על כן זהב הוא קובע. כי עליו סומכים. הכסף – חולף. הזהב – עומד.

ולא לחינם הוא התכשיט. תכשיט אינו רק נוי, אלא ביטוי של ערך, של נצחיות, של חשיבות. ובמקדש – לא רק היופי נמדד, אלא הקביעות. ועל כן הזהב.

וכאן תופסים אנו את עומק ההבדל: כסף – פעולתו חזקה. זהב – מציאותו חזקה. הכסף פועל – אבל מתבטל. הזהב שותק – אבל קיים. הכסף זורם – והזהב עומד. הכסף נע – והזהב נקבע.

פרק 55: מלאכת שדה ומלאכת בית – עיקר המלאכה ואחוריה

העולם נברא לתנועה, לעמל, למלאכה. והאדם – נברא לעבודה. כך נברא, וכך נאמר לו: "בזיעת אפיך תאכל לחם". זהו שורש קיומו של אדם – לעמול על פת לחמו, לעמוד על שדהו, ולפעול במציאות ממש. זהו גבר, זו מלאכת הגבר, זו עבודת אדם הראשון, זהו יסוד כל הכלכלה וכל הישוב, מאז ומעולם. מלאכת הגברים – היא המלאכה העיקרית. מלאכת שדה, מלאכת חוץ, מלאכת האמת.

השדה הוא מחוץ לבית. העולם הגדול הוא מחוץ לבית. שם נמצאים העצים, האבנים, השדות, הבניינים, הסחורות, הדרכים. שם נמצאת כל המציאות, ושם גם נמצאת המלאכה. כל מה שבונה את העולם – נעשה בחוץ. וכל מה שמעמיד את העולם – נעשה בחוץ. כל הבנייה, כל הזריעה, כל המסחר, כל הקניינים, כל הבעלויות – כולם מתקיימים ברשות הרבים. ושם גם נמצא הגבר. איש בשדהו, בעסקיו, במסעו. איש בחוץ. הגבר נברא להחזיק את המציאות. לחרוש, לבנות, לשאת בעול. הוא ה'בעל הבית' – לא רק בביתו, אלא גם בעולם.

ואילו האשה – בפנים. "כל כבודה בת מלך פנימה". שורש האשה – להחזיק את הפנים. לעדן, לטפח, להחזיק את הבית מבפנים. אך אין זה עמל של עולם. מלאכת הבית אינה בונה את המציאות – אלא מצטרפת לה. מסייעת לה, מתאימה עצמה אליה. הגבר עומד מול העולם. האשה – עומדת מול הבית.

ונראה ההבדל בעצם מהות המקום. הבית לא נבנה בשביל מלאכה. לא נבנה להיות שדה עבודה. נבנה להיות דירה, חופה, מקום לינה, מקום קביעות. רק מפני צורך – נלקח הבית גם למלאכה, מלאכה פנימית, קלה, שקטה, נסתרת. וגם אז – רק המלאכות המתאימות לפנים נכנסות: טוויה, בישול, ניקיון, סידור, חינוך. מלאכות שהן בנויות על פנים, על חום, על קשר. אבל

השדה – נברא לעבודה. הוא מקור הלחם. שם האדמה, שם הזיעה, שם האתים, המחרשות, הכלים, שם מתברכים יבולי הארץ, שדות הקמה, כרמי הגפן, שדות הבקר, מקני הצאן. וכל אלו – מלאכות של ממש, מלאכות של גברים.

ולכן גם במציאות החיים – מלאכת השדה היא הקובעת את סדר היום. מי שעובד בבית – עובד במידה. מי שעובד בשדה – עובד בזיעה. עומד עם שחר, יוצא מהעיר, מהכפר, הולך עם כלי העבודה, מזיע, עומל, מביא לחם. זה עמל אמיתי. זו קביעות של ממש.

וכך הוא לדורות. ברוב הדורות, היתה האשה בבית, והאיש בשדה. ואף שבדורות האחרונים נתהפכו היוצרות מעט, עדיין במבנה הפנימי – זה הסדר: מלאכת השדה, מלאכת החוץ – היא מלאכת העיקר. מלאכת הבית, מלאכת הפנים – היא מלאכת הסיוע. ואמנם זוהי מלאכה נאצלת, יש בה טהרה, יש בה פנימיות – אך אין היא תובעת את כל עולו של האדם. רק בחוץ, רק בעולם – נעשית העבודה.

וממילא מובן, שהשדה – הוא מקום של קביעות ממש. שהרי הוא עול. הוא נטל. הוא עמל הגוף. והוא גם קניין. מי שיש לו שדה – יש לו קניין. מי שיש לו בית – יש לו מקום לדור. אך לא קניין העולם. שורש הקביעות – בשדה. כי בשדה מתגלה כוחו של האדם מול העולם. והוא המקום שנאמר עליו: בזיעת אפיך תאכל לחם.

ולפיכך, כשנאמר 'קבוע', לא די לשאול היכן האדם שוהה – אלא היכן שורש עולמו. היכן מציאותו. מה עיקר מלאכתו. ושם – שם נמצא הקביעות. ומי שמלאכתו בחוץ – הרי חייו שם. שם הוא קבוע. ומלאכתו – קבועה.

פרק 56: חבורות הפועלים ויונייענס

בעולם של קביעות ויחסיות, גם הפועל הפשוט עומד בצומת. מצד אחד – כל יום הוא בא, עושה עבודתו, הולך. אין לו בעלות, אין לו קביעות, אין לו שייכות עצמית למקום. הוא רק שוכר, רק פועל זמני. אבל מן הצד השני – כל אדם רוצה קביעות. רוצה להיקבע. רוצה שיהיה לו משלח יד, שיהיה שייך למקום, שיהיה לו חלק במה שהוא עושה.

ומכאן נולדו *חבורות הפועלים* –שהיו תחילה בעם ישראל, בקדומה, והן יסוד ההשתתפות. קבוצות בעלי מלאכה, גזברים, נגרים, אופים, כל אחד במלאכתו, אבל משתייכים. ומאוחר יותר – בעולם הרחב – נולדו *יונייענס* , התאגדויות של פועלים, שבאות ליצור קביעות מצד הפועלים. לא קביעות מצד בעל הבית, אלא קביעות מצד עצמם.

מהי תנועת היונייען? זהו רצון הפועל להיות צד בקביעות. שיהיה לו כוח מיקוח, שלא יראו בו כלי מתחלף. שבעל הבית לא יוכל לפטר אותו סתם כך, ושיהיה לו שכר קבוע, ביטוח קבוע, זכויות קבועות. הכל קביעות.

וזה פלא – הפועל, שהיחסיות שייכת לו מצד הדין (שכיר יום, קבלן, עבד עברי) – הוא המבקש קביעות. אבל אין לו דרך אחרת, אלא להתחבר עם רבים .*חבורות* .לא יחיד עומד מול בעל הבית, אלא רבים יחד.

והקביעות הזו – איננה קניין אישי, אלא קביעות שיתופית. לא אתה עצמך נעשית בן־בית, אבל אתה נחשב לבן־ברית, בן־חבורה. וזה עצמו צורה חדשה של קביעות – קביעות תודעתית, לא קניינית.

ובזה נפתח לנו יסוד חשוב :*יש קביעות מתוך שייכות, ויש קביעות מתוך תביעה* .הקביעות של יונייענס היא תביעה. תביעה של יציבות בעולם מתחלף. והיחסיות שבה – היא שכולם באים ממקומות שונים, מנטיות שונות, אבל רוצים שכר קבוע, תנאים קבועים, מסגרת אחת.

ודבר זה חודר גם להלכה – האם התחייבות של רבים, האם גמירות דעת של שותפות, האם דין של קבלה על עצמם, אם חלה או לא. ובמקומות רבים כתבו הפוסקים על תוקף של חבורה, של תקנה, של שותפות כללית, שאף שאין כאן קניין, יש כאן קביעות.

ובחסידות נתבאר שעניין ה'חבורה' הוא עניין עמוק – שכל אחד לבדו חלש, אבל בחבורה יש קביעות. כמו אגד של קנים – אחד נשבר, עשרה עומדים. וזה יסוד ההתקשרות הפנימית: *אין הקביעות נובעת מן הפרט, אלא מן הכלל*.

ונמצא שבדורנו, שכל פרט נעשה יחסיות אחת מתמשכת, הרי חבורת הפועלים ויונייענס הם מבט של קביעות כללית, תביעה להתייצב, לצאת מתנודת השוק ולבקש מקום.

פרק 57: חתימת השער – רשות, שמירה, וקביעות

אם נרצה לקפל את כל הפרקים הללו תחת מושג אחד, נאמר: *רשות*. כי רשות – פירושו קביעות. מי שיש לו רשות, יש לו מקום. מי שיש לו רשות, יש לו בעלות. כל מה שבידו – נמצא בתוך רשותו, הוא שומר אותו, הוא אחראי עליו, הוא קובע את גבוליו.

אבל צריך לדעת: המושג *רשות* הוא מושג רחב מאוד. לפעמים *רשות* פירושו *הקדש*, כמו "רשות גבוה". ולפעמים פירושו *שלטון*, כמו שאנו אומרים על שליטים בעיר – "הרשות אמרה", או "אסור למרוד ברשות", שהכוונה לשלטון הקבוע. ויש גם ביטוי של *רשות עבודה זרה*, לעומת רשות של הקדש. ולמעשה יודעים שאין לעבודה זרה ממש רשות, כי אין לה קביעות, אין לה ממשות, רק במציאות המדומה של האדם נדמה כאילו יש לה רשות.

ובגמרא בפרק מרובה (בבא קמא כג ע"ב) נאמר "שלו ורשותו", ומבואר שם שהם שני מושגים. יש דבר שהוא של האדם מצד קניין – אבל אינו

ברשותו, כגון כשמופקד ביד אחר. ויש להיפך, דבר שהוא *ברשותו* –ואף על פי שאינו קניינו, יש לו עליו סוג של שליטה, סמכות, חזקה.

וכך גם בדברים פחות מוחשיים: אדם שיש לו חזקה להיות חזן בבית המדרש, או דרשן, או בעל זכות קדימה במקח, או מי שיש לו "פעטין", שאין לאחרים רשות ליכנס בגבולו – הרי זה רשות. ואם הדין קובע שאסור לאחרים להשיג גבולו, הרי זו רשות, זו קביעות, זו שמירה.

וזהו יסוד עניין *שמירה*: לא רק שומר שכיר, אלא גם בעלים עצמו. הוא מקבע את דעתו על הדבר, מכניס אותו לגבולו, נושא באחריותו, נושא בעולו. וכשהוא פושע, פירושו שהוא עוזב את גבולו, משחרר את הדבר להפקר, והחפץ שוב חוזר אל היחסיות – נע ונד, חסר שומר, חסר גבול, חסר קביעות.

ומכאן נשוב אל כל המושגים שעברנו: *מלאכה* –היא יצירה קבועה מתוך עשייה גופנית; *פרקמטיא* –היא מסחר בתנועה יחסית. *עובד* –יש דרגות בקביעותו, מעבד עולם ועד שכיר יום. *קניין* –הוא שייכות ממשית למשהו מסויים, ואי אפשר לקנות דבר שאינו בר־קביעות. *שמירה* –היא קביעות של דעת וגבול, ופשיעה היא יציאה מן הגבול. *קרקעות* –הן הקביעות הגופנית, ומטלטלין – היחסיות הנעה. *עדרי בהמות* –הן חצי־קביעות, בעלי חיים נעים, אבל חוזרים ומעלים גרה – כמו תודעה כלכלית נודדת עם שורש. *מלאכת שדה* –תלויית עונה, תלויית גשם, יחסית מטבעה. *מלאכת בית* –מעשה פנימי, מוגן, יציב. *חבורות פועלים ויונייענס* –הם חיפוש אחר קביעות מצד האדם שאינו קניין, אלא שייכות כללית, שייכות של גוף, של שפה, של קהילה.

וכל אלו מתאחדים תחת מושג אחד: *הרשות של האדם*. מה הוא מחזיק, מה הוא מחשיב, מה הוא קובע, מה הוא נושא באחריות. זו הרשות, זו השמירה, זו הקביעות. וכל זמן שיש גבול, יש שמירה, יש קביעות – יש מציאות. וכשהגבול נעלם, המציאות מתערערת.

ולעתיד לבוא – לא תהיה עוד אבידה, כי לא יהיה עוד הפקר. כל דבר יהיה שמור במקומו, כל חפץ יימצא ברשותו, כל אדם ירגיש שהכל אצלו בגבול, בשמירה, בקביעות.

שער שישי: קבוע ויחסי בנפש

פרק 58: עיכובים (אמונה) ופריצה (בחירה)

יש זמן שהאדם מרגיש את העיכוב. משהו עוצר אותו. הוא רוצה לעשות, להתקדם, לפתוח, לפרוץ, אבל בפועל – אינו נע. או שכוחותיו כבים, או שהזמן לא נותן, או שהלב מתבלבל, או שהמציאות עצמה סוגרת בפניו את הדרך. יש שהוא מחכה הרבה. מחכה שיתברר. מחכה שיהיה ברור. מחכה שהכח יתעורר. מחכה שההחלטה תנוח עליו באמת. העיכוב הזה – אינו חולשה. הוא חלק מהנפש. חלק עמוק ממנה. הוא יסוד של אמונה.

כי האמונה בנפש היא כח העיכוב. היא אינה דוחפת, אינה רודפת. היא מחזיקה. עומדת. נושאת את עצמה. מאמינה שכשיגיע הזמן – תבוא התנועה. שיש דרך. שיש בעל דרך. שההליכה אינה כולה בידיים שלו. זו תחושת שורש. זה העמוד שניצב באמצע ההיכל. אין האמונה באה להחליף את הבחירה, אלא לייצב אותה. להעמיד את האדם, קודם שיבחר. ואולי גם אחרי שבחר, ויש עיכובים – אז להעמידו שלא יישבר. להחזיק בו ברגעים שדומה שהכל נעצר.

אבל הבחירה – היא פריצה. היא ההחלטה הנעשית באדם, שמצידו הוא עוקר את עצמו. לא בגלל הנסיבות, לא בגלל הדחיפה, אלא מכח התנועה הפנימית, מכח הבחירה העצמית. כל בחירה היא פריצה – מפני שעד עתה לא היה, ועתה יש. לפני רגע היה עיכוב, ועכשיו קם. הקימה הזו היא תולדת הבחירה. הבחירה היא הרגע שבו האדם גובר, גובר על הכל, ובוחר לצאת. לבחור זה כמו להדליק את הפנימיות. זה להפוך את האפשרות למציאות.

האמונה היא קבועה. היא לא תלויה במה שהולך היום או אתמול. היא יסוד. גם אם הכל יתמוטט – היא תישאר. אבל הבחירה – היא יחסית. היא כל רגע

מתחילה מחדש. בכל מצב תובעת הכרעה, והיא משתנה לפי הזמנים, לפי הניסיון, לפי המדרגה. לפעמים קל לבחור, לפעמים קשה, ולפעמים נראה שאין מה לבחור. היא תמיד בתנועה.

וכאן בא ההבדל שבין קביעות ויחסיות: האמונה היא קבועה. כמו עמוד האמצע של הנפש. היא עצם. הבחירה – היא יחסית. היא תנועה, תנופה, התמודדות, עליה ונפילה, שוב ועלייה. והיא תלויה במצב. לפעמים העיכוב הוא מן ה', ולפעמים הפריצה היא הכרח. אבל מי שאוחז בשניהם – יודע מתי להיות עמוד, ומתי להיות פרץ. יודע מתי להאמין, ומתי לבחור.

וממילא, גם אם האדם לא בחר – יש בו מקום. ואם בחר ונפל – יש לו רשות לשוב. כי כל עצם הבחירה אינה מגדירה את ערכו, אלא היא הדרך שבה הפנים פוגשים את החוץ. והפנים – הם קבועים. שם יושבת האמונה.

פרק 59: אהבה ויראה בהסתכלות של קביעות ויחסיות

יש באדם שתי עיניים, שתי דרכים לראות, שתי פנים בלב. אחת מושכת ואחת עוצרת. אחת מקרבת ואחת מרחיקה. אחת אומרת "אני שלך", ואחת אומרת "אתה של מישהו". אלו הם שני שורשים של רגש – אהבה ויראה.

האהבה – תנועה שמבקשת קירוב. היא רואה את הטוב, את המתיקות, את הקירבה האפשרית. באהבה יש פתיחה של הנפש. היא רוצה להיחשף, רוצה להתקרב, רוצה להכיר. היא מכניסה. מכניסה את השני פנימה, לתוך הלב. האהבה אינה עומדת בגבול. היא זורמת. שואפת להתחבר, לאחד, לכלול את הזולת בתוכה.

לעומתה, היראה – היא שמירה. היא רואה את הגודל, את הגבול, את הסדר. היא אינה נבהלת, אבל היא נעמדת. יש בה ריחוק מסוים, כבוד, מידת הגבול. היא אינה סוגרת מפחד, אלא מציבה גבול מתוך הבנה שיש דבר שהוא מעבר לי. מתוך הידיעה שיש סדר, שיש קו, ויש קדושה.

וזה החילוק שבין הקבוע והיחסי: היראה – היא קבועה. היא עמוד העולם. כל מקום שיש בו יחס נכון – יש בו יראה. לא מפחד, אלא מהכרה. מהכרת המעמד, מהכרת המקום, מהכרת ערכו של השני. היא שורש של יחס נכון. כל מי שיש לו מקום קבוע בנפש – יש לו יראה. הוא יודע לשמור מרחק. לא נוגע בכל דבר. לא בולע, לא מושך בלי הבחנה. היראה שומרת על הסדר הפנימי.

אבל האהבה – היא תנועה יחסית. כל יום היא משתנה. כמה מרגישים, כמה נפתחים, כמה יש הבנה, כמה יש חום. לפעמים גוברת, לפעמים נחלשת. היא איננה יסוד עומד אלא אש בוערת. לפעמים בוערת מאוד, לפעמים גחלת קטנה, ולפעמים כבה לגמרי. אבל היא שבה ומתחדשת. היא נבנית מתוך קשר מתמיד. היא נולדת כל יום מחדש.

ואם נרצה לראות את סדר העולם – היראה היא שמעמידה את האדם במקומו. היא נותנת לו רשות, מסגרת, ערך. היא הקבע. אבל האהבה – היא הממלאת. היא היוצרת את היחס. בלי אהבה אין קשר. בלי יראה אין קיום. והאדם השלם – בונה את אהבתו על יראתו, ואת יראתו בתוך אהבתו.

האהבה מושכת, היראה מחזיקה. האהבה פועלת מבפנים החוצה, היראה בונה מהחוץ פנימה. והשתיהן יחד – בונות את הנפש בין הקבוע ליחסי.

פרק 60: פתוחה וסגורה בהסתכלות של קביעות ויחסיות

יש אנשים שפתוחים, ויש אנשים שסגורים. יש רגעים שנפשך פתוחה, ויש רגעים שאתה סגור. ויש מהות פתוחה ומהות סגורה, וזה לא תמיד קשור למצב הרוח. זה שורש נפשי.

הנפש הפתוחה – היא תנועה החוצה. היא מקשיבה, שואלת, מזמינה. יש בה בשלות לקבל, היא מוכנה ליחס, למפגש, לדיבור. היא לא מפחדת

להשתנות, לא נבהלת מהשפעה, כי יש בה ביטחון. הפתיחה הפנימית היא גילוי של מקום שכבר החזיק משהו – ומוכן להכניס עוד.

אבל הנפש הסגורה – היא שמורה. היא לא מכניסה מיד, לא פותחת שער. לפעמים מתוך פחד, לפעמים מתוך עומק. לפעמים כי עוד לא הגיע הזמן, ולפעמים כי אין לה רצון. הסגירות יכולה להיות חולשה, ויכולה להיות גבורה. לפעמים היא תוצאה של שבר, ולפעמים היא שמירה על כלי גדול שעדיין אינו בנוי למים רבים.

וכאן נשאלת שאלה גדולה. הלא הפתיחות – כל כך מתוקה, כל כך מושכת. כולם מדברים על פתיחות, שואפים לפתיחות, נמשכים למקום פתוח. אז איך יתכן שהאדם בורח לסגירה? למה בכל דור ודור מתרבים כל כך המצבים של הסתגרות, ניתוק, סגירה פנימית?

והתשובה היא יסודית מאוד – יש תענוג עמוק מאוד בצורת הסגירה. כי הסגירה – היא עצם הקביעות. מי שסגור – מרגיש שהוא משהו. שהוא לא משתנה לפי מה שאומרים לו. שיש לו עצם. הוא מרגיש שהוא שייך לעצמו, לא לאחרים. שיש לו מחיצה. שיש לו דלת – והיא סגורה.

התענוג שבסגירה – הוא תענוג של צורה. האדם מרגיש שיש לו גבול. שיש לו קו. הוא לא פרוץ. הוא לא פתוח תמיד. הוא שומר את עצמו. וכמה פעמים אדם חוזר שוב ושוב אל הסגירה – לא מפני הפחד, אלא מפני העונג. העונג של קיום עצמי.

ובין זה לזה, נמצא ענין הקבוע והיחסי. המהות הסגורה – היא הקביעות. מי שסגור, יש לו גבול ברור. יש לו צורה. אין בו פיזור. הוא שומר על עצמו. יש לו גבול – והוא גבולו. הגבול הזה נותן לו קיום. בלי זה – הוא מתערבב.

אבל הפתיחות – היא היחסיות. היא תמיד שואלת, תמיד נוגעת, תמיד בתנועה. אין לה קצה. היא יכולה לגדול מאוד, ויכולה גם להיעלם. הכל לפי מה שפוגש אותה, לפי מי שמולך, לפי מה שנאמר, לפי מה שנשמע.

מי שסגור תמיד – לא יפגוש כלום. לא יכיר, לא יראה, לא יאהב. וכאשר ייפתח – יהיה זר לו הכל. ולכן השלם – הוא הפותח מתוך סגירתו, והסוגר מתוך פתיחתו.

הקבוע – הוא מי שיודע מתי יפתח ומתי יסגור. היחסי – הוא מי שכל דבר פותח אותו, וכל דבר סוגר אותו.

פרק 61: יאוש נגד מרירות

יש אנשים שנופלים ליאוש, ויש אנשים שנופלים למרירות. שניהם טעם של נפילה, של חוסר תקוה, של כאב פנימי שאינו נרגע. אבל ההבדל ביניהם – הוא יסוד גדול בנפש.

היאוש – הוא סיום. אדם שאיבד תקוה, סגר את הספר, סגר את הדלת. הוא כבר לא מאמין שיהיה טוב. הוא לא שואל, לא מתפלל, לא מצפה. הוא נעשה קר. אולי הוא ממשיך לנוע, אבל בתוכו – הכל כבה. אין עתיד. אין תנועה. זה סיום פנימי.

אבל המרירות – היא כאב. היא לא סגרה את הדלת. אדרבא, היא רואה שהדלת סגורה – וכואב לה. היא עדיין משתוקקת. עדיין מחפשת. עדיין רוצה שיהיה אחרת. עדיין זוכרת מה צריך להיות. המרירות מלאה צעקה. היא לא התייאשה.

וכאן באה ההבחנה – בין הקבוע והיחסי. היאוש – הוא קבוע. הוא אומר: זהו. ככה אני. זה גורלי. כך העולם. אין תקוה. אין מה לעשות. וזהו. הכל נכנס למסגרת שאין ממנה מוצא. לפעמים הוא עטוף בהשלמה, לפעמים בשוויון נפש. אבל בפנים – זו קביעות קשה, כואבת, שלילית.

אבל המרירות – היא יחסית. היא מתהפכת. יום אחד למטה, יום אחד למעלה. לפעמים היא בוערת, לפעמים נרגעת. לפעמים היא מדברת,

ולפעמים שותקת. כי היא בתוך תנועה. היא יודעת שזה לא הסוף. היא לא שוכחת את הטוב. רק קשה לה עכשיו. היא כואבת את הפער, את המרחק, את מה שהיה צריך להיות.

מר הוא אדם – כשיש לו טעם. מתוק זה טוב, ומר זה קשה, אבל שניהם מגלים שיש חיות. אבל מי שטעם לו ניטל – זה יאוש. אין טעם. הכל נבלע. אין עוד חיות.

וכך גם הדרך לצאת: מן המרירות – יוצאים אל השירה. כי המרירות היא כאב של רצון. והכאב הזה מתהפך פתאום לתפילה, לשירה, לתקוה. אבל מן היאוש – יוצאים רק בהתעוררות. ברגע של חסד, של תזכורת, של אור שמאיר מלמעלה, שובר את הסגירה, מחדש תקוה.

ולכן המרירות – אף שהיא קשה – יש בה חיים. והיאוש – אף שהוא שקט – הוא סכנה לנפש. מי שזוכה, מחזיק במרירות, ולא מתייאש. ואז יום אחד המרירות עצמה נפתחת, ונעשית מתיקות. זו מדרגת גדולי הצדיקים – ששמרו בלב את הכאב, עד שנעשה תפילה.

ולא זו בלבד שהיאוש הוא קבוע – אלא שהוא גם קבוע לתוך סגירה. כי היאוש איננו רק אמירה שאין תקוה, אלא הוא יוצר מבנה נפשי סגור , שאסור לגעת בו. וכיון שהאדם קובע את עצמו לתוך סגירה, והוא שוכן שם, ואין שם פתח – נעשה פיצול בין המציאות החיה לבין המבנה הקבוע, ואז – מתרקם לחץ.

וזה סוד ההתפרצות. היאוש – מפני שהוא קביעות בלי תנועה – איננו יכול לשאת את טבע האדם. כי טבע האדם נצרך לפתיחה. נצרך ליחס, לקשר, לזרימה. אין האדם יכול להחזיק לעולם במקום שאין בו תקוה, שאין בו מוצא. ולכן, מתחת לפני השטח, המציאות החיה בוערת, ודופקת, ודורשת לצאת. וכשהיא נדחפת שוב ושוב, ואין לה דרך – היא מתפרצת.

ואז, בפועל – מי ששקע ביאוש – לא נשאר שקט. הוא מתפרץ. הוא שובר. הוא פוגע. הוא בורח. הוא צורח. כי אף שהוא אמר שאין פתח – הנפש צועקת פתח. ואף שהוא קבע עצמו בסגירה – הבריאה כולה מתאווה לפתיחה.

וזה מר – וזה מסוכן – וזה האות, שיאוש איננו מצב נייטרלי. זה לא "אני כבר לא מצפה". זה פצע. זה קביעות מזויפת, שאינה עומדת באמת, אלא רק עד שתתפרץ.

לעומת זאת המרירות – איננה יוצרת סתימה. היא כואבת, אך היא נושמת. היא צורבת, אך היא מחפשת. היא איננה סגורה, ולכן איננה צריכה להתפרץ. היא חיה. ולכן היא יכולה להתרפא.

פרק 62: עצלות נגד חשק

העצלות היא אחת הקביעויות העמוקות והמסוכנות שבנפש. לא קביעות שבונה, אלא קביעות שמקבעת. קפיאה. התיישבות לא מתוך מנוחה אלא מתוך אובדן תנועה. מי שנכנס אל תוך העצלות מרגיש שהיא חזקה ממנו, כי היא לא סתם חולשה – היא צורה של מנוחה פנימית, ריקנות שנעשתה קבועה, כאילו זהו טבעו הפנימי, ואין בלתו. ככל שהיא מתארכת, נעשית היא יציבה יותר, טוענת לזכות־מושב, כאילו זהו המקום של האדם, וזהו. כך יישב ולא יזוז.

ומנגד – החשק הוא תנועה. הוא הגבה של הנפש אל דבר חדש, מגרה, מושך, מתעורר. הוא אף פעם אינו בא מתוך העצלות עצמה, אלא מתוך נגיעה פתאומית בחיים. מה שנוגע בו, מה שמעיר אותו, מה שמושך אותו פתאום לצאת ולפעול. כל חשק עומד על גירוי יחסי – או אדם, או חפץ, או תמונה, או מילה. ולכן הוא שייך לצד היחסי שבנפש, ותלוי בתנועה מתמדת.

לפעמים הוא מתעורר פתאום, ומתפוגג מיד. לפעמים נבנה ונשמר, אם יש לו אווירה מתאימה, יחס מתמשך, חיזוק פנימי.

וההבדל העמוק הוא בזה: החשק אינו זקוק להסבר. הוא מגיב, הוא נע, הוא מתגלה. אבל העצל זקוק להסבר, או לצעקה. כי כל זמן שהוא בעצלותו, לא נוגע בו שום דבר. במסילה הרגילה של מוסר, רגילים לצעוק עליו – "קום! מה אתה יושב! תעשה!" – ולפעמים דוקא צעקה זו מועילה, מרעידה אותו. נותנת לו רגע של חוסר־שקט. דחיפה חיצונית אל החיים.

אבל מי שמכיר לעומק, יודע שיש דרך אחרת, פנימית: להבין את העצלות, לא במובן של להצדיק, אלא להבין מה מושך בה. מה הכח הזה של הקביעות שנמצא שם. כי באמת, העצלות אינה רק בריחה – היא תחושת קביעות, שהיא שקרית, אבל יש לה כח. היא נותנת לנפש מקום לנוח בו. אם כן, אפשר לעזור לעצל, אם תדע להאיר לו את מקום השקר בקביעותו, ותראה לו שיש קביעות גדולה ועמוקה יותר – קביעות שיש בה חשק. יש דבר ששוה לקום בשבילו. יש קביעות שאין בה ניתוק מהחיים, אלא חיבור מתמיד אליהם. ובכך, מתוך ההכרה הפנימית, יכול גם העצל עצמו לעזור לעצמו – כי האור מתגלה לא מבחוץ, אלא מבפנים.

ולפעמים, דווקא יש טובה בעצלות. לא מצד הקלקול שבה, אלא מצד ההרגש של הקביעות שהיא נושאת בקרבה. יש אדם שיש לו יתרון של חשק, תנועה, ריצה, עלייה, כל הזמן הוא דוחף קדימה, רוצה להספיק עוד, להשיג עוד. אבל אז בא הזמן שצריך לנוח. צריך להישאר. צריך לדבר עם אשתו. לשמוע את ילדיו. לראות את הבית, את מה שיש. לא לברוח אל החשק הבא, אלא לירד, להישאר, להניח את הכלים, לשבת אל השולחן בלי מטרה. להיות.

ואז – דוקא עצלות עוזרת. לא עצלות שבורחת מחיים, אלא עצלות שנכנסת להרגש של כבידות, של שהות. אתה מסתובב מן הסלון אל המטבח, מן המטבח אל המסדרון, וחוזר. אינך בונה שום דבר, אינך מתלהב משום דבר,

אבל אתה נוכח. יש לך זמן. וזה תורם לקשר. תורם לשייכות. הקביעות הזו, שאין בה תנועה, שאין בה תועלת, היא עצמה יוצרת חיבור. כמו שבת – אינך יוצר, אינך מתחדש, רק שובת. והקביעות שבשביתה היא היוצרת את הקשר האמיתי.

העצלות, כשהיא נכנסת אל תוך אדם שיש בו חשק – לפעמים היא מצילה אותו. מצילה את הבית שלו. מצילה את נשמתו. כי הקביעות, כשהיא באה ממקום נכון, כשהיא מכירה בחשיבות ההישארות, יכולה להיות מפתח לאהבה ולשלום – לא מפני שאתה רץ כל הזמן בשבילם, אלא מפני שאתה פשוט נמצא.

פרק 63: התמדה נגד קפיצה

יש אנשים שחייהם בנויים על *קביעות*. הם עושים את מלאכתם יום אחר יום, באותו סדר, באותו מקום, באותו הקצב. הם לומדים דף אחר דף, שורה אחר שורה, בלי קפיצה, בלי פרץ, בלי צורך בהתרגשות מחודשת. זהו כוח ההתמדה – והיא עצמה *קביעות*. התמדה היא צורת חיים שיש בה השתרשות, יציבות, חוזר על עצמו, כמו אילן שנטוע בקרקע. והקביעות הזו מולידה הצלחה. לא הצלחה של קפיצה, אלא הצלחה של תהליך. מי שבונה פרנסה, או מי שלומד תורה – יודע שאין דרך אחרת. רק על ידי קביעות. רק על ידי התמדה.

מאידך, יש כוח אחר – כוח הקפיצה. זהו הצד *היחסי* שבאדם. לא נשאר באותו מקום. מחפש חידוש. מדלג מדבר לדבר. שואל שאלות. משנה סדרים. יש לו כשרון לנוע, לראות דברים מבחוץ, לגלות פרצות, לפרוץ גבולות. הוא פחות קבוע – אבל יותר חד. פחות שורשי – אבל יותר רענן. לפעמים, מי שאין בו כח התמדה, יש בו כח החידוש. יש לו רעיון חדש כל יום. והוא עצמו – אינו יציב, אבל האור שלו נע. יחסי.

וכל אחד, כפי עניינו. יש שבונים בית מתוך *קביעות* ,ויש שמאירים אותו מתוך *יחסיות* .ויש – שמחברים את שניהם. מצליחים להתמיד, וגם לחדש. חיים בקביעות, ולא נשחקים בה. ויש – שעובדים להחזיק מעמד בתוך הקביעות, דווקא מפני שהיחסיות מושכת אותם כל הזמן החוצה. והמאזן – הוא סוד החיים. בלי קביעות – אין בניין. בלי יחסיות – אין נשימה. התורה ניתנה בסיני, אבל בכל יום היא מתחדשת.

פרק 64: חוזק מול רוך

יש השפעה של *חוזק* ,ויש השפעה של *רוך* .שניהם נוגעים ללב, אבל כל אחד מהם נוגע ממקום אחר. החוזק יוצר גבול. הרוך יוצר קשר. החוזק אומר: כאן עובר הקו. הרוך אומר: אני איתך בכל מצב. החוזק הוא כמו עמוד. הרוך הוא כמו מעיין. והאדם – עומד ביניהם כל ימיו.

האב – הוא דמות של *חוזק* .הוא מסמן דרך, קובע גבולות, מורה את הדרך בלשון תקיפה. כשאומר דבר – כך צריך להיות. לא מתוך כעס, אלא מתוך קביעות. זהו הדיסיפלין, מה שקוראים בלשון חוץ – היכולת לשדר שהדבר ברור. שאין מקום למריחה, שאין התחכמות. יש דרך, ויש גבול, ויש סדר. וזה מחנך.

האם – היא דמות של *רוך* .היא שומעת גם כשאין מילים. היא מבינה גם כשאין הסבר. היא לא מוותרת, אבל היא מבינה. היא לא שואלת שאלות, אבל היא עונה על כולן. והילד – יודע שיש מקום גם לו, גם כשהוא לא מצליח. גם כשהוא לא בסדר. היא לא קובעת גבול – היא יוצרת חיבור.

וגם המלמד, גם המשפיע – צריך לדעת להיות *גם זה וגם זה* .תלמידים זקוקים לחוזק – כדי שידעו שיש עמוד שעליו נשענים. שיש תורה, שיש דרך, שיש קביעות. אבל הם גם זקוקים לרוך – כדי שיוכלו לנשום. כדי שירגישו שלא נמדדים רק לפי תוצאה. שהיחס האישי קיים גם כשנכשלים.

ויש כאלה שמחנכים רק בקשיחות, ויש שמחנכים רק ברחמים – והילדים מתבלבלים. החינוך הנכון בא מקו האמצע – חוזק של רוך, ורוך של חוזק.

כי בעצם – *החוזק הוא קביעות*, והרוך הוא *יחסיות*. החוזק שייך למה שנכון תמיד, מה שברור, מה שצריך להיות. והרוך שייך למקום המשתנה – לרגע, למציאות, לתחושה. החוזק בונה בית. הרוך מאיר אותו. החוזק עושה סדר. הרוך נותן חיים. אין בית בלי חוזק. אבל גם אין חיים בלי רוך.

ומהי הנהגה שלמה? לדעת מתי להיות עמוד, ומתי להיות ענף. לדעת מתי אומרים *ככה*, ומתי שותקים. לדעת מתי זה הזמן לעמוד מול הילד, ומתי זה הזמן לעמוד לידו. ולהיות שם – לא לפי העקרונות, אלא לפי החיים.

וצריך לדעת – *להיות גם זה וגם זה*. יש שאמרו: "הרי הילד מתבלבל! פעם אתה מחייך ופעם אתה נוזף, פעם אתה רך ופעם קשה – מה אתה בעצם?" ולכן החליטו לנהוג בקו אחד – או חוזק תמיד, או רוך תמיד. אבל זה טעות גמורה. אדרבה, מפני שהנפש עצמה עולה ויורדת, משתנה ומתחלפת – גם ההנהגה צריכה לעלות ולרדת, להשתנות בהתאם למצב. זהו חינוך חי, חינוך של חיים.

ועוד – והיא העיקר: *הילד מתרגל לכך*. הוא קולט שפעם מתייחסים אליו כך, ופעם כך. זה לא מערער אותו – אלא בונה אותו. הוא מתחיל להבין שהדבר תלוי במורה, באב, באם. זה לא שהעולם אכזרי או הפכפך – אלא שזה דרך של תגובה. הוא לומד לקרוא את המציאות, הוא מתחיל להבין שהוא יכול להשפיע. אם ירצה חיבה – יפעל בחן. אם יראה שהנהגה קשה באה מתוך גבול – ילמד להציב גבול בעצמו. זה מחנך אותו להבנה עדינה: *אין דבר שהוא "ככה" בעצמותו*. הכל גמיש, הכל מתוך קשר, הכל מתוך תגובה.

אבל אם תהיה הנהגה אחת קבועה – רק רוך, או רק חוזק – אז הוא תופס זאת כמציאות, כאבן שאין להפכה. ואז הוא בורח – אל עצמו, אל עולמו. מרגיש שאין עם מי לדבר. שאין תנועה. שאין הד. דייקא הגמישות, דייקא השילוב, דייקא האיזון – זה מה שפותח את נפש הילד.

וזהו יסוד כל חכמת הנפש :לא ההגדרות בונות את האדם, אלא הדקויות שבאמצע, השינויים, הרוך שבחוזק והחוזק שברוך .אין זה בלבול – אלא חיים.

פרק 65: קירוב ודחייה

הילד – כל כולו יחסי. אין לו קיום משל עצמו, אין לו עמידה עצמאית. הוא חי מתוך הקשר, מתוך הקרבה, מתוך האהבה. וככל שמקרבים אותו, כך הוא קיים יותר, כך הוא נושם. זהו יסוד חינוכו של ילד קטן: לקרבו, להניח לו להישען, לתת לו לינוק, להרגיש חום, להרגיש שייכות. הקירוב אינו מותרות, אינו תוספת – אלא הוא עצם הקיום של הילד.

ומאידך, ככל שהאדם מתבגר, מתחיל להיפתח אצלו מקום של קביעות. הוא מקבל רגליים משלו, עמידה משלו, גב משלו. והנה מתגלה חוק נפלא: ככל שיש לו יותר קביעות – יש עליו פחות קירוב. ולא משום שהוא פחות אהוב, אלא להיפך – משום שהוא מסוגל לשאת קיום עצמאי. והדבר מתגבר מאוד לאחר הנשואין. הרי כל שורש החיים עד אז הוא קירוב, ומרגע שנכנס לחופה – מתחילה הדחייה. לא דחייה של ריחוק, אלא דחייה של עמידה. כעת הוא כבר עצמאי. כעת הקירוב לא בא לו חינם, אלא הוא צריך להוכיח את עצמו, לקנות את מקומו, לעמוד. זהו סדר החיים: מילדות של קרבה, לנערות של ערבוב קירוב ודחייה, ולבגרות של קביעות, של דחייה שיש בה אחריות.

אך יש מורים ואבות ואמהות שאין להם סבלנות לזה. אין להם געדולט. הילד נוגע בהם יותר מדי, מציק, שואב, דורש. אין להם נערוון, אין להם אורך רוח. והם דוחים את הילד מהר מדי, אומרים לו לעמוד לבד. והילד מתבלבל – הרי כל מציאותי היא מן הקירוב, ואם דוחים אותי – מה נשאר ממני?

לכן צריך לדעת: עכשיו, כשהילד קטן – זה הזמן של היחסיות. הכל עכשיו הוא יחסיות. הוא עדיין לא מציאות קבועה. הוא תלוי בך, חי על ידך, ואינך יכול לדחות אותו כמי שיש לו כבר קביעות. ועליך, המחנך, לדעת – יבוא יום שלא תוכל יותר לקרבו כך. יבוא יום שבו הוא יהיה עצמאי, ואז גם אם תקרב – כבר לא יקבל. כי אז הוא כבר אדם. אבל כעת, הוא כלי רך, הוא מחכה לכל נגיעה, לכל מילה, לכל חיבוק. וכל מה שיזכה עתה – יהיה קבוע בלבו לנצח.

הקביעות של הקשר תישאר, אבל הדרך תהיה שונה. כשהילד גדל – אתה נאלץ לדחותו מעט. לא מפני שאתה שונא, אלא כדי לתת לו מקום. כי גם הקרבה היתרה סוגרת, נותנת לו חום אך מונעת ממנו לגלות את עצמו. האיזון הזה – הוא כל סוד החינוך. קביעות של קשר עם יחסיות של התנהגות. לב קבוע עם ידיים משתנות. פנים מאירים עם גבולות. כך נבנה הילד. כך גדלה הנפש. כך נעשה האדם.

כל מה שאתה נותן לו עכשיו, אינך נותן לו רק מילה או חיבוק, אלא אתה נותן לו את עצמך. כי אין לו עדיין עצמות משלו, אין לו עדיין קביעות. הילד יונק מן הקביעות שלך, מן השקט שלך, מן העמידה שלך, מן הביטחון שיש בך. אתה בעיניו כאבן שתיה – הוא נשען עליך בכל כולו. ולכן, כאשר אתה מקרבו, אינך רק מחבק אותו – אתה בונה בו יסוד. אתה נותן לו אבן פינה. וממה ייבנה אחר כך? מהיכן יהיה לו כוח להיות איש, לעמוד בעולם, לבנות בית, לקבל אחריות? רק מן הקביעות שאתה נתת לו בעת שהיה רך, בעת שהיה כולו יחסיות. אז, כשהיה תלוי בכל – כל מילה שלך ירדה למעמקי לבבו, כל מבט שלך נחצב בלוח נפשו.

וזה סוד עומק ההשפעה של הילדות. כי תינוק לוקח כל דבר לעומק לבו, עמוק מאוד. למה? כי אין לו קביעות. הוא כולו ריק, כולו פתוח, כולו שואף לקביעות – ומי יתן לו את זה? אתה. אתה המלמד, אתה האבא, אתה האמא, אתה שנותן לו יחס יציב, נותן לו זמן, נותן לו מבט ברור, נותן לו יד שאינה

רועדת. זה עצמו ייהפך אצלו לקביעות הפנימית. זו תהיה אבן יסוד לכל מה שיבנה בהמשך חייו.

לכן, תמתין עם געדולט. אל תמהר לרצות שילך לבד, שיעמוד לבד, שיפסיק להציק. עכשיו הזמן לתת. עכשיו הזמן להיות לו יסוד. גדלות אינה בלהחזיק את הילד פחות – אלא ביכולת להחזיק אותו יותר. לסבול, לשאת, להישאר. כל מה שאתה משקיע בו עכשיו, הוא ישוב אליך – לא כחיבוק, אלא כאדם עומד, כאיש שיש לו קביעות, שיש לו לב יציב, שיש לו בניין משלו.

פרק 66: מסגרת ופיזור

מצד אחד יש תנועה של מסגרת: האדם מסדר את עצמו, מגביל את זמניו, את תחומי עיסוקו, את מה שמותר ואסור לו. הוא שומר סדרים, קובע לעצמו גבולות, והוא שוכן בתוכם. זה נותן לו יציבות, קביעות, עוגן. מצד שני, יש תנועה הפוכה של פיזור – הפתיחה אל כל העולם, ההתפשטות לכל הכיוונים, הרצון להכיר, לעשות, להיות, להרבות, לנסות. זהו כוח ההתרחבות, כוח החיים, כוח ההשתנות, והוא צורך עצום של הנפש, והוא המוליד שמחה והתחדשות.

אלא שהפיזור, כאשר אינו בתוך מסגרת, נעשה שיטפון. אין לו כלי, אין לו קו, אין לו עומק. הוא הופך לריצה מבוהלת, לאיבוד עצמי לדעת. מנגד, מסגרת שאין בה פיזור – הופכת למחנק. הכל תחום, הכל קבוע, אבל אין חיים. אין יצירה. אין הליכה. ולכן, כמו בכל הזוגות שבשער זה, עיקר העניין הוא ההרמוניה ביניהם – לדעת מתי להיות במסגרת, ומתי להרשות לעצמך פיזור. מתי לקבוע גבול, ומתי לתת לרוח להתפשט.

וזהו יסוד הקביעות והיחסיות. המסגרת היא הקביעות, הפיזור הוא היחסיות. הקביעות אומרת: כאן אני, זו המסגרת שלי, זה הגבול שלי, זה הזמן שלי, זה הדבר שאני עושה. היחסיות אומרת: אני פתוח, מוכן לשינוי, מקשיב

לעולם, נותן לַרוח לחדור, מאפשר לצמיחה לעלות ממקומות לא צפויים. צריך את שניהם. אי אפשר בלי מסגרת – אי אפשר בלי קביעות. אבל גם אי אפשר בלי פיזור – בלי רגש, בלי תנועה, בלי פתיחה.

החכם הוא זה שיודע כיצד לשלבם. הילד צריך ללמוד לחיות בתוך מסגרת, אבל לא להיחנק בה. הוא צריך לדעת כיצד לנוח בשקט, אבל גם כיצד לרוץ, לפרוץ, ולשוב. זו האמנות של ההולך בדרך – לא ללכת רק בקו ישר, ולא להתפזר ללא מסלול – אלא לבנות מסלול שמקבל לתוכו גם פניות, גם מעקפים, גם הפסקות, גם עליות וירידות. זו מסגרת שבלעה לתוכה את הפיזור, וזה פיזור שנעשה מתוך מסגרת.

ואם תשאל – מה יותר אני? המסגרת או הפיזור? התשובה היא: אתה נמצא ברגע הזה בין שניהם. לפעמים אתה בתוך המסגרת – תן לה תוקף. לפעמים נפתחת הדלת לפיזור – תן לו לגיטימציה. ובעומק העומק – תדע שהקביעות אינה הסוף, והיחסיות אינה התחלה. אלא יש דבר שהוא לעולם עומד – והוא *האני השוכן בין שניהם.*

ולא זו בלבד בילדות, אלא כל השנה כולה היא בנויה במסגרת ובפיזור. יש סדרי לימוד, יש זמני תפילה, יש בית ויש שולחן – זו המסגרת. אבל בקיץ, כשנגמרת השנה, בא זמן פיזור. משחקים, טיולים, אוויר אחר. וזה לא רק צורך של הילד – זהו גם דרך של חיים. כי בלי פיזור – המסגרת מתייבשת. ובלי מסגרת – הפיזור מתפזר ואובד. לכן כל מבוגר שמבין נפשו – יודע לתת לעצמו גם זה וגם זה. מסגרת של חורף, קביעות של סדרים, ופיזור קל של קיץ – שבו מתרעננים, נפתחים, מתחברים עם הילדים, עם הנפש, עם האוויר.

ואדרבא, רק מי שיודע מהי מסגרת – יודע לטעום את מתיקות הפיזור. ורק מי שיודע מהו פיזור – יודע להעריך את כוח המסגרת. כך הולכת הנפש, וכך נבנית, בין קביעות ליחסיות, בין גבול לפתיחה, בין מסגרת לפיזור.

שער שביעי: קבוע ויחסי במושגים

פרק 67: כלל ופרט – הקביעות שמכילה את היחסיות

כלל הוא דבר קבוע. הוא אינו משתנה בכל פרט ופרט, אלא מחזיק בתוכו את כל הפרטים יחד. הוא עיקר, הוא שורש, הוא מה שמחזיק את המסגרת כולה. כל מי שאוחז בכלל – יש לו סדר, יש לו דרך, יש לו עמוד שדרה של הבנה. והפרטים – הם תנועות החיים, הם השינויים, הם ההופעות, הם מה שאדם פוגש ביום־יום. ואין פרט דומה לחבירו, ואין רגע דומה לרגע אחר, ואין אדם שדומה לאדם אחר. כל פרט הוא יחסי, כל פרט הוא תנועה.

ולפיכך – הקבוע הוא הכלל, והיחסי הוא הפרט.

אבל אין אחד בלי חברו. הכלל בלי פרטים – הוא מושג ריק. פרט בלי כלל – הוא מקרה בודד שאין לו קיום. התורה ניתנה בכלל ופרט. התורה כולה מלאה כללים – אך כל אחד מהם נמסר להתפרט. וכמו שאמרו חכמים: "נתן עיניו בכלל – לא למד, בפרט – לא למד, עד שילמד בכלל ופרט".

וכך גם בלב. יש בלב האדם הרגש של כלל – מה אני באמת, מי אני. ויש בלב גם הרגש של פרט – מה אני מרגיש עכשיו, מה עובר עלי, מה קרה לי היום. והחכמה היא לחיות את שניהם, ולא לפחד מהשתנות, אבל גם לא לאבד את הקביעות.

והנה, כיון שזו דרכו של עולם, ודרכה של תורה – ודאי שראוי הוא שיהיה לאדם הדרכה ולימוד שבו יתחזק ללכת בדרך הישרה, לבלתי נטות ממנה, לא בשעת פרט מסעיר ולא בעת כלל רחוק. ואם יארע לו שיצא מן הדרך – לא יאבד עולמו, אלא יוכל לשוב למסילה. כי יש לו כלל, ויש לו דרך. וכשיש לו כלל, הרי הוא יודע להכיר את טעותו. וכשיש לו הכרה – יש לו דרך חזרה.

וכללות ההדרכה הזו – היא קיבוץ של כל הבחינות שבמציאות, וביאור דרכיהם וחוקותיהם לפי אמיתת עניינם. ויהיו כל אלה לאדם לעיניים בלכתו בדרך, ולשכל להתבונן בלי מכשול.

והרי זה כעניין שאמרו חכמים על שלמה המלך ע"ה – "עשה אזניים לתורה", כלומר שעשה לה כללים, מקיפים, מסודרים, שמעוררים את האדם להבין את הדרך. כי על ידי כללים קצרים ומעטים – יוכל השכל לקלוט שיעור גדול מן החכמה על נקלה.

וזה פלא גדול: לא צריך שכל עמוק או סברות רחוקות. רק להבחין, ולסדר, ולעורר. כי כבר מצוי הכל בתוך ההשכלה האנושית והטבעית. אלא שבלב האדם – אם לא העירו אותו, ואם לא סידרו לו – אז אין לו קביעות. הוא רואה הרבה פרטים, הרבה תנועות, הרבה מקרים – אבל אין לו לאן לשאת את זה. אבל כשמסדרים לו כללים – נעשים הדברים לאזניים, לָקֶבֶל של המושכלות, לדרך שתוכל לשאת את כל כובד החיים.

ולכן הכלל הוא לא רק דבר שכלי – הוא דבר מעשי, דבר שמקל על האדם לשאת את חייו.

והפרטים – הם החיים עצמם. והאדם לומד מהם, מתרגש מהם, נפגש עמם. אבל כל הזמן – נושא בידו את הכלל. כי הכלל – הוא מה שעושה את התורה לתורה. והפרטים – הם מה שעושים אותה לאוזן שומעת.

ומכאן הסדר:

–הכלל הוא הקביעות שמכילה.
–הפרט הוא היחסיות שמופיעה.
–והאוזן – היא מה שבין שניהם. אוזן שמחברת קול וסדר, תנועה וצורה, שמיעה והבנה.

וכך התורה כולה – כלל ופרט, קבוע ויחסי, שמיעה ושֵׂכֶל, חיים ותורה.

פרק 68: עבר ועתיד – הקבוע שמאחור, והיחסי שלפנים

העבר הוא הקבוע. לא מצד שהוא מובן, ולא מצד שהוא תמיד גלוי, אלא מצד שאיננו משתנה. מה שהיה – היה. כל אשר נעשה – שוב אי אפשר לשנותו. גם אם נשכח, גם אם יתפרש אחרת, גם אם יתכסה ויתעמעם – עצם הווייתו עומדת. הוא כמו כתובת חקוקה, כמו דרך שכבר הלכו בה. והאדם, אם רק יחזור לשם, ימצא את אותה נקודה בדיוק. זה כוחו של העבר – שהוא קבוע, שהוא שייך, שהוא אמת שאינה תלויה עוד ברצון, לא בפחד ולא בתקווה. היא כבר הייתה.

אבל העתיד – הוא כולו יחס. הוא תלוי במחשבה, תלוי בתשוקה, תלוי במה שהאדם רואה בעיניו הפנימיות. העתיד עוד לא בא. אין לו ממשות. הוא תולה עצמו בהשערות, בהכנות, בתוכניות. כל דבר שאדם מדבר עליו לעתיד – הרי זה רק כפי הרגש שלו. הוא רואה אפשרות, רואה תקווה, רואה פחד. והוא ממציא לו עתיד. אין זה דבר קבוע – כי כל מחשבה משנה אותו, כל מצב מטה אותו, כל רגש מייצר בו פנים אחרות.

ובכן – העבר הוא הקבוע, והעתיד הוא היחסי.

אבל האמת היא, ששניהם מתהפכים זה בתוך זה. כי יש שעברו של אדם משתנה כל הזמן. לא מצד העובדות, אלא מצד ההבנה. הוא מביט מחדש במה שקרה לו – ופתאום רואה שזה היה אחרת. פתאום אותו מקרה שנראה נורא – נעשה נקודת מפנה טובה. פתאום אותו חסד – נודע בו צל של כאב. כי גם העבר, אף שהוא קבוע – בכל זאת האדם פוגש אותו דרך מבטו, דרך היחס שבו הוא חי.

ומאידך – גם העתיד, אף שהוא פתוח – יש בו דברים קבועים. יש בו כוחות שקבעו את דרכם. יש בו גילויים שכבר נגזרו. העתיד נבנה על פי מה שכבר

הונח. מי שיש לו דרך – עתידו כבר נמשך. מי שאין לו שורש – עתידו תלוי ברוח. וכך, מי שמעמיד את חייו – רואה שגם עתידו מתברר.

וזה פלא ההנהגה: האדם חי תמיד בין עבר לעתיד. הוא נושא בקרבו דברים שכבר קרו – אהבות ישנות, פצעים ישנים, תורה שלמד, הבטחות שהבטיח. והוא גם תמיד מביט לפנים – מה יהיה, לאן אלך, מה אעשה, מה יֵצא ממני. ובתווך – הוא עומד. בהווה שאינו יציב, בתוך תנועה שאין לה אחיזה. והדרך היחידה ליציבות – היא להכיר ששניהם מדברים.

אם ייאחז רק בעבר – יקפא. אם ירדוף רק אחר העתיד – יֵאָבד. הדרך היא להעמיד את היחס על גבי הקבוע. לקחת את העבר כיסוד – ולעשות ממנו עתיד.

וכך התורה: כולה עבר. מעשה בראשית, יציאת מצרים, הר סיני. אבל כולה גם עתיד. לעתיד לבוא, משיח, עולם הבא. והתורה אינה נעצרת לא בעבר ולא בעתיד. היא מלמדת כיצד לחיות את הקבוע, ולתת לו פנים משתנות.

ולכן:

– העבר הוא קרקע.
– העתיד הוא רוח.
– מי שיש לו קרקע – יכול ללכת גם ברוח.
– ומי שאין לו קרקע – כל רוח מסיטה אותו.

וזהו סדר האדם: לשאת בלבו את מה שהיה – קבוע, נטוע, ברור. ולפתוח עיניו למה שיהיה – מתוך בחירה, מתוך תקווה, מתוך אחריות. ובתווך – ללכת. ובתוך הליכה זו – לבנות קביעות בתוך כל יחס, ויחס בתוך כל קביעות.

פרק 69: סובב ומסובב – הקבוע שמוליד, והיחסי שנפעל

המושג סובב ומסובב הוא מושג קדמוני, מהשפה הישנה של החכמים והחוקרים כאחד. זה לשון המקובלים, לשון הפילוסופים, לשון המדרשים – "אין לך כל עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה שמכה עליו ואומר לו גדל". והוא לשון פשוט – שמראה שיש דבר שפועל, ויש דבר שמקבל את הפעולה. יש דבר שמסובב, ויש דבר שמסתובב.

וכך גם בעולם המעשה. כששואלים אדם: מה גרם לזה? מה עומד מאחורי זה? – הרי זו שאלה על הסובב. מי עשה את המעשה? מה הוליד את התוצאה? ומאידך – כשרואים את התוצאה, את הנולד, את המושפע – זהו המסובב.

בימינו אולי מדברים בלשון אחרת – "סיבה ותוצאה", "מנגנון והשפעה", "גורם ותולדה", "מערכת ותוצאה" – אבל השורש אחד. תמיד יש דבר אחד שפועל, ודבר אחר שפועל עליו. ותמיד חוזרים לשאלה – מה הסובב? מה הוליד את זה?

אבל יותר מזה – הסובב אינו רק סיבה חיצונית. לפעמים זה כוח פנימי, כוח מקיף, כוח שאינו נראה. לפעמים דבר קורה – והאדם אינו יודע כלל מי עשה זאת, מה עורר זאת. ואז שואל את עצמו: מה הסובב את זה? לא תמיד התשובה תהיה ברורה. כי הסובב – הוא דבר עליון, דבר נעלם, דבר קבוע. והמסובב – הוא הנראה, הנפעל, המשתנה.

ובזה כבר נכנסנו ליסוד העמוק :הסובב – הוא הקבוע. המסובב – הוא היחסי.

הסובב הוא מה שעמד קודם. מה שגרם. מה שיצר. לפעמים הוא כוח גשמי, לפעמים רוחני, לפעמים רעיון, לפעמים רצון, לפעמים דרכו של עולם. אבל

הסובב – יש בו יציבות. הוא מה שמוליד. הוא מה שמעבר למקרה. והמסובב – הוא מה שנולד מזה. הוא התוצאה, הוא ההופעה, הוא המשתנה.

כך בלשון התורה: "ה' סובבני", "מסובב סיבות". וכך בלשון הראשונים: "הסיבה הראשונה", "העלול מהעילה", "המקבל מהמשפיע". וכל אלו – תרגום של אותו יסוד: יש קיום אמיתי, ויש תוצאה שמשתנה.

ובזה יש מקום להתבוננות פנימית מאוד: לפעמים אדם חושב שכל דבר שבא עליו – בא בלי סיבה. אבל אם שואל את עצמו: מה הסובב את חיי? מה פועל עלי? – אז מגלה שיש דברים קבועים שפועלים תמיד, רק שהוא אינו מכיר בהם. אולי הרגל ישן. אולי דיבור של הורים. אולי ברכה. אולי פחד ישן. ואלה הם הסובבים. הם פועלים עליו, אף אם הוא אינו רואה אותם. והחיים – הם המסובבים.

וכמו כן, יש דרגות בסובב:

–יש סובב פשוט: מעשה גורם למעשה.
–יש סובב נסתר: רעיון גורם לרגש, רגש לדיבור.
–יש סובב עליון: השגחה, מהלך של דורות, חכמה פנימית.
–ויש הסובב הכול: רצון ה', שהוא סיבת הסיבות ומסובב כל הסובבים.

ולכן כל דבר שבחיים – צריך לשאול עליו: מי הסובב, מי המסובב? האם אני רואה רק את התוצאה, או אני גם מבקש את השורש? האם אני רק חי את מה שקורה, או שאני מחפש את מה שגרם?

ומי שמבין כן – מתחיל לבנות קביעות בחייו. כי כל עוד אדם נע בתוך המסובבים – הוא נזרק, הוא סחוף, הוא משתנה. אבל אם הוא מחפש את הסובב – הוא מחפש קו, הוא מחפש מקור, הוא שואל: מה מוליד את החיים שלי? מה אני מחזיק שהוא קבוע, שגם אם המסובב משתנה – הוא אינו זז?

ובזה דרך האדם להיות בר־דעה. כי דעת – היא לראות את הסובב, לא רק את המסובב. והיא לדעת: כל דבר שמתגלה – יש לו שורש. כל דבר שנפעל – יש לו פועל. וכל דבר שאני רואה – יש לו מהלך שנקבע עוד קודם.

ולפיכך:

–הסובב הוא הקיום האמיתי, גם אם אינו נראה.
–המסובב – הוא הנראה, אך הוא חולף.
–הסובב – הוא כוח מקיף, הוא עילה, הוא שורש.
–המסובב – הוא פרט, הוא תגובה, הוא תוצאה.

וזה סדר התורה, וזה סדר החיים: לראות את המסובב – ולהכיר את הסובב. לראות את המשתנה – ולחפש את הקבוע. לעמוד במסובבים – אך להיאחז בסובב. ושם הקביעות.

פרק 70: משפיע ומקבל – הקבוע הנסתר והיחסי הפועל

בדרך כלל אומרים: המשפיע – הוא הקבוע. המקבל – הוא היחסי. כך הוא בלשון הפילוסופים, כך הוא בלשון הסוד. המשפיע נותן מכוחו, יש לו מעצמו. והמקבל – תלוי. המקבל משתנה לפי מה שקיבל. פעמים קיבל הרבה, פעמים מעט. פעמים מאור, פעמים מחושך. ואם כן – נראה בבירור שהמשפיע הוא העומד, הוא הקבוע, והמקבל – משתנה, יחסי, נפעל.

אבל כאן המקום להעמיד חידוש, חידוש שהוא מן הפנימיות, חידוש שבא מן ההרגש: האמת הפוכה. המקבל – הוא הקבוע. המשפיע – הוא התנועה.

המשפיע – הוא זה שבא והולך. פעם כאן, פעם שם. פעם כך, פעם אחרת. הוא מחפש כלים, מחפש הזדמנויות, מחפש מקום להופיע. הוא אור נייד.

הוא קול. הוא פעולה. אבל המקבל – הוא הכלי. הוא המקום. הוא המציאות העומדת שמקבלת בתוכה. הוא הנוקבא, הוא הקרקע, הוא העולם.

כל השפעה – אינה יכולה לבוא אלא למקום מוכן. אם אין כלי – אין השפעה. ואם הכלי קיים – ההשפעה תבוא אליו, אם מעט ואם הרבה. ואף אם לא בא המשפיע – הכלי נשאר קיים. מוכן. עומד. שותק. מחכה.

ניקח דוגמה מעולם אחר :**התלמיד והמורה.**

פעמים רבות נדמה שהמורה הוא הקבוע. הוא בעל הדעת, הוא הנותן. והתלמיד – משתנה. היום מבין, מחר לא. היום מקשיב, מחר מתרחק.

אבל באמת, מי שמבין בנפש – רואה הפוך.

התלמיד – הוא היושב. הוא זה שהמורה בא אליו. המורה צריך לפתח שפה, להסביר, להתאים עצמו, לעורר, להוליד. והתלמיד – הוא הכלי הפנימי, שיושב מקשיב, ואם ליבו פתוח – הרי הוא קבוע בעמדתו. לא רץ, לא שואל, רק מוכן. ואם מקבל – הרי זה בנפשו פנימה, כחותם בתוך לבו. וזה הקביעות האמיתית. מה שנקלט – אינו הולך עוד. אבל המשפיע – הרי הוא רק קול, והקול עובר, הקול נעלם.

ובמבט פנימי – אף השם "משפיע" מורה על תנועה. הוא פועל. הוא עושה. הוא משנה את עצמו כדי להשפיע. פעם באופן זה, פעם באופן אחר. לעומת זאת – "מקבל" – מורה על מציאות. היא עצם. היא ישות. יש לה כלי. יש לה מהות. ומכוחה – היא מקבלת.

וזה מתגלה גם בעולמות העליונים. הספירה הנקבית – מלכות – אינה פועלת. אבל היא מה שנשאר. היא המציאות הקבועה שמחזיקה את כל ההשפעות. כל שאר הספירות – פועלות. משתנות. מתהפכות. אבל המלכות – אין לה משל עצמה, אבל היא מקבלת הכל. ולכן היא עומדת. ועליה נאמר "אין לה מעצמה כלום", ובכל זאת היא מה שמוליד. כי כשהשפעה מסתלקת – מה שנשאר הוא המקבל.

וכן מצינו אצל החכמים: "תלמיד חכם – נקרא כך על שם שהוא תמיד תלמיד", הוא מקבל, ודווקא לכן – הוא חכם. כי החכמה שורה במקום שמקבל. ואם אינו מקבל – אינו יכול לעמוד.

ובזה מתגלה הסוד העמוק:

–המשפיע – הוא יחסי. הוא בא ונע. הוא שופע, הוא מתאמץ. הוא כוח של תנועה.
–המקבל – הוא הקבוע. הוא מוכן. הוא עולם בפני עצמו. הוא קרקע. הוא בית.

והראיה הגדולה לכך – שגם כשנעלם המשפיע – אם יש כלי נכון, ההשפעה תבוא. ואם אין כלי – לא יעזור כל שפע שבעולם. נמצא, שהמקבל הוא יסוד הקיום. המקבל הוא מי שמחזיק את המציאות. המשפיע – רק עובר בה.

ולכן בכל דבר שבעולם:

–ההשפעה – תלויה בפעולה, בכוונה, בשינוי.
–הקבלה – תלויה בישוב, בהכנה, בעמידה.

וכך גם הנפש: השכל רץ, מתרגש, מהרהר, פועל. אבל הלב – שוכן. הלב – קבוע. הלב – כלי של קבלה. ואם הוא פתוח – הרי הוא שורש כל העבודה.

והנה החידוש: לא תמיד המשפיע הוא הקבוע. לפעמים, המקבל הוא שנושא את העולם.

המשפיע – הוא הקבוע מצד **הכמות** .יש לו שפע, יש לו פעולה. הוא חוזר ונותן, חוזר ומשפיע, עוד פעם ועוד פעם. הוא נמדד לפי כמה נתן, כמה יצר, כמה הופיע. הקביעות שלו – היא קביעות של **רצף פעולה** .יש לו המשכיות, יש לו כוח, יש לו מהלך. הוא פועל מתוך סדר של זמן: זמן ההשפעה, זמן הגילוי, זמן הנתינה. הזמן – נע, עובר, ממשיך – וזה טבעו של המשפיע : **קבוע־נע**.

אבל המקבל – הוא הקבוע מצד **האיכות**. הוא אינו עוסק בכמה, אלא במה. כל דבר שהוא מקבל – מתקבע בו, נחקק בו, נבנה בתוכו. המקבל לא חוזר על פעולתו – אלא מחזיק אותה לעולם. הוא נושא את הדבר, הוא הופך להיות המקום שבו השפע נתגלה. לכן קביעותו – היא מצד **המהות**, מצד **הזהות**. הוא נעשה כלי – ובתוך הכלי הדבר נשמר, מתברר, נעמד.

וזה מביא אותנו להבחנה עמוקה נוספת:

– **המשפיע** – הוא כעין **זמן**. הוא עובר, הוא פועל, הוא משנה. הוא בא והולך. הוא סדר של הופעה. כמו זמן – שיש לו התחלה וסוף, ויש בו תנועה, גם כשחוזרת על עצמה.

– **המקבל** – הוא כעין **מקום**. הוא עומד. הוא מחזיק. הוא שותק. הוא נשאר גם כשאין תנועה. כמו אדמה שמחזיקה את הזרע. כמו בית שמכיל את ההתרחשות. המקום – הוא שקט, אבל בונה.

ולפיכך:

– **קביעות של משפיע** – היא קביעות של זמן, של חזרתיות, של עשייה.
– **קביעות של מקבל** – היא קביעות של מקום, של עצם, של נוכחות פנימית.

וזה פלא עמוק: מה שנראה נע – הוא דווקא פחות מחזיק. ומה שנראה שותק – הוא זה שמכיל את כל ההתרחשות.

ומי שמעמיק בזה – יודע שהעולם לא בנוי רק מן המשפיע. העולם קיים בזכות המקום. בזכות הכלים. בזכות מה שמוכן, נושא, עומד. המשפיע – רק בא. אבל אם אין לו לאן לבוא – אנה ילך?

וזו דרך ההבנה:

– המשפיע – זמן, תנועה, כמות.
– המקבל – מקום, עמידה, איכות.

והעולם כולו – מתקיים בשניהם. אבל כל עומק הקביעות – תלוי במי שנושא. לא במי שפועל.

נמשיל עוד משל שיבהיר את העיקרון כולו: אומן שעושה שולחן.

האומן – הוא המשפיע. יש לו כוח, יש לו ידע, יש לו כלי עבודה. הוא בא, מודד, מנסר, מחבר, משפצר, מלטש. הוא עוסק בתנועה, בפעולה, בבחירה. כל פעולתו – היא בזמן. היום כך, מחר אחרת. היום הוא יוצר שולחן, מחר ייצור ספסל. היום עושה בסגנון זה, מחר בסגנון אחר. הוא פועל, הוא משתנה, הוא נע.

אבל העץ – הוא המקבל. הוא המקום שבו מתבצעת כל הפעולה. אין לו תנועה. אין לו דיבור. אבל הוא מקבל. הוא סופג את הניסור, את השיוף, את הלכה, את הקו, את המידה. ולבסוף – הוא שנעשה שולחן. לא האומן נעשה שולחן – אלא הוא, העץ.

והשולחן – הוא **הקבוע**.
כי כאשר נגמרה פעולת האומן – הוא הולך, ממשיך הלאה. אבל הפעולה שלו – **נשארת בתוך השולחן**. השולחן ניצב, שותק, אך בו נקבעו כל מחשבות האומן, כל דיוקי מדותיו, כל יחסיו אל הכלי הזה. הפעולה שהייתה זמנית – נקבעה בדבר קבוע.

ולפי לשון הדקדוק – השולחן הוא **מתפעל**. הוא הפועל הסביל. הוא אינו עושה, אבל בו נעשית הפעולה. והוא מחזיק את הפעולה – גם כשהפועל כבר איננו.

ולפיכך:

–האומן – הוא המשפיע. הוא פועל, משתנה, נעלם.
–השולחן – הוא המקבל. הוא עומד, נושא, שומר.
–וביחס של קביעות – **המקבל הוא הקבוע**.
–המשפיע – רק הביא את הקיום אל המקבל.

ומכאן נבין גם לעולמות אחרים:

–החכמה – היא המשפיע. אבל הלב – הוא שמחזיק אותה.
–השמש – היא המאירה. אבל הארץ – היא שמחזיקה את החיים.
–הדיבור – הוא היוצא. אבל השומע – הוא הנושא.
–הרצון – הוא התנועה. אבל הכלי – הוא העמידה.

ואם כך הוא במלאכה גשמית, קל וחומר במלאכת הנפש. כל השפעה, כל דיבור, כל רעיון – אם אין לו עץ, אם אין לו כלי, אם אין לו מקבל – הולך הוא לאיבוד. אבל אם בא לכלי הנכון – הרי הוא נהפך לקיום.

וזה יסוד החידוש:

המשפיע – פועל בזמן.
המקבל – נושא במקום.

והקביעות – אינה נמדדת לפי העשייה, אלא לפי מה שנשאר. ולכן – **הקביעות שייכת למקבל**.

הרי כך ראינו גם בבריאה שבין איש ואשה: האיש יוצא. הולך לעבודה, לפרנסה, למפגש עם העולם. דרכו לצאת ולחזור. דרכו לפעול. תנועותיו מרובות. פעמים שהוא רגוע, פעמים שהוא נסער. יש בו תנועה של זמן.

אבל האשה – **קבועה** .היא בביתה. היא יושבת על מקומה, גם כשעולמות מתהפכים סביבה. היא אינה יוצאת לרוץ אחרי המציאות – המציאות באה אצלה. היא לא נצרכת לשנות עצמה בכל יום – היא **מהות** .היא מקום. היא כלי. היא עולם שלם, העומד בעולמו.

וכך הוא גם בגוף ממש. האיש פועל, האשה מקבלת. המקום שבו נוצר הולד – הוא גופה. והיא אינה יוצרת את הוולד מעצמה – אלא מקבלת בו את נקודת האיש, ומחזיקה אותה, ומפתחת אותה, ומגדלת אותה.

ואף על פי שכל שינויי החיים של הולד – עיבור, לידה, יניקה – כולם נעשים בגופה של האשה, בכל זאת – **השינויים אינם שלה**. הם שינויים של הוולד, שהוא **מן האיש**, מן הזכר. הוולד אינו נברא ממנה, אלא עובר דרכה. האשה רק מקבלת, מגדלת, נושאת.

ואם כן – **גם כאן הקביעות היא באשה**. היא נשארת. היא אינה פועלת – היא מחזיקה. היא מתאימה את עצמה לאיש, לילד, לעולם – אבל אינה נובעת מהם. שורשה עומד. פנימיותה אחת.

והוולד עצמו – כולו שינוי. הוא נברא ונעשה, משתנה מיום ליום. אך השורש שלו – הוא מהאיש. והאשה – עיקרה שהיא **מקום לחיים**. וכל השינויים שחלים בה – אינם שינויים שלה, אלא **מה שהיא נושאת**.

נמצא:

– האיש – הוא התנועה. הוא המשפיע. הוא זמן.
– האשה – היא הקיום. היא המקבל. היא מקום.

ולכן אמרו חכמים: *אשה – עקרת הבית*. לא משום שהיא עוסקת בדברים קטנים, אלא מפני שהיא **עיקר** הבית שלה, לא מפני הבעלות, אלא מפני שהיא **הקביעות**. האיש בא והולך, היא עומדת.

וכשתבין זאת – תבין שכל הבריאה סובבת כך:

– האיש – משנה.
– האשה – מחזיקה.
– האיש – מדבר.
– האשה – שומרת.
– האיש – זורע.
– האשה – מצמיחה.

והקביעות – איננה בזה שפועל, אלא בזה שמכיל.
ומי שמכיל – הוא המקום. הוא הנוקבא. הוא העולם.

פרק 71: דיבור ומעשה – היחסי שבפה, והקבוע שביד

הדיבור – קל, נושם, עובר, נשמע ונעלם. והמעשה – קיים, עומד, נוגע, משאיר רושם בעולם. כל דיבור, מיד כשיצא, כבר איננו. אפילו אם חוזר עליו – הרי בכל פעם הוא אחר, תלוי בזמן, תלוי במצב, תלוי ברגש. הפה אומר, אבל לא מחזיק. הקול יוצא – ואיננו. ואילו מעשה, גם כשנעשה פעם אחת – הוא נשאר. הנר שהודלק – מאיר. השולחן שנעשה – עומד. האבן שהוזזה – במקומה החדש תישאר. המטבע שניתן – כבר איננו אצלך, אבל הפעולה שלו נמשכת, והמעשה התקיים.

המעשה – אינו רק תנועה. הוא איננו סתם "פעולה" בלבד. פעולה היא דבר שאין בו ממש, דבר החולף מיד לאחר שנעשה. כח – אינו דבר נמדד, כי אם תנועה מופשטת. אבל כשנעשה המעשה, נכנס הכח הזה לתוך חפץ, לתוך דבר גשמי, לתוך ממשות. והממשות הזו – היא הקביעות. כי מה שקובע בעולם – הוא לא מה שנאמר, אלא מה שנעשה. לא מה שחשב, לא מה שהרגיש, לא מה שהבטיח – אלא מה שהניח, מה שבנה, מה ששינה. המעשה הוא המקום שבו האדם משאיר את רושמו. וכל עוד לא נעשה – כל מחשבה, כל דיבור, כל תוכן – הם רק תנועה ריקה. אבל כשפועל – חקק.

ואף אם הפעולה עצמה חלפה – הרי הדבר שפעל בו נשאר. המתפעל – נשאר. המבנה, המעשה, הכלי, הנר, הספר, הדלת, המילה הכתובה, השטר – כל אלו קיימים. ואילו הדיבור – אין בו מדד אמיתי. אדם יכול לומר מילה אחת – ופירושיה רבים. יכול לשוב ולדבר – ואין דבריו עומדים. גם כשהוא מדבר אמת – היא תלויה בשומע, תלויה בזכרון, תלויה בפירוש. ודיבור שנעשה קבוע – כגון נדר או שבועה – הרי זה לא מצד הדיבור, אלא מצד מה שחלה בו. חלות – היא כעין מעשה. ומה שנעשה בנדר – אין זה קול בלבד, אלא דין, שינוי מציאות, התהוות של דבר. ולפיכך אין זה סתם דיבור, אלא מעשה של קביעה.

וזה יסוד פשוט: המעשה – הוא שנכנס לחפץ. הדיבור – אינו נתפס. המעשה – ניכר לאחר שנים. הדיבור – אינו אלא הד. ולפיכך כל בניין, כל מצוה, כל פעולה של תורה – מחייבת מעשה. הדיבור בלי מעשה – הוא רצון. אבל המעשה – הוא עולם. ומי שיודע זאת – לא נבהל מרעש, ולא מתפעל ממילים. שואל רק: מה נעשה? מה הונח? מה השתנה? ומה נשאר?

וזה האדם: לא מה שאמר – אלא מה שעשה. ושם הקביעות.

פרק 72: שכל ורגש – הקביעות שבשכל, והיחסיות שברגש

השכל – עומד. הרגש – זורם. השכל – בונה מבנה, הרגש – פועל בפנים. השכל – רואה את העולם מבחוץ, הרגש – חש אותו מבפנים. השכל – מחפש את האמת, הרגש – מחפש את החיות. ומזה לבד כבר ניכר: השכל הוא הקבוע, והרגש הוא המשתנה. השכל מחפש את הדבר כשהוא לעצמו, בלי קשר אלי. הרגש – כל עניינו הוא הקשר אלי, איך אני מרגיש את הדבר, איך הוא נוגע בי. השכל יכול להבין גם דבר שאין לו שייכות, אין בו חמימות. הרגש – אינו מרגיש אלא מה שנמצא בו עתה, או מושך אליו.

כשהאדם מתבונן בשכלו – הוא יכול לראות דבר אחד כך ודבר אחר בהיפוכו, לפי ראות העין ולפי הבנין של ההבנה. אבל כשהאדם מרגיש – אין הוא רואה אלא מה שהוא בו עתה. ומה שנרגש – זה מה שנמצא. ואם כן, ברור שאין הרגש עומד, אלא משתנה תמיד. יום אחד אוהב, ויום אחד שונא. יום אחד בוכה, ויום אחד שמח. יום אחד נבהל מכל דבר, ויום אחד בטוח בעצמו. הכל לפי השעה, לפי המקום, לפי המצב.

והשכל? אם הוא בנוי נכון – הרי אינו משתנה. מה שהבין היום – יבין גם מחר. ואם ישתנה – הרי זה מפני שראה דבר נוסף, שמצא תיקון או טעות, אבל לא מפני שבכה או שמח. ואפילו כשפורצים רגשות בלב – השכל יכול

לומר: אמת היא כך וכך, ולא כן הדרך. ומי שאין שכלו חזק – הרי רגשותיו מנהלים אותו, והוא נע פעם לכאן ופעם לשם. אבל מי ששכלו איתן – יודע לעמוד גם כשנפשו גועשת. וזוהי הקביעות שבשכל – שאינו תלוי במצב ובתנודות הזמן.

נמצא שהרגש כולו תלוי בזמן. כל רגש הוא ענין של שעה, ואפילו של רגע. ואם תשאל אדם מה הרגיש אתמול – לא ידע. ואם תזכיר לו – יאמר: כך הרגשתי אז, אבל עכשיו איני מרגיש כן. אבל אם תשאל מה ידע, מה הסיק, מה קלט – יוכל להשיב גם לאחר שנים, אם נרשם השכל בו היטב. כי השכל שייך לבניין, והרגש שייך לתנועה. השכל הוא כמו אבן, יציב, חצוב. הרגש – כמו מים, זורמים, חיים, משתנים.

ואף על פי כן – אין הכוונה לבטל את הרגש. לא כל הקבוע הוא שלם, ולא כל המשתנה הוא ריק. השכל בונה – והרגש מחיה. השכל קובע דרך – והרגש נותן טעם. ואם תחיה רק עם שכל – תהיה ככלי מתכת. ואם תחיה רק עם רגש – תהיה כענן פורח. אבל אם תדע שהשכל הוא הקו, והרגש הוא הגוון – תדע למקם כל אחד במקומו.

ועם כל זאת, צריך לדעת: לפעמים גם ריבוי שכל, ריבוי בירור, ריבוי אמת – גם הוא אינו טוב. לפעמים השכל נעשה עכבת החיים. חושב יותר מדי, שוקל כל דבר עד תומו, ואינו נותן לאדם פשוט לחיות. ולפעמים הדרך האמיתית היא ללכת עם ההרגש – גם אם על פי שכל נראה כלא מדויק. לפעמים זה מה שנראה כשקר – אבל זו גופא היא האמת של חייו, של מקומו, של הזמן. וגם זו אמת. ואמרו חכמים: לעולם יהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. שלא יהא שכלו לעצמו, עומד על ההר, אלא יתערב – ידע לשמוע, ידע לחיות עם מה שיש. כי רוב העולם חי עם רגש. לא מן הדעת באים החיים, אלא מן החיות. והרבה פעמים – שם נמצא האדם באמת.

וסוד גדול יש כאן: אין די באמת של שכל, צריך גם אמת של חיים. ואם הרגש הוא הכלי שבו באה אותה אמת לפועל – אז גם הוא, אף שהוא משתנה, אף שהוא יחסי – עומד באמת. וכשהרגש יושב על גבי השכל, כשהלב שוכן על גבי הבניין – אז גם הרגש נעשה קבוע. כי איננו רק צעקה, אלא שירה.

וזו הדרך: שהרגש ילך אחר השכל, לא השכל אחר הרגש. שהלב ילך אחרי הראש, לא הראש אחרי הלב. וכך הנפש נמשכת אחרי יסוד קבוע – ואז כל חייה מוצאים להם מקום אחד, פשוט, יציב, ומלא רגש של חיים.

פרק 73: זכר ונקיבה – הקבוע שבנקיבה, והיחסי שבזכר

אין שניים בעולם שהם כה שווים וכה שונים, כזכר ונקיבה. כביכול באו יחד, ועם זאת – כל אחד מהם פונה לכיוון אחר. ודווקא בהבחנה הזו, בין קביעות ליחסיות, מתגלה חילוק עיקרי ועמוק.

הזכר – נע, יוזם, יוצא. הנקיבה – עומדת, מקבלת, שומרת. הזכר נמדד לפי פעולתו, לפי מה שהוא עושה. הנקיבה – לפי מה שהיא מכילה, לפי מה שהיא נעשית. הזכר יוצא לעולם – אל העבודה, אל הדיבור, אל המלחמה. הנקיבה – יושבת בתוך הבית, ועצם ישיבתה היא מציאות. והוא פלא: דוקא משום שאינה משתנה, אינה זזה, אינה פועלת – לכן היא הקיום.

הזכר הוא רגע, והנקיבה – עולם. הזכר הוא שידור, והנקיבה – קליטה. הזכר הוא חץ, והנקיבה היא שדה. ובשפה המדויקת של חכמים – האשה קרקע עולם. ומה היא קרקע? היא החפצא. החפץ הקיים. מה שמקבל את כל השינויים, ונשאר. לא היא משתנית – אלא העולם משתנה סביבה. לא היא פועלת – אלא היא סופגת לתוכה את כל הפעולות. גם כשבאה ברכה – היא הברכה של בעלה. גם כשנולד ילד – הזרע ממנו, ההתהוות ממנה, אבל

המהות – חותם האב. הנקיבה מגדלת, מכילה, שומרת, מלבישה – אבל לא היא פועלת את הפועל. היא קבועה, הבעל משתנה.

וזה יסוד עמוק: כשהאיש פועל – הוא עושה. וכשהאשה פועלת – היא שומרת את מה שהוא עשה. התשמיש נעשה במיטת האשה, האיש בא אליה – לא היא אליו. והולדות – אף שגדלים ברחמה, נולדים ממנו. והיא מגדלתם, היא חיה איתם, היא משתנה בעבורם – אבל הם בניו. כי כך היא מקומה – שהיא נשארת, והכל נע סביבה.

ובפנימיות: הזכר נוטה לזמן, הנקיבה נוטה למקום. האיש – חי לפי שעות, לפי ימים, לפי מחזורים. האשה – לפי בית, לפי גוף, לפי הריון, לידה, חלב. האיש משתנה עם השנים – האשה נראית כאילו משתנה, אבל השינוי איננו בה, אלא במה שנעשה בה. ואפילו לעניין הגלגולים – כתוב בספרי המקובלים, שהאיש יורד בגלגול, והאשה אינה יורדת. כי שינוי – שייך לו. קביעות – שייכת לה.

ועל פי זה נראה ברור: הזכר – הוא יחסי. כל עניינו – פעולה, שינוי, שליחות. הנקיבה – היא קבוע. היא הכלי, היא המקום, היא החפץ שמכיל. אף כשנראית כמתפעלת – אין זה שינוי בה, אלא שינוי במה שניתן בה. וכשהדברים חוזרים למקומם – היא נשארת, והוא עובר.

וכל עוד האיש רץ ועוסק – הוא כציפור. אבל אין הציפור חיה בלי קן. והקן – הוא היא. הקן אינו רודף, אינו מחפש – רק עומד. רק מקבל. והעולם עומד עליו.

וזה החילוק העמוק: יש שיראו את האיש כמשפיע, ולכן כקבוע. אבל באמת, בעומק – דוקא מה שנשאר אחרי ההשפעה, הוא הקבוע. ומה שנעשה ונגמר – הוא עבר, הוא חלף. והאשה – היא המקבל. ולכן – היא הקיום.

פרק 74: חורף וקיץ, מנעל וסנדל – הקביעות שבסגירה, והיחסיות שבפתיחה

העולם נברא בשתי עונות – עונה של קיץ, ועונה של חורף. שתי תקופות, שתי הנהגות. הקיץ – פתוח. החורף – סגור. הקיץ הוא זמן של אור, של חום, של תנועה, של גילוי. החורף – זמן של צמצום, של קור, של איסוף, של כיסוי. והחילוק שביניהם – חילוק של קביעות ויחסיות.

בימות הקיץ – האור גדול, השמש זורחת זמן רב, הגוף נפתח, העולם מתמלא בתנועה. האדם יוצא מביתו, יוצא מעצמו, נושם אוויר, נפגש עם דברים. הכל נפתח – גם הלב, גם הבגדים, גם ההרגש. הלבוש נעשה קל, הרגליים מתגלות, הנשימה רחבה. זהו זמן של פתיחה – פתיחה אל החוץ, פתיחה אל החיים. אבל כל פתיחה – פירושה חוסר גבול. וכשאין גבול – יש הרבה חום, הרבה תנועה, אבל אין קביעות.

ובימות החורף – הכל משתנה. השמש קצרה, האור חלש, הקור נכנס. והאדם נכנס לביתו, עוטף את עצמו, סוגר את החלונות, סוגר את הדלתות. העולם כולו נעטף. העצים עומדים בלי פרחים, השדות נחים, החיות מתחבאות. ואין זה רק שינוי חיצוני – זה שינוי פנימי. החורף הוא זמן של סגירה – סגירת הנפש, סגירת הגוף, סגירת הבית. כל דבר מצטמצם אל תוך מקומו. ומה שנסגר – קיים. כי אינו תלוי במה שבחוץ.

ולכן, דווקא בימות החורף – הולכים עם מנעל. מנעל סגור. הוא עוטף את הרגל מכל צד, אינו נותן לרוח לחדור, שומר על החום שבפנים. אין בו פתיחה – יש בו שמירה. כי בימות החורף – אין אפשרות להשאיר פתח. כל פתח הוא סכנה. הרגל, שהיא קצה האדם, קרובה לקרקע, נוגעת תמיד בעולם – היא צריכה שמירה גדולה. כי הקור עולה מן הארץ. והמנעל הוא הצורך – מפני שהעונה סגורה.

אבל בימות הקיץ – הולכים עם סנדל. הסנדל פתוח, הוא מניח לאוויר לעבור, הוא חושף את הרגל, אינו עוטף מכל צד. ואין זה רק שינוי בבגד – זה שינוי בגישה. כי בקיץ – אין צורך בסגירה. הרגל פוגשת את העולם, ואין פחד. החום אינו פוגע, אלא פותח. העולם עצמו פתוח – וגם האדם הולך פתוח.

והרי לפנינו: החורף הוא הקבוע, כי הוא סגור. הסגירה – היא קיום. הסגירה – היא מסגרת. הסגירה – היא גבול. וכל מה שיש לו גבול – יש לו קיום. אבל הקיץ – הוא היחסי. הפתוח – יפה, נעים, מתפשט, אבל גם חולף, משתנה, נע לפי מצב הרוח. וכשם שהעולם פתוח – כך גם האדם משתנה. אינו יודע מה ירגיש, אינו יודע מה יחשוב. הכל פתוח, הכל רך, הכל ביחס.

וזה יסוד גדול: מה שפתוח – תלוי בזמן. מה שסגור – עומד. מה שגלוי – יפה לעין, נעים לחושים – אבל אינו מתקיים. ומה שנסגר – אף שאינו ניכר, אינו מושך – הוא מחזיק. הסנדל יפה – אבל המנעל שומר. הקיץ שמח – אבל החורף בונה.

ואם תשאל: אם כן למה לנו קיץ? למה לנו סנדל? התשובה פשוטה: כי צריך את שניהם. אבל אם שואלים מהו הקבוע ומהו היחסי – אז הפתוח יחסי, והסגור קבוע. הקיץ הוא זמן של מעבר – והחורף הוא זמן של קיום. הסנדל שייך להתפשטות – והמנעל שייך לעמידה. וכך גם בנפש: יש זמנים לפתוח, ויש זמנים לסגור. יש שעות לסנדל – ויש שעות לנעול נעליים. והעיקר – לדעת מתי.

פרק 75: דרשה נגד ספר – הקביעות שבכתב, והיחסיות שבדיבור

הספר עומד. הדרשה – זורמת. הספר כתוב, מדויק, מתוקן. הדרשה נאמרת, לשעה, לפי הקהל, לפי המקום. הספר הוא דבר שנעשה ונשלם. הדרשה –

דבר שנאמר כעת, מתוך הלב, מתוך המציאות. הספר – קבוע. הדרשה – יחסית.

כשאדם כותב ספר, הוא עמל עליו זמן רב. מחבר, עורך, מוחק, חוזר, שוקל, בודק. כל מילה נשקלת, כל משפט נמדד. ורק לאחר שהוא שלם, ניתן להניחו על השולחן. ואחר כך, הספר עומד. אינו משתנה. מה שכתוב – כתוב. גם אחרי עשר שנים, גם אחרי מאה. וזהו קיום. וזהו קבע.

אבל הדרשה – נאמרת לפי השעה. אפילו אם הדרשן למד והכין – כשעולה על הדוכן, הוא פותח את פיו לפי מה שהוא מרגיש עתה. לפי מה שרואה בקהל ,לפי מה שמתרחש באותו יום. וכל הדרשה – אפילו אם נכתבה לפניה – משתנה לפי הלב. וזהו יופי הדרשה, וגם חולשתה. היא מתרגשת – אבל גם מתפוגגת. היא נוגעת – אבל אינה נשארת. מה שנאמר בה – נעלם מיד עם גמר הדיבור. ואף אם נרשמה – אין היא הדרשה. כי הדרשה היא חיות, והחיות עברה.

הספר – אפשר לשוב אליו שוב ושוב. לקרוא בו, לעיין בו, לסמן בו, להעבירו מדור לדור. הדרשה – אפשר רק לזכור. ואם לא זכר – כאילו לא היתה. וכמה דרשות נאמרו בעולם – ונשכחו. וכמה ספרים נכתבו – ונשארו.

ומצד זה, ברור הוא: הספר – הוא הקבוע. הדרשה – היחסית. הספר אינו תלוי בשום אדם. הדרשה – תלויה בדרשן, ובשומעים, ובשעה. הדרשה – נאה, חמה, חיה. הספר – פשוט, יבש, עומד. אבל מה שעומד – קיים. ומה שחי – מת. וכך הוא בעולם.

ומכל מקום – גם הדרשה נחוצה. כי בלי דרשה – אין חיים לספר. והספר לבדו – אינו מחיה. צריך דרשה שתפתחו, שתכניס לתוכו רגש, שתעורר את הנשמה לקראתו. כמו לב וחכם – הספר הוא המוח, והדרשה היא הרגש. אבל אם שואלים: מהו קבוע ומהו יחסי – הרי הספר קבוע, והדרשה יחסית.

ולכן, מי שרוצה לקיים דבר לאורך ימים – כותבו. ומי שרוצה לחיותו ברגעים – יאמרו. וכל אחד – לפי מקומו. אבל הסדר לעולם כך: תחילה הדרשה, ואחר כך הספר. וכשתהיה הדרשה ראויה – תהפוך לספר. אבל כשהספר נכתב – שוב אינו זקוק לדרשה שתעמוד איתו. הוא עומד מעצמו.

פרק 76: חזקה נגד התחדשות – הקביעות שבחזקה, והיחסיות שבשינוי

החזקה – פירושה קביעות. מה שהוחזק, מה שהוחזק במקומו, במעמדו, בדינו – הריהו עומד. אין מזיזים אותו אלא אם כן נודע ודאי. ואין ודאי אלא במעשה גמור. וכל זמן שלא נעשה דבר ברור, עומד הדבר בחזקתו.

והנה, כמה סוגי חזקות יש, וכולן נטייתן לצד הקבע:

–חזקה דממונא: כל זמן שאין לאדם ראיה ברורה להוציא ממון – הממון נשאר ביד מי שהיה בו מתחילה. "המוציא מחברו – עליו הראיה". זהו קביעות הבעלות. כי אם תאמר שדי בטענה כדי לשנות, שוב אין דבר קיים. העולם עומד על החזקה.

–חזקה דגוף: כל זמן שאין ידיעה שנולד בו שינוי – הרי אנו אומרים שלא נשתנה. וכמו 'בחזקת בריא עומד' או 'לא נולדה בו מום'. הגוף נשאר במה שהיה, עד שייוודע אחרת.

–חזקה דבתים: אם אדם דר בבית שלוש שנים ואין מערער, זהו חזקה. כי הזמן מקבע. גם אם לא היו ראיות – הזמן עושה את שלו.

–חזקת איסור: כל מה שהיה אסור – נשאר אסור. אין אומרים שמא הותר, אלא אם כן נתברר.

–חזקת טהרה, חזקת כשרות, חזקת שֵׁם – כל אלו דברים העומדים על מקומם, עד שתהא ראיה לסתור.

וכל זה מלמד על יסוד עמוק: החזקה היא הקיום. היא אינה תנועה – היא עמידה. היא אינה ראיה חדשה – אלא המשכת העבר. וכשאין בידינו דבר ברור, ואין ודאות – אין לנו אלא לחזור למה שהיה. כי מה שהיה – הוא הידוע .ומה שמתחדש – עדיין לא נודע.

ומנגד, ההתחדשות – כל עניינה שינוי. דבר שלא היה – ונעשה. זה כוח הזמן. זה כוח ההווה. זה כוח החיים. אמנם הוא יפה, אמנם הוא מחיה – אבל איננו קבוע. כי כל מה שמתחדש – עדיין אינו ברור. עדיין אין לו עמידה. ומה שאין לו עמידה – אי אפשר להעמיד עליו את ההכרעה.

וכך בכל החיים: אדם עומד – על מה שהיה. כל מה שעשה, כל מה שקנה, כל מה שבנה – עומד עמו. ואם נשתנה דבר – צריך בירור. ובלי בירור – אין שינוי. וכשאדם חי בלי חזקה – הרי הוא מתנודד. לא יודע מה הוא, לא יודע מה מקומו. כל שעה משתנה, כל שעה נע. אבל כשיש לו חזקה – יש לו קרקע לעמוד עליה.

ולכן אמרו חכמים: חזקה – היא הקבוע. היא הצד שכנגדה נבחן כל שינוי. וכל זמן שאין שינוי ברור – עומד הקיים על תלו. ומעתה, כל התחדשות צריכה ביאור. כל שינוי צריך הכרה. כי לא ההווה הוא היסוד, אלא העבר.

אמנם צריך גם חידוש. כי בלי שינוי – אין צמיחה. אבל כל שינוי – אינו מוחק את מה שהיה. אלא בא עליו. ורק כשהשינוי גובר בכוחו, ומוכר, וברור, ומתקבל – אזי מחליף את הקודם. אבל בינתיים, עד אז – עומד האדם עם חזקתו. כי הקיום – איננו החידוש. הקיום – הוא מה שנשאר גם אחרי החידוש.

ועל כן, בכל מקום: חזקה – קבוע. חידוש – יחסי. הקבוע – עומד. היחסי – עובר. החזקה – היא עצם החיים, שממשיכים מה שהיו. והחידוש – הוא רוח, הוא טעם, הוא תנועה. אבל העולם עומד – על מה שמחזיק בו.

פרק 77: אובייקטיבי וסובייקטיבי – הקביעות שבחוץ, והיחסיות שבפנים

האדם עומד בין שני עולמות. יש עולם חיצוני – מה שנמצא מחוץ לו, העולם כפי שהוא. ויש עולם פנימי – מה שהוא מרגיש, מה שהוא תופס, מה שנראה לו. שני העולמות שזורים זה בזה, וכל חוויית חיים נובעת מהמפגש שביניהם. בלשון בני אדם: יש אובייקטיבי – ויש סובייקטיבי.

האובייקטיבי – הוא החוצה. מה שמונח בעולם בעצמו. מה שנראה לכולם. מה שאינו תלוי במתבונן. דהיינו, אם ישנה אבן על הארץ – הרי היא שם. בין שיבוא אדם ויראנה, בין שלא יכיר בה כלל. העולם – קיים. המציאות – עומדת. והעובדות אינן משתנות לפי הדעה או הרגש.

אבל הסובייקטיבי – הוא פנימה. מה שאני מרגיש. מה שאני סבור. מה שנדמה לי. ואם אדם עייף – כל העולם נדמה לו עייף. ואם שמח – גם היום נראה לו מואר. ומצד זה, אין שום דבר בעולם שהוא ברור לגמרי. כי כל ראייה – מעורבת. כל הבנה – תלויה בכלי. וכל כלי – נוטה לפי מה שהוא.

וזה עצמו עומק ההבדל: האובייקטיבי – הוא הקבוע. כי עומד הוא גם בלא שיבוא אדם. הוא נמצא גם בלי שירגישו בו. ואפילו אם כל העולם יכחישנו – הוא נשאר. כמו הלכה קבועה. כמו אמת יציבה. כמו דבר מה שמחוץ לאדם – ואינו משתנה עמו.
והסובייקטיבי – הוא היחסי. כי כולו נמדד לפי מי שחווה אותו. אפילו דבר שהוא – אם האדם חשבו לא־הגון, או יפה, או נעים – כך הוא בעיניו. וזהו כוח הרגש, וכוח האדם. אבל בזה גופא – טמון היחס.

ואם תרצה להבין היטב: האובייקטיבי הוא דבר עומד. הסובייקטיבי – תנועה. האובייקטיבי – ניתן לכתוב בספר. הסובייקטיבי – אי אפשר לכתוב, רק לספר. האובייקטיבי – ניתן להנחיל. הסובייקטיבי – רק לחוות. והקיום שבעולם – נבנה מן הראשון. והחיים – מתוך השני.

וכך העולם מתנהל: בית נבנה לפי מדידה. זו קביעות. אבל אם יהיה נאה או לא – זהו תלוי עין הרואה. זה יחסי. תבשיל מתבשל לפי זמן ומידה – אבל אם טעים או לא – זה לפי כלים, לפי נפש, לפי שעה.

אדם צריך לדעת לחיות עם שניהם. לדעת להכיר את המציאות כמו שהיא – ולא להיות נע ונד לפי רוחות רגש. ומאידך – לא להיות קפוא, לא להיות סגור, לא לאבד את ההרגש. אבל כשבאים להכריע, להכיר, לבנות דבר – חייבים לעמוד על הקרקע. הקרקע היא האובייקטיבי. כי שם הקביעות.

ולפיכך: הסובייקטיבי – חשוב, מעורר, חי – אבל משתנה. קם עם האדם ונופל עמו. האובייקטיבי – אולי יבש, אולי קשה – אבל קיים. ואנו, בתור בני אדם, חיים מן ההרגש – אבל צריכים לעמוד על הקו. והקו – הוא קבוע.

שער שמיני: קבוע ויחסי בתורה הקדושה

פרק 78: ההר והענן – יסוד הקבוע והיחסי

ההר עומד.
הענן עובר.

פשוט. אבל עמוק.
ההר מחזיק את המקום.
הענן מחזיק את התנועה.

ההר – מחובר לקרקע, שוקע עמוק בשורשים של האדמה.
הענן – תלוי באויר, תלוי ברוח, תלוי במים.
ההר – אי אפשר להזיזו.
הענן – לא שייך לעכבו.

•

וכך הקב"ה בחר להעמיד לנו את מתן תורה – על הר.
על הר סיני.
ואף על פי שכל המעמד היה מלא קול ורעם וערפל וענן, סוף סוף – הכל היה מסביב להר.
ולא ניתנה התורה עד שלא עמדו "בתחתית ההר."
כי מה שהוא קבוע, מה שהוא שורשי, מה שהוא מחזיק את כל שאר הדברים – הוא הנקודה שבה ניתנת תורה.

ולא עוד, אלא שגם אחר מתן תורה – לא נשאר הענן, ולא נשאר הקול, ולא נשאר האש, ולא נשאר הרעם.
אבל ההר – נשאר עומד עד היום הזה.

וכל הר שרואים בארץ, כל הר שבעולם, הוא תמונה חיה של מה שקבוע באמת.

•

אבל בלי הענן – אי אפשר לראות.
בלי הענן – אין רוח.
אין תחושה.
אין תנועה.

הרי גם משה רבינו – עלה אל תוך הענן.
ואי אפשר היה לקבל את הלוחות בלי הענן, בלי הסתר, בלי מיסוך.
כי הענן נותן לאדם להכנס.
הענן נותן מקום לנשמה.
הענן הוא כח היחסיות, שהוא הפתח לכל התקרבות.

•

כך גם בחיים.
כל אדם צריך שיהיה לו הר.
מקום עומד.
נקודת קביעות.
שולחן. גמרא. הלכה. זמן קימה. סדר.
בלעדיהם – אין לו בסיס. אין לו על מה לבנות.

אבל בלי הענן – הוא יישאר אטום. יבש. תקוע.
הוא לא ירגיש. לא יזוז.
הוא לא יפנים.

•

וזה היסוד:
ההר – הוא הקביעות.
הענן – הוא היחסיות.
והעולם בנוי מהם.
וכל מי שרוצה לחיות חיים שלמים – צריך את שניהם.

ובזה נמשיך בעזרת ה' לפרקים נוספים:
–שבת ומעשה
–זמן קבוע וזמן משתנה
–מקום של קביעות ומקום של תזוזה
–דיבור שהוא קבוע, ודיבור שהוא משתנה לפי השומע
–חפצים קבועים, וכלים שמשתנים
–בנין ואהל
–שם עצמי ושם מושאל
–ועוד.

כל פרק יעמוד לבדו – אבל כל הספר יבנה תמונה אחת.
תמונה של חיים.
של תורת חיים.
תורה שיש בה גם הר – וגם ענן.

פרק 78: תורה שבכתב ותורה שבעל־פה – קבוע ויחסי

התורה עצמה מלמדת אותנו את סוד הקבוע והיחסי. יש בה שני פנים, והם שני חלקים ממשיים שנמסרו בסיני: תורה שבכתב, ותורה שבעל־פה. האחת קבועה, והשנייה יחסית.

תורה שבכתב – ניתנה באותיות מדויקות, בלא להוסיף ובלא לגרוע. כל תג, כל תיבה, כל סדר – הוא מן השמים. התורה הזאת, היא יצוקה באש שחורה

על גבי אש לבנה. פסוקיה אינם משתנים, ואסור להכניס לתוכה פירוש שאינו מכוון. החכמה שבה טמונה בעצם היותה קבועה, בעצם זה שכל הדורות כולן קוראים את אותם פסוקים, עם אותה חלוקה לפרשיות, וטעמי הקריאה, וכלי הסופרים – קבועים הם. יש בה תוקף נצחי, לא רק במובנה האלוקי, אלא גם בעצם חוויית הלימוד: *כמו שהיא*, בלי שינוי. הלומד בה ניגש באימה, בעמל, בדקדוק.

לעומתה, תורה שבעל־פה היא רשות הרבים. היא מרחב דינאמי, שיחה מתמשכת, רצוא ושוב של דורות. אין היא כתובה בכתב קדוש, אלא מדוברת ומועברת, מסורה ומפורשת, נידונה ונשקלת, עד שנכתבה בגמרא ובספרים. החכמה שבה היא ביכולת לפתח, להסביר, לחלוק, להוסיף, להביא דבר מתוך דבר. תורה זו היא יחסית, לא במובן של ספק, אלא במובן של תנועה. היא ניתנת *לכל אחד*, ומתחלקת לפי הכלים, לפי הדור, לפי ההקשר. היא חיה לפי המקום והזמן.

ובכל זאת, גם תורה שבעל־פה נעשית לפעמים קבועה. כי מאז שנחתמה המשנה, נסגרו כמה שערים. ומאז שנכתבה הגמרא, ונסמך עליה השולחן ערוך, התהוותה גם תורה שבעל־פה כתורה שבכתב. ספרי חז"ל, אף על פי שבעצם הם מן המסירה החיים, בכל זאת אין לנו רשות לשנות בהם דבר. מפני שאין לנו סנהדרין, ואין בידינו אלא מה שפסקו חכמים. אף דברי ראשונים – נמסרים ביראה, מתוך עיון מדויק. ורק באחרונים, ואחרוני האחרונים, נפתח שוב שער היחסיות, כל אחד לפי השיעור שהוא מקבל, ולפי ההבנה שהוא מבין.

וזה ניכר בכל ספר. קח כל ספר שיהיה – גמרא, הלכה, מוסר, חסידות, הגות – ותראה איך יש מי שלומד אותו כתורה שבכתב, ויש שלומד אותו כתורה שבעל־פה. אחד מדקדק בכל מילה, כאילו הספר קדוש מעיקרו, ירא להוסיף פירוש חדש, וקורא את המילים כמו סופר סת"ם. והשני – לומד ומפרש, מרגיש חופש לחדש, להרחיב, להלביש, ולגלות שדרים נסתרים. ויש בזה

גישה אחרת, לא רק בשכל אלא בלב. הראשון מרגיש שהספר בא מלמעלה, והשני מרגיש שהספר נכנס לתוכו.

וזהו עומק ההבחנה בין קבוע ליחסי: כמה יראה יש לאדם אל הדבר. כי יראה מכניסה קביעות – מה שנמסר בקדושה, מקבל אצלו תוקף נצחי. ומה שאינו ירא ממנו, פתוח לפירוש, לשיחה, לתנועה. וכך כל דבר תלוי, לא רק מצד אמיתת המקור, אלא גם מצד גישת הלומד: האם הוא שומע דבר ה', או שהוא שומע מקום שבו יכול לדבר בעצמו.

ועל כן, הקבוע והיחסי בתורה אינם רק מבנה חיצוני – אלא שייכים ליחס של האדם אל הקודש. מי שלומד את דבר ה' – עומד ביראה ומוסר את נפשו לקביעות. ומי שמרגיש שהתורה ניתנה לו – פותח את פיו ואומר, מדבר, ממשיך אור חדש. וכשיש חיבור נכון – שני הדברים מתאחדים. תורה שבעל־פה מקבלת את קדושת הכתב, ותורה שבכתב מקבלת את הדיבור החי.

וזהו תענוגה של תורה.

פרק 79: גברא וחפצא – כלי מלאכה להבנת התורה

יש כלים שמסייעים בלימוד התורה. לא כלים חיצוניים, אלא כלים של ראייה – מפתחות שבלעדיהם קשה קצת, הם מסייעים להקיף ענין, הם מסייעים להלומד להביא את הסוגיה לנקודה אחד.

והאדם הלומד, זקוק לכלים אלו כמו שהנגר צריך פטיש, כמו שהסופר צריך קולמוס.

אחד הכלים היסודיים ביותר, אשר עובר כחוט סמוי בכל שיטת לימוד – הוא **ההבחנה בין גברא לחפצא**.

–האם האיסור הוא בי, שאני לא רשאי להשתמש?
–או בחפץ, שאסור לגעת בו כלל?
–האם הקניין הוא מכוחי?
–או שהחפץ עובר בעצם?
–האם הקדושה נוצרת מצד ההקרבה?
–או שהקרבן נעשה קדוש בלי קשר לאדם?

בבית מדרש בריסק, מלמדים על כלי אחר, על המושג "שני דינים" הוא המפתח ליכנס לדבר, לעשות בקע ולהבין שהם שני דינים נפרדים ממש.

בתורת הרוגצ'ובי לדוגמה, *יש עצם ומקרא*. מבחין בין הדבר בעצמו, שהוא קבוע, נצחי, מגמתי, לבין המקרה, שהוא הזמן, האופן, ההופעה.

בתורת חב"ד מחלקים כסדר בין סובב כל עלמין לממלא כל עלמין.

ובתורות אחרות – תמצא הבחנות אחרות. כולן הם כלים להבנת התורה, ככלים של אומן למלאכתו. כל מה שרואים ולומדים מתגלגלים באותם כלים, באותו מפתח פנימי.

ואין זו תורה שמדברים עליה עם החברותא. זה כלי פנימי.
כמו סרגל קטן שיש בתודעה.
הוא לא עושה רעש, אבל מסדר.
מרגישים אותו בעיקר כשהולכים בלעדיו – אז הכול מתבלבל.

וזה מה שהופך את ההבחנה הזו ליקרה כל כך:
היא נוגעת **בצורת הדין**, לא בפרטיו.
היא מסדרת את הדף לפני שמתחילים.
היא נותנת לעין תבנית, ובלעדיה – אין תבנית, רק אוסף של מימרות.

וכשם שגברא־חפצא הוא כלי, כך גם ***קבוע־יחסי*** הוא כלי.
לא תיאוריה, אלא מפתח.
לא הגדרה, אלא מבט.

ואדם שזוכה לחיות עם כמה כלים כאלה–
נעשה תלמיד חכם לא רק בספר, אלא בעצם *המלאכה של לימוד התורה.*

פרק 80: עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי – דרך חיים בקביעות

הנה חז"ל הקדושים אמרו במסכת אבות (פ"א מ"ט) "עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי", ולכאורה דבריהם פשוטים הם, אך באמת יש בזה עומק רב ונוגע לשורש החיים. כי אין שני דברים יכולים להיות עיקר אצל האדם, או שתהיה התורה קבועה והעבודה טפלה, או להיפך. והורונו חז"ל שדרך החיים הנכונה היא – שהתורה היא הקבע והעבודה היא העראי. וזהו סדר החיים המתוקן.

והרבינו יונה מבאר ש"עשה תורתך קבע" אין הכוונה לשיעור זמן בלבד, אלא שגם בפסקי ההכרעה, שלא יהא האדם פעם כך ופעם כך, אלא שיהיו לו עיקרים ברורים וקבועים, וכן בכל הנהגותיו, שהתורה תעמוד לפניו כקביעות, ושאר העניינים יהיו עראיים. וכשם שבדבר גשמי – כשאתה מתיישב בבית, ויש לך מקום קבוע, כל שאר המקומות נעשים טפלים, כך הוא ברוחניות – כשאתה עושה את התורה לביתך, אז שאר העיסוקים הם בגדר אכסניא, עוברים.

ובאמת הדבר נוגע לכל סדר החיים, כי אם האדם עוסק בעסקיו בשעות רבות והתורה רק שעה פה ושעה שם, אז הרי העסק נעשה עיקר והתורה עראי. אבל אם קובע את סדר יומו כך שהתורה תופסת עיקר הזמן או עיקר

הכוונה, והעבודה נעשית רק כדי פרנסתו ואינה בולעת את לבבו, הרי התורה היא קבועה.

וזהו שכתבו הראשונים, ובראשם הרמב"ם, שהאדם צריך ללמוד תורה יותר זמן ממה שהוא עובד, ואם אי אפשר כן, אז יכוון שיהיה העבודה רק כדי לחיות, ולא יותר. וצריך לדעת שאין קביעות רק מצד הזמן, אלא גם מצד המקום, ומצד הדרך. אם יש לו זמן קבוע, מקום קבוע, לימוד קבוע – אז נעשה זה ביתו באמת.

וכמו כן יש קביעות מצד הלב והמחשבה. אפילו אם בפועל אינו לומד כל היום, אבל התורה בראש מעייניו, הוא קם עמה ושוכב עמה, ושוקל כל דבר לפי התורה – זו גם כן קביעות. וזה יסוד חזק ועמוק. התורה אינה ככל חכמה, אלא היא עצם החיים, והיא צריכה לחדור בכל חלקי הנפש והחיים.

וכבר דרשו חז"ל "שמאי אומר: עשה תורתך קבע", ובאבות דרבי נתן אמרו: כל שעושה תורתו עיקר ומלאכתו טפלה – עושין אותו עיקר לעולם הבא. וכל שעושה תורתו טפלה – נעשה טפל לעולם הבא. כי כפי שהיית בעולם הזה – כן יהיה ערכך בעולם הבא. ואם התורה הייתה אצלך עיקר, אז אתה עיקר. ואם היית עסוק כל היום באחרים, הרי גם אתה טפל.

וכן מצינו בדברי רבותינו הראשונים שמעלת הקביעות אינה רק בכמות, אלא באיכות – אם עיקר מטרתך בחיים היא התורה, גם אם לומד מעט – הרי זה קבע. וכפי שמובא בגמרא (חגיגה ה): רב אידי שהיה הולך שלושה חודשים לבי רב וחוזר שלושה חודשים – הרי זה בר בי רב דחד יומא – ונחשב כאילו למד שנה שלימה, כי זה היה עיקר תכליתו ומגמתו.

ומצינו גם בדברי הגמרא על ריש לקיש, שכאשר קיבל עליו עול תורה, מיד תשש כוחו, ולא יכל לקפוץ בנהר כמו קודם. כי כל גופו ונפשו נכנסו תחת עול התורה, נעשה אדם אחר לגמרי, וכבר היה בכלל "תורה מתשת כוחו של אדם", כי נעשה מקושר לתורה בקביעות.

וכך גם אצל גדולי ישראל בדורות האחרונים – סיפרו על רבינו ר' חיים קנייבסקי זצ"ל, שכל עניינו היה קביעות. לא היה מוכן לבטל קביעות אפילו שעה אחת. סיפרו עליו שבשעת מיתת החזון איש, שהיה שבור ורצוץ עד מאוד, בכל זאת לא ויתר, וישב ללמוד כל הסדרים שלו, אפילו שלא הבין דבר – כי קביעות זו קביעות, ולא מבטלים אותה בשום אופן.

גם סיפרו עליו שבחור אחד שלמד עמו קביעות, התחייב שלא להחסיר אף פעם. פעם אחת החסיר, ונעשה חולה. ואמר לו רבינו: קבעת עתים לתורה – פירוש שלא ישנה לעולם.

והרי לנו מכאן שכח הקביעות הוא כח עמוק, שנותן לאדם שורש ויציבות, הוא נעשה מקושר לדבר, ושם שורשיו. ואפילו אם לומד בבית או בבית מדרש – העיקר שיהיה לו מקום קבוע, זמן קבוע, לימוד קבוע. והלומד באותו מקום ובאותה שעה, עם אותם חבירים – הרי זה כמו עץ שנטוע על פלגי מים, מוציא פריו בעתו, ועלהו לא יבול.

והתפילה אף היא צריכה מקום קבוע, כל הקובע מקום לתפילתו – אלוקי אברהם בעזרו. אבל התפילה בעצמה צריכה להיות בלב נשבר, רחמים ותחנונים, ולא קבע של קהות, אלא קבע של שייכות.

ולסיום נאמר יסוד גדול – התורה נקראת עץ חיים למחזיקים בה. עץ פירושו שיש לו שורשים, שהוא יונק כל הזמן, שהוא צומח למעלה אבל תמיד מקושר לקרקעו. כך צריך להיות האדם בתורה – שהוא מקושר תמיד לשורש התורה, גם אם רגע אחד סוגר את עיניו – כבר שוכח. כי התורה צריכה קביעות בלי הפסק.

ונזכה כולנו להיות מן הקובעים עצמם לתורה, קובעים זמן, מקום, דרך ולב – עד שתהיה התורה חיינו ואורך ימינו, ונזכה לראות עין בעין בשוב ה' ציון, אמן.

שער תשיעי: קבע ועראי בחז"ל

פרק 81: קבע ועראי בלשון חכמים

קבע ועראי אינן רק שמות תואר – אלא תבנית יסוד שבחז"ל. כמעט כל דבר בתורה שבע"פ נמדד בין שני גבולות אלו: האם הוא קבוע או עראי, האם הדבר שייך לעיקר או לטפל, למרכז או למסגרת, לקביעות או לאירעיות, לעולם או לרגע.

יש שקבעו קביעות זו במבנה: קביעות מקום, קביעות סעודה, קביעות זמן. ויש שקבעו אותה בפנימיות: קביעות הדעת, קביעות הלב, קביעות הנפש.

העראי גם כן איננו "סתם" מקרה. עראי בלשון חז"ל אינו זלזול, אלא שם מיוחד לכל תנועה של מעבר, תנועה של ביניים, תנועה שאינה נטועה באדמה – אלא חולפת.

והנה נמצאנו למדים, שכל עניין בחז"ל – אם מדברים עליו ברצינות – יש לברר בו: האם הוא בגדר קבע או עראי.

ולכן תמצא: יש קביעות בתפילה, ויש עראי בהפסקה. יש קביעות בשיעור קומה של מצוות, ויש עראי בדין ספק. יש קביעות במשכן, ויש עראי בסוכה. יש קביעות של כהן בבית עולמים, ויש עראי של נזיר לשעה. יש קביעות של קרבן תמיד, ויש עראי של קרבן נדבה.

ואף הלכה עצמה מתחלקת: יש קבע של דינא דגמרא, ויש עראי של מנהג. יש קבע של מסורה, ויש עראי של תקנת שעה. יש קבע של פסיקה, ויש עראי של חידוש.

ומעתה נלך ונבאר משנה משנה, לשון לשון, ונראה איך חכמים השתמשו בלשונות אלו לא רק לתאר – אלא גם ליצור. כי חז"ל לא רק תיארו מצבים

– אלא קבעו קביעות. וכשאמרו על דבר שהוא קבוע – הרי נעשה קבוע. וכשאמרו שהוא עראי – הרי נשאר פתוח לתנועה, לשינוי, ליציאה ולהכנסה.

פרק 82: קבע ועראי באכילה

אכילה היא אחד היסודות הקבועים ביותר בחיי אדם. אין בריה שאין לה צורך במזון, אין מציאות של חיים שאין בה אכילה. וכבר אמרו חכמים ש"שינה אין בה עראי" – כל שינה היא קבע, אבל באכילה – מצינו גם קבע וגם עראי. ואף על פי כן, כשמעמיקים בדבר רואים שבאכילה גופא כל עראי סובב סביבות הקבע. אפילו כשאדם אוכל עראי, באיזה כריך ברכבו, או שותה קפה בפינת חנות – יש בזה משהו עמוק מאוד. כי יש רקע. כי בתוך כל אכילה, אפילו העראית ביותר, שוכן ברקע הזכרון של הקביעות. תחושת מהות האכילה. התחושה הבסיסית שאכילה זה דבר של ישיבה, של שייכות, של בריאה, של אדם, של קשר בין אדם לעולמו ובין אדם לעולמו של הקב"ה.

אדם מרגיש מתוך עראיותו את קביעותו. אף אחד לא שותה מים על המדרכה כמו שהוא פותח ברז, אלא מרגיש בזה שהוא אדם – והוא צריך, והוא חי. גם בזה גופא – גם כשאין זמן ואין מקום – הקבע מהדהד. אפילו כשאין כלים ואין שולחן – התחושה של סעודה, של בית, של נחת – עומדת בפנים, כאילו ברקע.

ולכך מצינו בגמרא ובפוסקים דקובעים סעודה על פת. ומיני מזונות – אפשר גם לעשות קביעות. ועל יין – יש קביעות, כמשתה. ולכן יין שייך לקידוש, להבדלה, לשבת ויום טוב. שבת ויום טוב – קובעים על היין, מוציאים אחרים, עושים סעודה. זה יסוד בכל ברכות הנהנין – שיש קביעות, ויש עראיות. ואם אכל מעט פת – יתכן שאינו חייב בזימון. אבל אם קבע – חייב.

ובזה גופא יש מדרגות רבות. כך היא דרגת הקביעות באכילה: שינה – היא הקבועה ביותר. אחריה – פת. אחר כך – מזונות. ואחריהם – תבשיל של מזונות. יש שיטות שגם בשר ודגים יותר מפירות. ובהלכות סוכה מבואר דעל מיני מזונות – יש שבפשטות מברכים לישב בסוכה, אבל על פירות – לא. ועל יין – יש אומרים שאף לבדו אפשר לשבת בסוכה אם הוא במשיבת חברים, כקביעות. הכל לפי עניינו, לפי מדרגתו.

וכן הוא בעירובין – מי שדר בעיר, מערב ברגליו, או על ידי פת. מה מקשר את האדם אל מקומו? האכילה. הפת. ובזה נחשב כדר, וכשייך. וכן לעניין מזוזה – אם דר שם בלינה ואכילה – חייב. ואם לאו – פטור. וכן לעניין נדרים – דירה היא מקום שיש בו פתא ולינא.

ולכן מצינו דבערב שבת אסרו חכמים סעודה קבועה, וכן בערב פסח. כי האכילה מושכת קביעות. וברגעים שצריך לפרוש מן החול ולהיכנס לקודש – אין מושך את האדם אחורנית ככוח האכילה. וכך גם במוצאי שבת – מלוה מלכה אף היא בסעודה. וגם אם אוכלים רק כזית – אבל בקביעות. כי הקביעות היא העיקר, היא הקובעת את החיבור עם השבת, עם הסדר, עם הנשמה היתירה.

ובעומק, האכילה אינה רק פעולה. היא מצב. היא מקום. אדם האוכל – מתיישב. נרגע. נעשה שוכן. נעשה שכן. נעשה קרוב. ראה חסידים היושבים יחד, ושותים קפה, אוכלים משהו קל, אומרים לחיים. לא אכילה היא העיקר – אלא הקביעות. תחושת הישיבה. תחושת השייכות. אדם לבד לא יושב סתם – אלא עם אכילה נעשית שכינה.

וזהו עומק בית המקדש. דירה לשכינה. מהי דירה? פתא ולינא. הקרבנות – הם פת. קדשי הקדשים – לינה. שם המקום לשכינה לשכון בו. ושם הביאו את השכינה לידי קבע, לא לידי התגלות בלבד, אלא לידי מגורים. ולכן שם נעשה הקשר של האדם עם קונו – קשר של קביעות. וכמו שהמקדש צריך

קרבן תמיד, כך האדם – צריך אכילה קבועה. צריך קשר קבוע. צריך מקום לשכון.

וכשהילד רוצה מקום על השולחן בליל הסדר – זה לא רק בגלל הכוס או הכרפס. זה בגלל שבלבבו הוא מרגיש שזה מקום קבוע. כל אחד רוצה שייכות. כל אחד מבקש קביעות. ולפעמים מריבות סביב הכסא מגלות את העומק של הקביעות. ובמה משיב אותם האב? באיזה מילה של עראי. 'עוד רגע נצא לשחק', או 'תלך לאמא'. כי העראי מרגיע את הקבוע, מגמיש אותו. אבל המהות – נשארת.

ובסוף – זהו סדר חייו של אדם. יש קבע, ויש עראי. ויש עראי שמחובר אל הקבע. ויש קבע שמחובר אל הקב"ה. ואכילה – היא הסימן לזה. היא הכלי. היא המקום. היא השייכות. ועל כן כל סעודה – גדולה או קטנה – נמדדת לפי הקשר שלה עם הקביעות הפנימית של האדם. ולכן נקבעו הסעודות כיסוד שבת, יסוד יום טוב, יסוד שמחות, יסוד עבודת המקדש, ויהיו גם יסוד סעודת לעתיד לבוא. כי אכילה – היא קביעות. היא שייכות. היא מקום לשכינה.

פרק 83: קביעות של שבת

שבת היא היום הקבוע ביותר במשך השבוע. כל אחד יודע מתי היא נכנסת, מתי היא יוצאת, מה עושים בה ומה לא עושים בה. אין עוד יום כזה שמחזיק את כל הבית ואת כל המשפחה בצורה כל כך מסודרת וברורה. ולכן סעודות שבת הן העיקר בקביעות של כל השבוע, לא רק בגלל שהן מצוה, אלא בגלל שהן תופסות מקום קבוע בזמן, בבית, ובהרגשה.

בשבת הכל שונה. אנשים לא מסתובבים בחוץ, לא נוסעים, לא יוצאים לקניות. כל מה שבחוץ – חוזר פנימה. מי שהיה טרוד בעבודה, מתפנה לביתו. מי שהיה עייף, מתיישב אל השולחן. אפילו הילדים מרגישים שזה

זמן אחר. שבת אוספת את כל מה שהיה ומרכזת אותו בבית, בתוך המשפחה.

ובגלל זה שבת חשובה יותר אפילו מיום טוב. יש הלכות שביום טוב קלות יותר, כמו איסור תחום, שבשבת הוא מהתורה ולדעת כמה פוסקים ביום טוב הוא רק מדרבנן. גם במעשרות – שבת קובעת, ויום טוב לא תמיד. כי שבת מחזיקה את מה שקורה, קובעת אותו, נותנת לו צורה קבועה. יום טוב הוא שמח, מואר, חגיגי – אבל שבת היא שקטה, פשוטה, עמוקה, יציבה.

לכן גם הסעודות שלה מסודרות יותר. יש קידוש, יש מקום קבוע, יש שולחן ערוך מראש, יש לחמים מיוחדים, נרות דולקים. הסעודה נמשכת יותר זמן. האדם לא ממהר. הוא אוכל מתוך ישוב הדעת. יש בזה כבוד. יש בזה משהו שלא קיים בסעודה של יום חול. אפילו אם לא אוכלים הרבה, עצם זה שעושים את הסעודה בצורה מכובדת – זה העיקר.

שבת היא 'מכובדת', כך כתוב בפסוק – 'וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד'. בשבת מכבדים את הזמן, מכבדים את האוכל, מכבדים את הסובבים. גם ביום טוב יש עונג ושמחה, אבל בשבת יש כובד, שקט, דרך ארץ, הכל מתקיים יותר לאט ובמתינות.

במהות, שבת נותנת לאדם מקום שהוא שלו. כל השבוע הוא מתאמץ, יוצא מהבית, פועל, מתמודד, עובר קשיים. ובשבת הוא יושב במקומו, ומרגיש שיש טעם לכל העמל. הסעודה היא לא רק אוכל, אלא הרגשה של בית. האדם חוזר לעצמו, ונזכר למה הוא עושה כל מה שהוא עושה. בשביל הבית. בשביל המשפחה. בשביל הנפש.

לכן דווקא השבת היא הזמן שבו מרגישים הכי הרבה שהכל נעשה חשוב. מה שהיה נראה בזוי באמצע השבוע – פתאום יש לו ערך. מי שידע לעבוד – פתאום יודע גם לשבת. מי שידע לדבר – פתאום יודע גם לשתוק. וזהו שורש הקביעות בשבת: לא קביעות של לוח שנה, אלא קביעות בלב. המקום

הקבוע, הסעודה הקבועה, האנשים הקבועים – הם אלו שעושים את השבת למה שהיא.

פרק 84: בגדים – עראיות שאין לה קומה

אין דבר עראי יותר מבגד. אין לו מעמד עצמאי. אין לו קומה. כל קיומו – מפני האדם. אין דבר כזה בגד לעצמו. בהלכות שבת מבואר להדיא שבאקס – שהוא דבר העומד בפני עצמו, אינו בגד. כי בגד צריך להיות כפוף, רך, מתכופף, טפל. אם יש לו קומה – יציבה – אינו בגד.

בימים עברו – הלכו בטלית גדול, בסודר רחב, לא בגדים חתוכים לפי המידה, אלא יריעות, תכסית, מעין טליתות. כך היו גברים, וכך נשים. לא היה הבגד פרטי, מדויק, מחושב. הכל היה מכסה, כללי, עראי.

וכך התפתחה ההיסטוריה של הבגדים. בהתחלה – אין בגד כלל. אדם הראשון בגן עדן היה ערום. הבגד בא רק אחר החטא. עלה תאנה – עראי ממש. אחר כך – כתנות עור. יש כבר משהו קבוע, אבל עדיין – טפל, מכסה, לבושה, בושה.

אין לבגד קיום בלי אדם. הלכות רבות בגמרא ופוסקים מבואר ש"בגדים בטלים לאדם". לעניין עירובין, לעניין הוצאה – כל עניינם הוא שמלווים את האדם, מצטרפים אליו, אינם נחשבים לדבר לעצמם.

ובזה טבעם: קל להסירם, קל ללבוש אחרים. יכולים לשנות. יכולים להתחלף. אין דבר קבוע בבגד – אפילו הכי מהודר, אפילו בגדי כהונה. בגדי כהונה – יש מהם תכליתם ככסוי (בגדי לבן – כסות גנות), ויש מהם תכליתם לציור ותפארת (שמונה בגדים – תכשיט, הדר, ציור). והכל – לצייר את הכהן, לא לצייר את עצמם. אין להם שם עצמי.

והאדם יודע זאת. אנשים – קבועים יותר. שייכים לעולם הפנימי, עולם הנפש, עולם השכל, עולם המכוון והנשאר. לפיכך, אינם עושים עסק גדול מהלבוש – כי יודעים שזה לא הם. זה רק משהו עראי. משהו חיצוני. הם יכולים ללבוש את אותו לבוש יום אחר יום, ולזכור מי הם גם בלי זה.

אבל נשים – שייכות יותר לעולם החיצון, לעולם המשתנה, לעולם של ציור ותמונה. לא מפני פחיתות, אלא מפני שהן מקבלות יותר. העולם מתלבש בהן, עובר דרכן, מתגלה על ידן. הן שייכות יותר לעולם ההשתנות, עולם הערַאי. וממילא – שייכות יותר לבגדים. עושות מהם עסק, חיוב, ציור, עומדות מול המראה – כי זה העולם שלהן, ציורו, לבושו.

אבל גם אצלן – הכל מתחלף. סטייל חדש כל שבוע, כל שלישי – לא קביעות אלא ריבוי עראים. זרימת צורות. שפע תמונות. אין בזה אחיזה, אין בזה שם.

ובזה מובן היטב ש"כל מה שהוא יותר מקיף – יותר קבוע".
–אוכל – הכי פנימי, הכי מתכלה.
–בגדים – מקיפים, לבישים, אינם נאכלים, אבל גם אינם עומדים.
–בית – עומד. יציב. אינו משתנה.

וכך מצאנו גם בנגעים: תחילה – בבית. אחר כך – בבגדים. לבסוף – בגוף. ככל שהדבר קרוב יותר לאדם – כך הוא יותר עראי, יותר משתנה, יותר רך, יותר רגיש.

והנה אדמו"ר הזקן בליקוטי תורה (וזאת הברכה) כתב, שאכילה מתקלקלת מהר – כי היא פנימית. בגדים – מקיפים. לא מתקלקלים כל כך מהר. בית – עוד יותר רחוק, ולכן יותר קבוע.

ובכל זה מובן: בגד – נועד להצטייר על האדם. לא להיות דבר לעצמו. לכן צריך להיות עראי, רך, בטל. אם היה קשה – לא היה בגד. דבר קשה עומד, דבר קשה אינו מקבל צורת אחרים. ודבר קשה אין לו הכנעה. הבגד – צריך

לקבל, לשאת את צורת האדם, את מצב רוחו, את יומו, את חגו, את שבת קודשו. ואם כן – צריך להיות עראי.

ובזה טמונה ההבחנה: הבגד – עראי מיסודו, מפני שכל כוחותיו אינם אלא מהאדם. ברגע שאין אדם – אין לבגד כלום. אין קומה, אין שם, אין תוכן. כל מה שיש – הוא מכוח האדם הלובש. ולכן צריך שיהיה בטל, רך, פתוח, מחליף צורה, מחליף לבוש, מחליף מצב. כי כל זה רק צל, רק כלי. אין לו מעמד עצמי. והוא – עראי.

בתחילת ההיסטוריה לא היה בגדים כלל. אדם הראשון נברא ערום, לא בוש, כי כל כולו היה אמת, לא היה נפרד בין הפנים ובין החוץ, לא היה צריך דבר שיכסה או שיצייר. לאחר החטא נולד הבושה, ונעשה הצורך בבגד. בתחילה עשה לעצמו עלה תאנה – דבר עראי מאוד, מן הטבע, מיידי, לכסות. לאחר מכן עשה השם יתברך לאדם ולאשתו כתנות עור, דבר יותר קבוע, בגדים ממשיים, עשויים בהכנה ותפירה, משהו שניתן ללבישה חוזרת.

בהמשך הדורות התחילו לתפור בגדים יותר מתאימים, עשויים לפי גוף האדם, לא עוד יריעה כללית של עור או בגד אחד גדול, אלא תפירה לפי אבר ואבר, שרוול לידיים, מכנסיים לרגליים, חיתוך לפי כתפיים. בכל דור השתכללה המלאכה, עד שבגדים נעשו מותאמים ממש לאדם, לפי גובהו, רוחבו, תנועותיו, דרך הליכתו, ואפילו לפי מקצועו ומעמדו.

אבל גם בתוך ההשתלשלות הזו – נשאר הבגד עראי. הוא לא נעשה גוף, אלא לבוש לגוף. תמיד אפשר להחליף אותו, להסירו, לקפלו, לשנותו. כל השכלול אינו הופך אותו לדבר עומד בפני עצמו. רק נעשה יותר מתאים, יותר נוח, יותר מצויר. והכל – כדי שישרת את האדם, יכסה אותו, ויתאים למצבו, בלי להפוך לדבר קבוע לעצמו.

כך נשתלשלו תיקוני הבגדים: מן העראיות הפשוטה של עלה, אל בגד מעובד, אל תפירה, אל מידה, אל תבנית, אל סגנון. אבל תמיד היה זה דבר חיצוני, עראי, בטל להאדם.

פרק 85: בנין ואהל: בין קבע לעראי, בין קבוע ליחסי

במשניות ובגמרא מצינו פעמים רבות את החלוקה שבין בנין לקבע, ובין אהל לעראי. זהו אחד החלוקות היסודיות בדיני שבת ובענייני טומאה וטהרה, ובדיני סוכה. חז"ל מדקדקים היטב להבדיל בין דבר העשוי לקבע, שיש בו מעשה חשוב, לבין דבר העשוי לעראי, שאין בו מעשה גמור.

האוהל העראי אינו אלא מחסה זמני, אינו מחובר לקרקע, ואינו עשוי להתקיים לאורך זמן. ולכן אף אם נעשה באופן דומה לבנין, אין דינו כבנין, כל עוד נשאר עראי. לעומת זאת, בנין של קבע, אף אם הוא קטן ובלתי ניכר, הרי הוא בנין גמור, כיוון שהוא מחובר, יציב, ונעשה להישאר.

כך גם נלמד במסכת שבת (קלח ע"ב) לגבי מלאכת בונה, שאין חיוב אלא בבנין של קבע, או באוהל קבע, ולא באוהל עראי. וצריכים הבנה מהו בנין ומהו אהל. במקום אחר נאמר ש'אין בנין בכלים', או 'אין בונה אחרי בונה', מפני שהבנין בכלים נחשב עראי, אין לו תוקף של קבע.

לשון זו של **קבע ועראי** היא לשון שגורה אצל חז"ל. זו לשון ההלכה והמשנה, והיא מבטאת **שאלה של זמן** –האם הדבר עומד להתקיים לאורך זמן, או שהוא נעשה רק לצורך שעה? השאלה כאן איננה מצד עצם החפץ, אלא מצד הכוונה וההקשר: האם עשוי להישאר, או שהוא זמני מעצם טבעו?

אבל בזמננו, כשאנחנו עוסקים בלימוד התורה ובעומק ההרגש שבה, אנו מרגישים צורך בעוד הבחנה. בני דורנו מרבים להשתמש במילה **"יחסי – "** ומילה זו, אף שאינה לשון חז"ל, יש לה מקום וערך בבירור פנימי. יחסי אין פירושו דווקא זמני, אלא **תלוי** .אין לו קיום מצד עצמו, אלא הוא עומד רק

ביחס למשהו אחר .יש שהוא תלוי בזמן, ויש שהוא תלוי בכוונה, במקום, בהקשר. וכאן אנו פוגשים את כוחו של המושג הזה.

למשל:

–**בנין** נעשה מצד עצמו. הוא קבוע.

–**אהל** אינו אלא אמצעי – לצל, למחיצה, לחציצה. הוא קיים רק ביחס לדבר אחר.

לכן אפשר להרגיש שאהל עראי אינו רק זמני, אלא **יחסי**. הוא תלוי – אינו עומד מצד עצמו – וזה שורש החסרון שבו.

כך גם נבין ביתר בירור עניינים רבים: –שינוי הוא פעולה שאינה כדרך הקבועה – היא יחסית למלאכה הרגילה. –אינו מתכוין הוא דבר שאין לו קביעות של כוונה – אלא תלוי במקרה. –קבלן עושה דבר קבוע, שיש לו התחייבות כללית. שכיר יום תלוי ברגעים. –דבר הצריך לגופו הוא קבוע. דבר שאינו צריך לגופו הוא שימוש יחסי, מקרי.

ומכאן אתה רואה, שכאשר אדם חי בנפשו את ההבחנה בין **קבוע ויחסי** , הוא נעשה מסודר. אין הוא נזקק תמיד ללשון הלכתית של קבע ועראי, אלא חי את פנימיותם. וכך יכול הוא ללמוד כל סוגיה בעומק ובהירות – בלי להחיל מושגים חדשים על הלכה, אלא לברר בתוכו את תנועת הדברים, מה עומד מצד עצמו, ומה אינו אלא לפי עניין צדדי.

וזו הסיבה שאף על פי שאין אנו מדברים בלימוד הלכה במונח "יחסי", בכל זאת אנו מרגישים שהוא כלי חיים – *עין חדשה* שמסייעת להבין מהות המעשה, מהות ההלכה, ומהות החיים.

פרק 86: ביטול וקביעות — שני מושגים שאינם יכולים לדור בכפיפה אחת

בכל מקום שנאמר בלשון התורה או חז"ל "ביטול", צריך האדם לשים לב – אין כאן רק פעולה חיצונית של הסרה או ביטול הוראה מעשית, אלא יש כאן מהות, שורש, יסוד. **ביטול פירושו: היעדר קביעות.** כל מקום שכתוב בו "מתבטל", הכוונה הפשוטה היא שאין בו קיום עצמי, שאין בו עמידה, שאין בו המשכה, אין בו תוקף, אין בו מקום.

וכפי שרואים ברבים מדיני התורה — כל מקום שיש בו **ביטול**, אין בו **קביעות**, וכל שיש בו **קביעות**, שוב אי אפשר לו להתבטל.

אם נדייק לדוגמה מהלכות תערובות: ביטול בשישים, ביטול ברוב, ביטול ברובא דאורייתא, ביטול טעם, ביטול מין בשאינו מינו — בכל אלו הביטול תלוי בזה שהדבר *נאבד*, *נפסק*, *נבלע*, *נשכח*, ואין לו שום *צורה ניכרת*. אבל אם הדבר *ניכר*, אם יש לו שם, אם הוא "קבוע", הרי לא מתבטל. כך גם נפסק להלכה: **דבר שיש לו מתירין** – **לא בטל**, **דבר חשוב** – **לא בטל**, **בריה** – **לא בטלה**, **קבוע** – **לא בטל**.

נמצא אם כן יסוד עצום: **קביעות מעכבת את הביטול**. כל דבר שהוא קבוע, ניכר, קיים — אינו מתבטל. וכל שמתבטל — הוא מפני שאין לו קביעות. לכן אם אנו לומדים במקום מסוים שדבר "מתבטל" – חייבים להבין שאין לו תוקף של קביעות, ודווקא מחמת חולשתו, נמסותו, טפלותו, הוא נבלע ומתאיין.

וזה מתבאר גם במושגים כלליים יותר. במצות ביטול חמץ, לדוגמה – כל זמן שהחמץ **קיים**, **נראה**, **מונח** –אין מועיל בו שום ביטול. רק אם הוא **בטל בלבו**, **כעפר**, **כלא כלום**, אז הביטול נחשב. אבל אם יש בו קביעות, ממשות, גוף, אפילו מעט – שוב אינו בטל, ונאסר בכל שהוא.

וכן בהלכות עבודה זרה — אם האדם נותן לדבר מה תוקף, קיום, הרגשה של ממש — שוב אינו יכול לבטלו. רק כשמוציא את ליבו הימנו, וכשהדבר נתבטל מהכרה, מהשפעה, מקביעות כלשהי — רק אז יש בו דין ביטול.

והרי לנו כלל גדול :**אין ביטול בלי הסרת קביעות** .וכל המבקש לבטל דבר, ולא הסיר ממנו את תוקף קביעותו – לא עשה כלום. וזה שייך גם ברוחניות – אם אדם רוצה לבטל הרגלים רעים, מחשבות זרות, גאווה או תאווה – עליו להסיר מהם קודם את הקביעות. אם עדיין מתנהג כאילו הדבר קבוע, טבעי, מוכרח – לא יתבטל. אבל אם מגלה שדבר זה **עראי** ,**נוסף** ,**נכנס במקרה** ,**נשתרש מחוץ לו** –אז אפשר לבטל.

ובדרך זה נוכל ללכת עוד: כשאדם מקיים דבר בקביעות – בין מצוה בין מנהג, בין לימוד בין תפילה – הוא נותן לו תוקף. ואם יחליט לבטל – יצטרך תחילה לעקור את הקביעות. ואם עוקר את הקביעות – כבר קרובה דרכו לביטול גמור.

ומאידך – אם מבקש להעמיד קביעות, עליו לדעת: כל קביעות עומדת על זה שאינה מתבטלת. אם היא מתבטלת – לא היתה קביעות מתחילה.

וזה הפשט הפשוט :**ביטול פירושו – אין קביעות. קביעות פירושה – לא מתבטל.**

כל דף גמרא שיאמר בו לשון "מתבטל" – הרי זה אומר שאין לו קיום עצמי. וכל שאינו מתבטל – הרי יש בו יסוד של קביעות. וזו מידה נמשכת בכל דרכי התורה, הן בדינים והן בהנהגות.

ומכאן עולה קריאה לאדם השוקל דרכיו :**מה אתה מבקש לבטל – תבדוק האם יש לזה קביעות בלבד** .ואם יש — תצטרך לעקור קביעותו תחילה. ומה אתה מבקש לקבוע – תדאג שלא יעמוד כעראי או חלוף. רק מה שאין בו תנודות של ביטול – יעמוד לקביעות.

וזו הבחנה של שכל, של יראת שמים, של אמת. ואין קיום לאדם, אלא במה שקובע בו, ומה שמסיר מתוכו את כל מה שמבטלו מלעמוד בקביעות פנימית.

פרק 87: הקביעות שאחרי הביטול — שלמות הביטול וקיום חדש

הקדמנו בפרק הקודם לבאר, דבכל לשון בתורה ובחז"ל שנזכרה בו המילה **ביטול** ,אין הכוונה רק להפסיק מעשה, אלא יש כאן פעולה שורשית – **הסרת הקביעות** ,חידלון, פקיעה, היעדר תוקף וקיום. ובזה נתבאר למה אין שום דבר יכול להתבטל אם יש בו קביעות – כי הקביעות סותרת אל הביטול, וכאשר מתקיים – שוב אינו בטל.

אמנם צריך להבין בזה עוד עומק, והוא **השלב השני**: לאחר שהדבר **מתבטל** ,כלומר פוקע קביעותו, נאבד ממנו ממשותו – יש לו פתח לקבל **קביעות חדשה** ,**שאולה** ,**גבוהה ממנו** ,**מתוך הדבר שאליו התבטל**.

והרי דוגמה פשוטה מתורת ההלכה: אם יש תערובת, ונתערב דבר אחד בתשעים ותשעה – כל זמן שהדבר ניכר וקבוע – אינו בטל. אבל כאשר הוא **נבלע** ,**מתבטל** ,**נאבד זהותו** –הוא שוב איננו דבר לעצמו, אלא נהפך לחלק מהשישים. ומעתה, הוא נידון בתורת השישים, והלכותיו הלכות השישים. אין הוא עוד מגדיר את עצמו, אלא הוא בכלל מה שהתבטל לתוכו. וכך נשתנתה כל מהותו – לא נאמר עוד שזה 'דבר המתבטל', אלא שהוא עכשיו 'כחלק מדבר אחר.'

לדוגמה: **חלב שנתערב ונתבטל** שוב אין דינו כחלב, אלא כדין תבשיל, כדין מה שהתערב בו. הביטול אינו רק שלילה – הוא **התחלה חדשה** ,רק **שאינה נובעת ממנו** ,אלא **ממקור אחר** .הוא מאבד את זהותו, ומקבל זהות זרה, מושאלת, של הדבר הגדול שאליו נבלע.

וזה ענין עמוק מאוד, הנוגע לכל דרכי החיים: **מי שמוכן לוותר על קביעותו העצמית** ,ולהתמסר, להימסר, להיטמע – יכול לזכות **לקביעות עמוקה יותר** ,שהיא **לא קביעות של העצמיות** ,אלא **קביעות של שייכות, של כלל, של נשיאה בשם אחר**.

ולפעמים הרי זו מדרגה עליונה בקביעות – לא קביעות פרטית, אלא **קביעות מחוברת, נשענת, שלמה מתוך ביטול**.

וזה גם סוד חכמה פשוטה: כשהאדם עומד על דעתו כל הזמן – אין הוא מסוגל להשתנות, אינו לומד, אינו מתקבל. אבל כשהוא **מתבטל לשמוע** , מפקיע את תוקף קביעות דעתו – אז הוא נעשה **כלי לקבל** .ומכיון שהתבטל – הוא מתחיל **להחזיק** בדבר אחר, באמונה, בדעת התורה, ברוח גבוהה. והוא נעשה **קבוע בתורה** ,לא מכח שכלו אלא מכח ההתבטלות שלו לתורה.

ונמצא יסוד במושג **קבע ועראי** – עראי לא נעשה קבע, רק על ידי שמתבטל להקבוע. אין דבר מקבל תוקף, אלא אם כן **הפקיע את עצמו** מתוקפו הראשון. כל תהליך של קביעות חדשה – עובר דרך **ביטול** של הקביעות הישנה.

וזה מוסר נצחי: **מה שלא התבטל, לא יוכל לקבל קביעות חדשה**. וכל הקובע את עצמו – עתיד שיתבטל. רק המתבטל – הוא שזוכה להיקבע באמת.

ואם יבוא אדם לשאול – במה נמדדת הקביעות האמיתית שלי? יאמרו לו : **אם יש בך ביטול לדבר גדול ממך – הרי אתה קבוע באמת** .ואם אין – אף קביעותך היא עראי, וממילא עתידה ליפול.

ומעתה נבין – שני שלבים בכל ענין של תיקון: **שלב ראשון – ביטול, הסרת הקביעות הקודמת. שלב שני – קביעות חדשה, מכח מה שהתבטלת אליו**. זה יסוד גדול בקביעות.

פרק 88: אחרית דבר – העולם החדש והעולם הישן – והחיפוש אחר קביעות

בעולם הישן, בני אדם לא שאלו מהי הקביעות. העולם היה קבוע. הארץ הייתה קבועה, הבתים היו קבועים, האנשים היו קבועים. כל אחד ידע את מקומו: זה בן כפר, זה בן עיר, זה מהשוק, זה מהישיבה. כל אחד היה נטוע. כל אחד היה בן בית במקומו, בדיבורו, בלשונו, בלבושו, במעמדו, בחשבונו, גם במידותיו ובמחשבותיו. השולחן עמד, הבית עמד, האדמה עמדה. הזמן הלך בקביעות: שבוע, שבת, חודש, ראש חודש, שנה, מועד. לא שאלו שאלות של תנועה, של זהות, של מהות. שאלו שאלות עמוקות, שאלות אמוניות, שאלות של עומק התורה והלב – אבל לא שאלו כל רגע על המסגרת עצמה, על ההגדרה עצמה, על עצם הקיום.

היום – אין דבר קבוע. שום דבר לא נשאר לעמוד. העולם נע. הזמן מתערבל. הזהות זזה. הקביעות הפנימית – נעדרת. התודעה עצמה הפכה ליחסית. ילדים מחליפים שמות, מבוגרים מחליפים עבודות, נשים מחליפות תודעה, גברים מחליפים מקומות, כולם מחליפים – כל הזמן. החברה פתוחה, רכה, מתירנית, נוזלית. העולם הפך נוזל.

וזה לא דבר רע. זה גם לא דבר טוב. זה פשוט *העולם החדש*.

אבל כשעולם משתנה – מתחילים לחפש. מתחילים לשאול: על מה עומדים? איפה הקרקע? מהו קבוע? האם יש בכלל קבוע? ומהי משמעות הקביעות?

הספר הזה נכתב כדי לענות על השאלה הזאת. לא רק כדי להסביר מונח זה או אחר, אלא כדי להציב תמונת עולם חדשה – שבה *יחסיות איננה סתירה לקביעות*. להפך: דווקא כשמבינים את היחסי, מבינים מהו קבוע. דווקא כשחיים בעולם משתנה, מתחילים להרגיש מהו הקו הפנימי שאינו משתנה. דווקא מתוך הנפילה, הנדידה, המפגש עם כאב השינוי – נולדת השאלה הנכונה: מה ישאר איתי?

ולא רק שאלה – גם תשובה.

התשובה היא: *הקביעות היא לא דבר אחד*. היא לא נקודה אחת קשה. היא לא עקשנות. היא לא דבקות עיוורת. הקביעות היא רשת של עמידות. יש קביעות בחומר ויש קביעות בנפש. יש קביעות בזמן ויש קביעות במרחב. יש קביעות באדם עצמו, ויש קביעות בין אנשים. יש קביעות חיה, נשמתית, שמופיעה גם דרך גוף, גם דרך הלכה, גם דרך קשרים, גם דרך שוק, גם דרך מדינה, גם דרך משפחה, גם דרך נשמה.

מי שמחפש קביעות של פעם – לא ימצא אותה. אבל מי שמוכן ללמוד את סוד הקביעות – בתוך היחסיות – יוכל לבנות בניין חדש.

•

וכאן מגיע החידוש של הספר הזה. בעולם כולו ישנם ספרים על שינוי. ישנם ספרים על התפתחות, על גמישות, על ניהול, על תנועה, על שינוי הרגלים, על מעבר. אבל כמעט ואין ספרים שלמים על *הקביעות*. אין ספר שמדבר ממש על תחושת הקבוע. על מציאותו. על קיומו. על הדרך לעמוד בו. אין שפה לקביעות. והספר הזה בא לבנות שפה.

אבל לא שפה חיצונית, לא מושגים נוקשים, לא פילוסופיה מופשטת – אלא שפה של חיים: ילד וילדה, גבר ואישה, בית וישיבה, שוק ותורה, גוף ונפש, מדינה ויחיד, חוק ורחמים, סדר ופתח, חוזק ורוך, כל מה שחי בעולם – נבחן דרך הקביעות שבו ודרך היחסיות שבו.

ולא רק נבחן – אלא נבנה.

•

לכן, כשאתה גומר ספר זה, אין כוונתו שתסגור אותו ותחזור לעולם הישן. אדרבא – כוונתו שתצא לעולם החדש, לעולם שכולו תנועה, ותחפש בכל רגע מהו הקבוע שבאותה תנועה. בכל מקרה שתפגוש – מה קבוע ומה

משתנה. בכל קשר, בכל מחשבה, בכל רכבת וכל כביש, בכל חוק וכל כלל, בכל תחושת לב ובכל תנועה של ייאוש או תקווה – תשאל: מה כאן קבוע, ומה כאן יחסי?

ולאט לאט תבנה עולם.

תבנה לך בית.

בית בתודעה.

בית בלב.

בית שיכול לשאת את הרוח, את הגשם, את שינויי הדורות, את כל מה שבא – ולהישאר.

כי זהו סוד האדם: להיות תנועה מתוך קביעות, ולבנות קביעות מתוך תנועה.

וזהו ספר זה.

וזהו אתה.